

Časopis československé socialistické opozice

NEREFORMOVATELNÝ ?

Čas, který prožíváme, je jako pohyblivé písky. Ať kamkoliv šlápneš, nic není spolehlivé. Můžete ovšem - pokud jde o hospodářství nebo o politiku - předpokládat určitá směřování, takzvané trendy, ale pro váš konkrétní život je to stejně houby platné: nikdo, ani ten nejzasvěcenější, dnes neví, co se může osudového přihodit - osudového pro celou společnost - už zítra ráno.

Čas, který prožíváme, je proto časem mylných předpovědí. Oproti sociálním prognostikům jsou meteorologové poměrně solidní branže. Není radno příliš úpěnlivě spojovat své osobní naděje s určitým vývojem událostí - často už za rohem na vás čeká zvrát. Tím nechci tvrdit, že člověk nemá mít svůj dlouhodobý projekt. Chci jen varovat, aby nesázel na události jako na dostihové koně - ušetří si šok, když jezdec před cílem spadne. Pro tenhle typ lidí se například náhlá porážka polské Solidarity stala osobní havárií, s níž nejsou s to se vyrovnat - a pro tuto chvíli jsou ochotni hodit flintu do žita. Ale sotvaže se z jednoho šoku vykřešou, už si chystají další tím, že opět upnou veškeré své naděje k nějakému proměnlivému jevu - dejme tomu k sankcím, které Západ vyhlásil sovětskému bloku za potlačení občanských svobod v Polsku.

Leč nespolehlivý čas je nespolehlivý pro všechny bez rozdílu: pro důvěřivé optimisty i profesionální sýčky, pro liberály i pro reakcionáře. Co jsme se jen po Jaruzelského puči naposlouchali nářků, že teď je s obrodným hnutím nejen v Polsku, ale i v jeho širokém okolí na dlouhá léta konec, že teď půjde zas všechno šupem dolů - hlavně morálně - tím známým husákovským normalizačním maršem. A když se pak letos v květnu znovu červenobíle zaplnily polské rynky, bylo už jasné, že k žádné morální kapitulaci nedošlo (jako u nás po dubnu 1969), že síla stojí nadále proti síle a jediným racionálním východiskem pro obě strany zůstává kompromis.

A nejen lidé emotivní, i střízlivé povahy tvrdily, že teď, po zvratu v Polsku, i u nás dále přituhne (teď zas budou na koni!), a pokud jde o lid obecný, ten propadne ještě větší nevěře a depresi. Inu - každý podle své nálady hádá. Všechno je jinak. Ne že by se aspoň chirurg na našem občanovi nějaké novohusitské víry dořezal, to dozajista ne. Zato zlosti v něm najde dost a dost. Právě ve dnech, kdy měl být náš člověk podle uvedených teorií nejvíce zakřiknut a deprimován, přihodila se na jedné pražské křižovatce tato hlučná scéna.

Ministerská šestsettrináctka udělala právě před světly takzvanou myšku mohutnému tahači s vlečkem. Protože naskočila červená, osobní vůz musel prudce zabrzdit a tahač na něj málem najel. Dvířka kabiny se rozlétla a z tahače líně vylezla klátivá postava řidiče. Popošel a zaťukal šestsettrináctce na okénko.

«Mladej», povídá, když panský kočí stáhl okénko, «tohle mi uděláš ještě jednou a převálcuju tě i s tím proletářem tam vzadu».

Tedy deprimovaný náš řidič určitě nebyl. Spíš nažhavený - a nejen kvůli té «myšce» před křižovatkou. Prostě v lidech se to střádá jako v kondenzátoru a občas to prokmitne na povrch. Nic si nechci namlouvat. Ten řidič nebyl deprimovaný také proto, že se ho drama u sousedů v postatě nedotklo, ani na chvíli je neprožíval jako osobní věc. Budíž bohu žalováno, že utkání Britů s Argentinci o Falklandy hnulo pozorností a emocemi Čechů víc, než polská krize. Ale právě proto, že je motivace

našich lidí tak svébytně domácí a v podstatě izolacionistická, má establishment z jejich reakcí obavy.

A tak na jaře, kdy mělo dojít k očekávanému «přituhnutí», pokoušel se establishment koketovat s lidem obecným prostřednictvím «mládežníka» Poledníka. Stydlivým hlasem utrousil, že se povoluje soukromé podnikání v řemeslech, v opravárenství a vůbec ve službách. Celé to historické prohlášení, které rehabilituje jeden z důležitých postulátů reformy z roku 1968, se pečlivě skrývá ve třech odstavcích sáhodlouhého projevu. Nikdo tomu zatím nevěří, nejméně asi ti «nahore». Jediný Alois Indra si dovolil trochu otevřenější řeč; pravil, že «řada nedostatků se dá překonat formami, zjednodušeně řečeno, «individuálního podnikání». Ale už se tu a tam setkáváme se soudruhy, kteří v této souvislosti projevují až dojemné obavy o «socialismus».

To, že dal Alois Indra pojmy «individuální podnikání» i «socialismus» do uvozovek, má své oprávnění. Ale i tak je to výrok příznačný. Neméně příznačné je i to, jak si soudruzi při tomto čtvrtobratu počínají nesměle, že k němu nastrčili právě Poledníka, který určitě nepatří k nejužšímu mocenskému seskupení. Snad i proto, že nevědí, jak dopadnou dosud neprůhledné pohyby v Kremlu započaté po Suslovově smrti. Kdyby vzali vrch stoupenci dogmatického kursu, může se to květnové drobnopodnikatelské extempore prohlásit za Poledníkovu nepřesnou interpretaci správné linie vedení strany.

Avšak nejen nejistota z vývoje v Kremlu donutila establishment k jakýmsi náznakům nové politiky. V Praze i ve vládních kabinetech koluje už dlouhou dobu anekdota: je to černé a stojí to přede dveřmi. Co to je? Odpověď: naše budoucnost.

Zaposloucháš-li se v tichu večera do české krajiny, uslyšíš šum větru, vibraci drátů a ve strukturách moci tlumený bzukot strachu.

Nastalo velké znejistění.

* * *

Čas, který prožíváme, je jako pohyblivé písky. Ať kamkoliv šlápneš, nic není spolehlivé. Tím stálejší by ale měla být naše práce, zatím hlavně kulturní a informativní, práce směřující k nápravě a změně, práce bez eklatantních výsledků, leč naprosto nutná - jako je od pradávna nutné udržovat i v největší nepohodě oheň a světlo.

Tato práce nikoho nevolá na barikády, nechce od lidí to, nač nemají. Nechce od nich, aby se přestali zajímat o sebe, o svůj osud. Chce od nich jen, aby se o něj zajímali trochu rozmyslněji a uměli si jej představit za pět, za deset let. A aby - ne kvůli krásným očím utopie, ale právě kvůli sobě samým - sebrali v sobě alespoň minimum vůle a dali jí - třeba opatrně a váhavě a třeba jen na nějaké banální schůzi - najevo.

Čtu si v Havlíčkově. 27. března 1849 píše:

«Co nám ale může pomoci? Jaké jsou naše naděje?»

Stará pravda historii stvrzená jest, že z těsnosti a nepřítelosti vlád vždy se vzmáhá svoboda národů; vždy se ukazovalo, že tenkrát si národové nejvíce pomohli ke svobodám, když bylo vládě zle».

Tedy podle Borovského i podle všech příznaků, které u nás vidí i dítě, nadchází právě nyní to pravé období. Avšak sama příhodná situace nic neřeší. Borovský píše:

«Ze všeho, co toto reakcionářské ministerstvo učinilo, musí každý být dozajista přesvědčen, že od tohoto ministerstva nemůžeme nikdy očekávat lepší správu; všemožná žádost a péče naše musí být, aby toto ministerstvo bylo odstraněno. Jakým způsobem se to docíliti dá, to ovšem teprve ukážou okolnosti, ve kterých se nyní každodenně velmi mnoho změnit může».

Ani tahle diagnóza nepotřebuje aktualizaci. Je tomu prostě tak. Ovšem Borovský není fantasta a nežádá «všechno nebo nic». Naopak, radí nepodceňovat možnosti protivníka, neboť on svou sílu nečerpá jen sám ze sebe:

«Jisto jest ale, že by vláda naše se nebyla nikdy opovážila tak očividným způsobem proti svobodám našim vystoupiti, kdyby neměla pro nejhorší pád pojištěnou pomoc ruské vlády. Na tuto moc musí se tedy každý opatrný ohlídnout, aby snad své síly nepřecenil».

Co tedy dělat a co chtít?

* * *

Určitě bychom i my rádi prohlásili jako polská Solidarita: Chceme samosprávnou Československou republiku! Chceme dokončit, co jsme již v náryse začali uskutečňovat v roce šedesátém osmém.

Jisté však je i to, že toho nelze docílit přes noc a jednorázovým aktem. Že jde o cestu, jež není ani krátká, ani přímá. O cestu skládající se z etap, jejichž vnitřním obsahem by mohla být dvojice «střetnutí - kompromis». Je to sice méně efektní pár než třeba «střetnutí - vítězství», ale rozhodně produktivnější než dvojice «střetnutí - porážka».

A jisté je i to, že toho všeho nelze docílit v izolaci od našich sousedů a jejich souběžných snah.

Obávám se však, že se tento způsob uvažování setká s ráznou námitkou: Co pořád máte s tím «kompromisem»? Což jste se ještě dost nepoučili z lekcí, které reformátorům uštědřil srpen 1968 a prosinec 1981? Což vám stále ještě nedošlo, že totalitní systém, ve kterém žijete, je nereformovatelný? Ze sám pojem «reformní komunismus» nebo «reformovaný komunismus» je protimluv?

Totalitní systémy nelze opravdu změnit v něco přijatelnějšího kosmetickými úpravami - i když ani ty nejsou pro každodenní život lidí zanedbatelné. Bez strukturálních změn není ani u nás cesty k něčemu smysluplnějšímu. Problém je však složitější, než se na první pohled jeví schematizujícímu zraku.

Jedno schéma totiž praví: Dánsko i Uruguay jsou kapitalistické země. Jenže konkrétní člověk by si bez váhání zvolil Dánsko.

Opačné schéma říká: SSSR i Jugoslávie jsou komunistické diktatury. Jenže konkrétní člověk by asi chtěl žít v Jugoslávii.

Maďarsko i Československo jsou závislé státy sovětského bloku. Jenže tvořivým lidem se lépe daří v Maďarsku.

V Maďarsku provedli potichu hospodářskou reformu, kterou plánovali jak Čechoslováci, tak Poláci - ovšem bez samosprávy a bez těch konsekvencí v tisku, kultuře a veřejném životě, kterých občané u nás i v Polsku na kratší čas s chutí užívali.

Právě po lekcích ze srpna i prosince je však na místě se ptát: A jsou ty maďarské změny opravdu jen kosmetické?

Nevznikla tu - díky jistému NEPu - vrstva lidí podnikavých a fakticky nezávislých na centrálním kádrovém dirigismu?

Nevychovala tato reforma trochu jiné manažery, techniky i řemeslníky, než jaké dnes máme u nás?

Nevynutila si reforma větší volnost cestování a vůbec styku se světem, což se zas projevilo v živějším koloběhu informací a vůbec tvůrčích podnětů?

Nepromítlo se tohle všechno i do duchovního života? Je snad film «Mefisto», který se letos u nás stal prvořadou kulturní i mravní událostí, ojedinělou náhodou? Nebo je součástí proudu, který má možnost se prosadit?

A pak - což je tak bezvýznamné, že tam nemají politické vězně?

Éra takřčené normalizace nás věru nerozmazlila. Jistě - Maďaři nemají zdaleka vyhráno, mohou se znovu s námi zřítit do všeobecného blokového marasmu. Avšak otevřou-li nám - řečeno s Havlíčkem - svízele naší vlády možnost provést opravy alespoň maďarského rázu, proč se jich, proboha, odříkat? Jen proto, že systém, v němž žijeme, je «nereformovatelný»? Možná je «nereformovatelný», ale měnit se určitě dá.

Čas, který žijeme, je jako pohyblivé písky, Jeho próteovské proměny však nabízejí nejen nová rizika, ale i nové šance.

BOHEMICUS

Za odchod sovětských vojsk

Dokument Charty 77 č. 26/82 ke 14. výročí invaze

Federálnímu shromáždění ČSSR
Federální vládě ČSSR

V Praze dne 16-8-1982

Mezi základní lidská práva patří právo na život v míru. Dnes všude ve světě roste napětí, aktivizují se staré a vznikají nové konflikty a rostou tendence řešit je zbraněmi. Vůle ke spolupráci ustupuje orientaci na nové zbrojní systémy, i když jejich výstavba ohrožuje lidstvo ekonomicky a ekologicky i biologicky. Množství zbraní, jejich variabilita a technické parametry zvyšují nejistotu o úmyslech a možnostech potenciálních protivníků, a tím i nebezpečí vypuknutí války, smrtelné katastrofy lidstva.

Za těchto okolností je třeba učinit vše, co by toto nebezpečí zmírnilo a vedlo k obnově důvěry a spolupráce mezi státy a národy. Domníváme se, že k tomu má i naše republika možnosti.

Zásah vojsk Varšavské smlouvy před čtrnácti lety a po něm mocenské řešení vzniklé krize přerušily násilně proces demokratické obrody socialistické společnosti u nás, znemožnily jejím produktivním a tvůrčím silám řešit problémy a úkoly, odpovídající potřebám jejího rozvoje. Zároveň pobyt sovětských vojsk na našem území přispěl k akceleraci závodů ve zvyšování jednostranných vojenských výhod. Násilné potlačení obrodného procesu vyvolalo navíc hlubokou krizi v mezinárodním dělnickém, pokrokovém a demokratickém hnutí, pociťovanou dodnes právě v jeho vztahu k tzv. reálnému socialismu. Ne náhodou jsou události 21.8. i v jeho kruzích důvodem k pochybám o upřímnosti mírových návrhů SSSR a jeho spojenců.

Obracíme se proto na Federální shromáždění i na Federální vládu ČSSR, aby po čtrnácti letech politiky rozdělování společnosti přikročily k politice sjednocování a využívání všech lidských sil a schopností k postupnému překonávání společenské krize, projevující se dnes už stále zjevněji i v hospodářství. Vždyť i vojenská vláda v Polsku se domnívá, že nepodaří-li se jí dosáhnout dohody o

dorozumění ve společnosti, může sice obnovit disciplínu, ale nedokáže řešit žádný věcný problém. Přitom u nás je veškerý společenský život znehybněn víc než deset let právě v důsledku neblahých následků 21. srpna 1968. Taková politika by též podstatně přispěla k tomu, aby byl oživen proces uvolňování, vážně narušovaný uvedenými tendencemi závodů ve zbrojení, a aby se i jednání Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě mohlo pohnout ze slepé uličky, do níž se v Madridu dostalo.

Normalizací vztahů ČSSR, Polské lidové republiky i NDR vůči NSR, uskutečněnou začátkem 70. let, i podpisem Závěrečného aktu z Helsink 75, pominuly okolnosti uvedené ve smlouvě o dočasném pobytu sovětských vojsk v ČSSR jako jediný důvod tohoto pobytu. To umožňuje, ba vyžaduje, aby Federální shromáždění i Federální vláda a odpovídající orgány SSSR zahájily jednání o přezkoumání této smlouvy a vyvodily z toho patřičné závěry. Odchod sovětských vojsk z území ČSSR a uplatnění plné suverenity republiky by nesporně přispěly k obnově zdravých a přirozených přátelských vztahů mezi národy ČSSR a SSSR. Bylo by to také projevem dobré vůle a příspěvkem k uvolňování ve střední Evropě, kde rovněž delší dobu vážne příslušné jednání, které by se tak mohlo pohnout vpřed. Rozhodně by to pomohlo úsilí o vzájemné porozumění a spolupráci mezi národy a státy v Evropě a bylo by to uvítáno mohutným mírovým hnutím, oživujícím celý kontinent.

Přirozeným důsledkem takové politiky by mělo být zastavení otevřené i skryté perzekuce, jejíž důvody přímo či nepřímo sahají stále do roku 1968, propuštění politických vězňů a odstranění kádrových překážek, znemožňujících, aby schopnosti, zkušenosti a práce tisíců občanů mohly být na prací místech využity, a aby i mladá generace mohla pro ně být podle svých schopností náležitě připravena. Takovýto pozitivní vývoj by zabránil masovému odchodu občanů ze země a na druhé straně by umožnil tisícům našich občanů návrat ze zahraničí a využití jejich schopností a zkušeností k práci na překonávání obtíží našeho hospodářství a celé společnosti.

K tomu je jen třeba, aby Federální shromáždění důsledně kontrolovalo, jak všechny státní orgány plní a dodržují ústavu ČSSR a všechny zákony našeho právního řádu, jehož integrální součástí jsou i mezinárodní pakty o lidských právech (vyhláška 120/76 Sbírky). Byl by to významný první krok k nalezení východisek ze současného krizového stavu naší společnosti i k obnově prestiže a důvěryhodnosti naší republiky na mezinárodní scéně.

Mluví Charty 77: dr. Radim Palouš

Anna Marvanová

Ladislav Lis,

člen kolektivu mluvčích Charty 77 dr. Jiří Hájek DrSc.

Polská «odnowa» bez iluzí

ZDENEK HEJZLAR

«Politika znamená usilovné a pomalé vrtání tvrdého dřeva – s narušivostí a prozíravostí zároveň».

Max Weber

«Úkolem politiky je, aby s největší možnou pravděpodobností předvídala, co za daných okolností učiní ti druzí».

Bismarck

Vojenský režim v Polsku sáhl v létě 1982 k některým úlevám v represivních opatřeních «válečného stavu», a uzákonil některé dílčí reformy, zejména ekonomické a správní. V Polsku jsou lidé, kteří nejsou přísluhovači režimu, ale kteří se přesto domnívají, že se takovými kroky přece jen vytvářejí možné předpoklady jakéhosi východiska. Domnívají se, že pokračující ekonomický úpadek a rozvrat – za první pololetí 1982 poklesl národní důchod o 15%, průmyslová výroba o 10 a životní úroveň obyvatelstva o 25-40 procent – přinutí režim reformy provést, že znemožní jejich pozdější likvidování, a že nová situace ve sféře ekonomiky

postupně pozitivně ovlivní i sféru politickou. To je samozřejmě představa velmi neradikální, a teprve budoucnost ukáže, zda naděje nebyla planá.

Od prosince 1981 do července 1982 bylo z polské komunistické strany vyloučeno na 100 000 členů a funkcionářů, a tisíce základních organizací bylo rozpuštěno. Také čistka a militarizace všech aparátů pokračovala, a neschopnost nasazených důstojníků ve výrobních, kulturních a správních záležitostech se stávala zjevnější. Nejen pasivní, ale i aktivní lidový odpor proti vojenskému režimu byl rozsáhlý. Odhadovalo se, že v první polovině roku 1982 vyšlo v zemi na 1 500 různých ilegálních časopisů a letáků o velkém nákladu, a pouliční demonstrace a lokální stávky nabyly velkého rozsahu zejména v květnu. Současně se ukazovalo, že vojenský a policejní režim má prostředky, kterými může demonstrace potlačit a ilegální činnost relativně rychle odhalit. Také únava a pocit bezmocnosti patřily proto leckde k obrazu polské situace. Katolická církev nabádala nepřímo, ale zřetelně ke zdrženlivosti. I ilegálně působící centra «Solidarity» nabízela režimu výměnou za amnestii pro internované a odsouzené jisté přiměří. Agre-

sivní postoj režimu, který zesílil po návštěvě Jaruzelského u Brežněva na Krymu v polovině srpna, zmařil však naději na zahájení dialogu o východisku z krize.

Výzva Sejmu k «národnímu dorozumění» z května zůstala ovšem bez ohlasu. Byla také – jako alibi – adresována především západním vládám. Postrádala prakticky vše, co by poskytovalo alespoň částečné záruky, že nabízené «národní dorozumění» nevyústí ve staronovém modelu národně frontovních «převodních pák» komunistické strany. V poměru sil, který se vytvořil prosincovým úderem proti nezávislým hnutím a organizacím, může sice být takový model polské společnosti vnucen, avšak nikoliv akceptován. Takové pozitivní kompromisy, jaké navrhovaly pozoruhodné dokumenty skupiny «Zkušenosti a budoucnost» v dubnu, «Společenské rady polského primase» v květnu nebo skupiny poradců varšavské organizace «Solidarity» v červnu, ponechával zatím Jaruzelského režim bez veřejného povšimnutí. Skrytý zápas mezi «umírněnými» a «pomstychtivými» uvnitř stranického a státního vedení, který se projevil i v personálních změnách na červencovém zasedání ÚV PSDS, zůstával však nerozhodnut, a s ním i definitivnější podoba polské «normalizace». Neomalená propaganda proti «kontrarevolučním žvlům», odmítnutí jednání o obnově legální činnosti Solidarity, přípravy procesu s představiteli KOR, používání násilí proti projevům lidové nespokojenosti, i demonstrace vojenské a policejní «síly a rozhodnosti» na konci srpna bohužel připomínaly československé léto a podzim 1969. Polsko osmdesátých let však není Československem let sedmesátých, a historie se opakuje jen zřídka.

Pouhé rozhořčování je sterilní

Chladnokrevná analýza toho, co se v Polsku 1980-1981 stalo, je stále ještě obtížná a bolestivá. Násilí vojenského režimu zastíňuje všechny ostatní aspekty vývoje a vyžaduje především protest a odsouzení. Představitelé i organizace demokratického hnutí «odnowy» jsou nyní vystaveni propagandistickým pomluvám, které např. Rudé právo uveřejňovalo pod titulkem «Kdo hnal Polsko do propasti» – jako by nebylo nad slunce jasné, že Polsko na okraj propasti přivedl neschopný a korumpovaný režim. Falešně obviňování a pronásledování potřebují především obranu, pomoc a mezinárodní solidaritu, nikoliv kritiku svých slabostí, chyb a omylů. Avšak bez takové kritiky není žádná analýza možná.

Je jen přirozené, že internovaní nebo do podzemí zatlačení představitelé polského demokratického hnutí soustřeďují se především k diskusím a polemikám o taktice odporu v nových podmínkách. Měření sil, k němuž došlo v ulicích polských měst na konci srpna a začátku září, vnese jistě do této situace nové prvky. Uvedené dokumenty z jarních měsíců však obsahují nejen požadavky a návrhy nevyhnutelných kompromisů, jimiž by režim, «Solidarity», církve a celá polská veřejnost měly hledat východisko z krize, nýbrž i první domácí kritiku slabostí a chyb «odnowy» před 13. prosincem 1981. Dokument «Společenské rady

círky, který vyjadřuje i stanovisko arcibiskupa Józefa Glempa, konstatuje v činnosti «Solidarity» – kterou jinak oceňuje pozitivně – nedostatek rozhodnosti při prosazování politiky dorozumění místo konfrontace, a nedostatek smyslu pro spolupráci, která by byla směřovala k zastavení hospodářského úpadku země. Dokument varšavské «Solidarity» kritizuje mimo jiné podléhání mýtu nepotřebnosti spolupráce s komunisty, mýtu «velkých úderů» s iluzí rychlých a snadných změn a mýtu «nebezpečí každého vstupu do systému». Nevyhnutelná diferenciacie názorů na strategii a taktiku, která neuchránila před porážkou, již začala.

Zahraniční pokusy o hodnocení polského vývoje zůstávají zatím většinou u prohloubeného rozhořčení nad znovuprokázaným odporem režimů sovětského komunismu proti demokratické transformaci, nad neschopností režimů «řešit» společenské rozpory jinak než jejich potlačením mocenským prostředky a nad policejní rolí Sovětského svazu v takzvaném «socialistickém společenství» podmaněných států. Rozhořčení je zajisté oprávněné, a má svůj význam pro poučení o sovětském komunismu a o politice SSSR – pokud o nich nějaké iluze ještě existují.

Pro hodnocení – a stimulování – reálných emancipačních možností v zemích sovětského komunismu je však takové rozhořčení značně sterilní. V politice polské mocenské elity ani v postoji Moskvy k polskému demokratizačnímu vývoji se v podstatě neukázalo nic, čím by se sovětský komunismus a sovětská politika v tzv. «Východní Evropě» nebyla vyznačovala již dříve. To byl a je známý «terén», na němž se musí bitva svést, a jemuž se musí cíle, strategie i taktika přizpůsobit. Opakované a zesilované «obžaloby terénu» nejsou k velkému užítku. A k užítku nejsou ani ukvapené závěry a soudy.

Polská «odnowa» proti «Pražskému jaru»?

Pavel Tigrid píše ve «Svědectví» 66/1982, že nejdůležitějším na polském vývoji je nový důkaz o nemožnosti «poststalinské režimy natrvalo reformovat, demokratizovat, ba i jen polidštit». Jenomže ono nejde – a nikdy nešlo – o to, zda je možno tyto režimy «natrvalo reformovat a demokratizovat». Reformy – stejně jako převraty a revoluce – nejsou přece cíl, ale prostředek. V zemích tzv. «reálného socialismu» vždycky šlo a jde o to, jakými prostředky lze v daných mezinárodních, sociálních a mocensko-politických podmínkách otevřít a rozvíjet bez nového násilí a katastrof překonávaní nedemokratických režimů. Protože v těchto podmínkách mohou o jakémkoliv «skoku do říše hojnosti a svobody» snít jen romantikové, zůstává reformistická orientace i přes dočasné skličující porážky jedinou smysluplnou orientací. Jaká je vlastně její alternativa a kdo ji podporuje? Prosazení reformem – i jejich uhájení a rozvíjení – ovšem je a zůstane jedním z nejobtížnějších politických problémů naší doby, a je možné jen v krizích a pod silným tlakem lidové nespokojenosti. Krize však budou stále častější a nespokojenost hlubší. Artikulace této nespokojenosti bude se v každé konkrétní krizi zajisté velice lišit. Disfunkční radi-

kalismus bude však pravděpodobně vždycky zmenšovat šanci na úspěch, protože takový radikalismus reformy znemožňuje.

V Polsku let 1980-1981 existovaly nepochybně předpoklady, aby byly prosazeny nikoliv sice neomezené, avšak přece jen významné demokratické reformy. Režim byl zhroucením Gierkovy politiky druhé poloviny sedmdesátých let mimořádně oslaben. Bylo relativně snadné zatlačit jej do defenzívy a tím i do situace, v níž nebyl s to reformy odmítat. Požadavky demokratických změn byly nesený dělnickou třídou, a byly podporovány mocnou katolickou církví, s níž se režim již po dvě desetiletí dělil o ideologickou moc v zemi. Taková příznivá situace nemohla vzniknout v žádné jiné zemi sovětského bloku.

V zájmu dějinné spravedlnosti je však třeba říci, že předpoklady pro dosažení demokratických reformem byly sice v Polsku mimořádné, že však přece jen nebyly větší, než v Československu konce šedesátých let. V ČSSR se podařilo dosáhnout zatím ojedinělého přesunu sil uvnitř vládnoucí komunistické strany, a to byla situace, jejíž význam je pro otevření reformního procesu sotva možné docenit. Omezení, která tím byla vytvářena, nepřesahovala omezení daná historickou, geopolitickou a sociální situací Československa šedesátých let. Pokusy, stavět československé a polské otevření emancipačního procesu nad sebe nebo dokonce proti sobě, jsou nejapné a svědčí o velkém nedostatku porozumění pro realitu zemí sovětského komunismu. Oba typy vývoje byly určeny zvláštnostmi země, situace a doby, a nemohly být «voleny». Oba umožnily zahájení změn, avšak žádný z nich bez dalšího nezaručoval jejich bezkonfliktní rozvoj ani jejich obranu. Československý «obrodný proces» lépe chránil před přílišnou polarizací ve společnosti plné rozporů, a tak snadněji neutralizoval domácí konzervativní síly. Musel být rozdrčen zahraniční vojenskou intervencí, avšak československá společnost stala se pak relativně snadno «normalizovatelnou» – také proto, že politická krize nebyla provázána velkým sociálním napětím. Polská «odnowa» rychleji institucionalizovala nezávislé reprezentace nového pluralismu, zejména mocnou «Solidaritu». To bylo fascinující, avšak rozvoj a obrana dosažených změn tím také zajištěny nebyly. Nebylo dosaženo diferenciací a neutralizací mocenských aparátů, a protiúder «domácími silami» byl možný. Hospodářský chaos a sociální napětí činí však restaurační «normalizaci» téměř nemožnou – v každém případě mnohem obtížnější, než v Československu sedmdesátých let.

Reálný prostor změn

Každý ví, že možnosti systémových změn v zemích «reálného socialismu» jsou drasticky omezeny sovětským hegemonismem – použijeme-li k pojmenování jugoslávské či čínské terminologie. Každý také ví – i když na to pak v návalu emocí rád zapomíná – že tato zábrana není odstranitelná žádným frontálním ani bezprostředním útokem.

Sovětská hegemonie v této části Evropy je uznávanou součástí poválečného internacionálního systému, a tím jedním z pilířů «rovnováhy» v Evropě.

«Výsledek Jalty» – jak se toto uspořádání nepřesně nazývá – může být kritizován a problematizován, avšak sotva v historicky dohledné době změn. Ve vzdálené budoucnosti je samozřejmě změna možná – nic přece není věčné – avšak jen jako součást změny celého mezinárodního systému. A to je složitý a dlouhodobý proces, zejména v situaci, kdy je nutné a snad i možné doufat, že válka supervelmocí jako prostředek takové změny zůstane vyloučena. Po ní by pravděpodobně problémy suverenity národů, demokratičnosti systémů i lidských a občanských práv ztratily důležitost.

Pás kontrolovaných států mezi Baltickým a Černým mořem – a zejména střeoevropské státy v něm – je pro velmocenské zájmy SSSR tak důležitým výsledkem II. světové války, že jakékoliv rozrušení tohoto pásu musí se pokládat za poslední z ústupků, ke kterým by jakákoliv sovětská vláda mohla být donucena. Iluze o možnosti takového donucení vedou jen k opakovanému zklamání nad tím, že vlády a národy «svobodného světa» jednají jinak, když sledují své zahraničně politické zájmy. V Evropě k nim totiž vždy bude patřit nejen opatrnost, aby nevzniklo vakuum, které by lákalo SSSR k «vyplnění», ale i nutnost trvale usilovat o možnost mírového soužití s SSSR, který teritoriálně je a nadlouho ještě zůstane jedinou supervelmocí na tomto kontinentě.

Poměr sil mezi satelizovanými zeměmi střední a jihovýchodní Evropy a SSSR je takový, že žádná z těchto zemí nemůže obstát v přímé konfrontaci; i jen pomyšlení na ni leží za hranicí politiky. Avšak nejen to. Více než tři desetiletí vynuceného soužití v bloku vytvořilo nejen zásadní rozpory zájmů, ale i některé zájmy společné, které žádná odpovědná politika – ani opoziční – nemůže přehlédnout. Co by si např. počalo dnešní Polsko nebo Československo bez těch surovin a energetických zdrojů, které přicházejí z SSSR a které jinde koupit nemohou, a zejména bez oněch 60 až 70 procent zahraničního trhu v SSSR a ostatních zemích bloku, jestliže jejich produkty nejsou a dlouho nebudou na jiných trzích konkurenceschopné?

Všechno to je samozřejmě pro závislé státy sovětského bloku velice nepříznivé, avšak tím se to nestává méně skutečné. Je sice nesporné – jak se konstatovalo i v prohlášení «Skupiny Listy» v březnu 1982 – že «životním zájmem těchto národů je žít v suverénních státech nepodřízených cizím imperiálním zájmům», avšak požadavek bezprostředního dosažení tohoto cíle sotva může mít místo v realistických kalkulacích vývojových možností.

Po vojenské intervenci v Československu 1968, po vyhlášení «Brežněvovy doktríny» a po potlačení všech projevů reformního komunismu se předpokládalo, že Moskva i v budoucnosti bezohledně zasáhne proti každému pokusu o svébytnější a národním zájmům a potřebám lépe odpovídající vnitřní politiku v kterékoliv zemi bloku, a že se nikde nevytvoří větší prostor pro pozitivní změny, dokud krize nepostihne naplno i Sovětský svaz a nevynutí změny politiky v Moskvě.

Některé jevy v sedmdesátých letech však signalizovaly, že je snad možný i jiný vývoj. Pod tlakem závažných mezinárodních a ekonomických problémů byla Moskva přece jen donucena tolerovat

v některých středoevropských zemích bloku – zejména v Maďarsku – jisté zvláštnosti, které v dobách stalinské «homogenizační» a sovětizační tendence byly nemyslitelné. Ačkoliv pro to nebylo mnoho přesvědčivých důkazů, bylo přece jen nutno připustit možnost tiché a nedůsledné revize sovětské «východoevropské politiky»: zmenšovat napětí – a náklady – v impériu opatrným poskytováním jisté «autonomie» ve vnitřní a hospodářské politice. Zdálo se, že šance omezených svěbytných modifikací režimů přece jen existuje. Vědělo se ovšem, že podmínkou jejího eventuálního využití zůstává respektování sovětských zahraničně politických a bezpečnostních zájmů tak, jak jsou chápány v Kremlu, protože za touto hranicí není možné sovětskou toleranci očekávat. A vědělo se také o přesvědčení sovětských vládců, že jedinou zárukou takové loajality je «vedoucí úloha komunistické strany», která snad může být modifikována, avšak nikoliv odstraněna. Po všem, co sovětský hegemonismus a «vedoucí úloha komunistické strany» v závislých zemích způsobily, vyžadovalo eventuelní využití tohoto malého prostoru téměř nadlidskou zdrženlivost, avšak ta zřejmě patří k tvrdé realitě «vnějšího faktoru».

Naděje polské «odnowy» spočívala v tom, že prostor byl pro Polsko počátku osmdesátých let a se specifickými zvláštnostmi polsko-sovětských vztahů pravděpodobně podstatně větší, než kdekoli jinde a kdykoliv předtím. Z dobrých důvodů bylo možné očekávat – a polská demokratická opozice na to spoléhala – že právě v Polsku Moskva připustí zvláštnosti, které jinde a jindy všemi prostředky potlačovala, a že se pak s nechtěním ale přece s nimi naučí i žít. Význam takového vývoje pro postupnou změnu politického ovzduší v celém sovětském bloku bylo sotva možné přecenit.

Využití této možnosti vyžadovalo, aby se «antisovětiismus» bezpodmínečně vyloučil ze hry, aby vnitropolitické konflikty nevyústily v bezprostřední boj o moc a nebyly vedeny konfrontací, nýbrž kompromisy, a aby systém byl opatrně transformován, nikoliv likvidován. Z takových předpokladů vycházely také historické «gdaňské dohody» mezi stávkujícími a vládou na přelomu srpna a září 1980. Vznik a legalizace «Solidarity» byly pak ojedinělým průlomem do totality sovětského komunismu. Bylo však sotva prozíravé, že tato skutečnost byla příliš hlasitě demonstrována, a že se «Solidarita» příliš rychle stala mluvčím i obhájcem všeho a všech. Pro úspěch «odnowy» by bývalo spíše třeba, aby «Solidarita» i všechny ostatní nové nezávislé organizace použily své veliké autority k opatrnému řízení dalšího vývoje věcí, aby správně odhadovaly reálné možnosti změn, zejména také možnosti a sílu protivníků. Ukázalo se totiž, že bez toho je i velký «průlom do totality» vítězstvím jen dočasným a problematickým. Hranice dosažitelného byla překročena.

Režim byl slabý, avšak nikoliv bezbranný

V euforii z úspěchů demokratického hnutí po srpnu 1980 byla na podzim 1981 hrubě podceněna schopnost polského režimu připravit a provést protiúder, který by změnil situaci v neprospěch sil

«odnowy». Byly očividně zaměněny dvě různé věci – schopnost režimu vládnout, která skutečně byla nevelká, a schopnost provést protiútok, která zůstávala hrozivou. Režim nezískával, nýbrž ztrácel lidovou důvěru i po gdaňských ujednáních a po nesčetných personálních změnách. Avšak skutečná pozice režimu sovětského komunismu není na lidové důvěře závislá. Ta je závislá na důvěře a podpoře Moskvy, na sociálních a mocenských zájmech obrovských byrokratických aparátů a na mocenských prostředcích státu. Ochrana z Moskvy zůstávala nespornou, ohrožená privilegia mobilizovala byrokracii proti «odnowě», a rozhodující mocenské prostředky – především policie a armáda – byly nerozloženy a připraveny k zásahu. Rozšířená představa o nespolehlivosti polské armády byla neodůvodněná. Důstojníci a vojáci z povolání vůbec patří v sovětském komunismu tak jako politice k nejprivilegovanějším skupinám ve společnosti. Branci jsou podřízeni tvrdé disciplíně a jsou bez vlivu na jednání armády. S generálem Jaruzelským a celou řadou jiných generálů v nejvyšších stranických a státních funkcích byla prestiž armády zvýšena. Proč by taková armáda měla být nespolehlivá? Její nasazení proti lidovému hnutí ukázalo se nejen plně možným, ale i – přinejmenším dočasně – velmi efektivním. 13. prosince 1981 bylo Polsko ochromeno, odříznuto od světa a stráženo daleko efektivněji, než Československo po invazi armád pěti zemí Varšavského paktu 21. srpna 1968.

O vojenský puč však v Polsku nešlo. Zbraně a organizace armády nebyly použity proti stávajícímu režimu, nýbrž k jeho záchraně. Je pravděpodobné, že to nebyl ani zdaleka poslední případ použití armády jako zachránce vnitropolitického «pořádku» v některé ze zemí sovětského bloku. I jinde mohou v budoucnosti vzniknout situace, v nichž pouze armáda zůstane spolehlivou a dostatečně silnou částí mocenské struktury.

V souvislosti s vývojem po srpnu 1980 mluvilo se často v Polsku i v zahraničí o probíhající revoluci, i když v pojetí Jacka Kuroně, Adama Michnika a jiných vždy jen o «omezené revoluci». Mělo tedy být pamatováno i na zákonitost revoluce. Historie učí, že jestliže ve vývoji revoluce dojde k «mrtvému bodu», v němž již nenásilnými prostředky nelze přinutit držitele moci k ústupkům a oni nejsou nenásilnými prostředky s to zastavit další radikalizaci lidových mas, je takový «mrtvý bod» překonatelný jedině použitím ozbrojeného násilí. Radikalizované, rozporů plné a stále ještě slabě organizované lidové hnutí v Polsku zbraně nemělo a nechtělo k nim sáhnout. Kdyby se bylo pokusilo opatřit si je a použít jich, byla by sovětská vojenská intervence neodvratná. Režim měl naopak dostatek zbraní v kompetentních rukou. Bylo třeba počítat s tím, že úder přijde z této strany, a neoddávat se žádným iluzím o jeho možnosti a síle. To bude pravděpodobně platit i pro všechny obdobné situace v budoucnosti.

Slepá ulice radikalizace

Nikdo se neměl divit, že rozhořčení polského lidu proti režimu bylo tak obecné a silné. Vedle

všech ostatních neštěstí a běd v minulosti prožili Poláci i hluboké zklamání z neschopnosti režimu Edwarda Gierka dodržet nepsanou «společenskou smlouvu», jejíž podstatnou součástí byla vzbuzená naděje na relativně rychlé zlepšování životní úrovně po roce 1970. Místo toho přišel hospodářský chaos konce sedmdesátých let.

Nikdo se také neměl divit, že Poláci dávali najevo svou touhu po úplné svobodě – vnitřní i vnější. To je právo všech národů na světě, i národů v tzv. «Východní Evropě». Avšak jako vždy a všude, byla i v Polsku politika nikoliv uskutečňováním tužeb, nýbrž «uměním možného». V tomto ohledu jsme byli svědky slabosti, která bude pravděpodobně vždy provázet emancipační procesy v zemích sovětského komunismu; nedostatku politických demokratických zkušeností. Mluví se sice často o rozdílu politické kultury středoevropských zemí bloku a SSSR, a takový rozdíl nepochybně existuje. Avšak i v těchto zemích žijí dnes až na malé výjimky jen lidé, kteří vyrůstali v podmínkách diktatury, a kteří neměli nikdy příležitost učit se umění vyjednávat místo komandovat a vnucovat svou vůli jiným, ani umění dosahovat integrujících kompromisů při rozporech názorů i zájmů. Jestliže krize otřese politickou mocí, dochází k příliš rychlé desintegraci společnosti. To znemožňuje racionální reformy, a beznadějně vede ke konfrontacím přesahujícím míru dosažitelného.

Když v otřeseném a zeslabeném totalitním systému vzniknou nezávislé organizace, vyvíjejí se i proti záměru svých vůdců v opoziční sílu a směřují k otevření boje o moc. Jestliže se ví, že existují možnosti reformem a kompromisů, avšak nikoliv možnost mocenské konfrontace, protože pro její vyhrání nejsou předpoklady, musí se vědomě a proti tlaku stále radikálnějších lidových mas tato tendence eliminovat a potlačovat. Slovně jak «Solidarita», tak i jiná nová seskupení v Polsku tuto nevyhnutelnost uznávaly, avšak v praxi nebyly s to dost účinně v tomto směru jednat. V podzimních měsících 1981 akceptovaly více méně, že «konfrontace je nevyhnutelná» – aniž by pro ni měly prostor a sílu. Odpovědnost za její vyvolání samozřejmě nesly konzervativní síly režimu, podněcované Moskvou, avšak i ze strany «Solidarity» byla vedena politika, která těmto záměrům přinejmenším nečelila.

Teorie «paralelních struktur»

Polský vývoj let 1980-81 byl silně ovlivněn určitou emancipační teorií, teorií «paralelních struktur», kterou nejlepší lidé demokratické opozice – zejména lidé sdružení po roce 1976 v KOR-KSS – vypracovali v průběhu sedmdesátých let.

Podle této teorie jsou možnosti komunistického «revisionismu a reformismu» po porážkách v Polsku z konce padesátých a v Československu z konce šedesátých let zcela a trvale likvidovány a spotřebovány. Zevnitř vládnoucích komunistických stran a ze systému, který vytvářejí, není nadále nic pozitivního k očekávání. Emancipační hnutí musí být proto budováno výlučně vně strany a systému, jako nezávislá síla, která žádná spojení uvnitř systému nehledá. Režim musí být vystaven tlaku

nezávislých sil, který jej jednak donutí k reformám, jednak – podle radikálnější varianty teorie – systém «vyčerpá», učiní bezmocným a nakonec nahradí systémem jiným, o jehož konkrétnější podobě nelze předem říci o mnoho víc, než že půjde o systém s novým pluralismem a společenskou samosprávou.

Tato teorie odpovídala skutečností, v nichž se musely v sedmdesátých letech artikulovat kritické a opoziční síly ve všech zemích sovětského komunismu. Nesporně přispěla ke vzniku «Solidarity» i jiných nezávislých organizací polské «odnowy» po úspěšných stávkách v roce 1980. Její účinnost byla ovšem ulehčena specifickými polskými poměry sedmdesátých let. Polští dělníci měli za sebou jedinečné zkušenosti vynucených ústupů režimu při stávkách 1970 a 1976, a polský režim se vyznačoval «represivní tolerancí», která přes různé potlačovací zásahy vznik nezávislých seskupení umožňovala. Údery proti KOR-KSS, proti «paralelní kultuře» i proti jiným formám opoziční činnosti nebyly zvláště tvrdé.

Až do léta 1981 sloužila taktika odvozená z této teorie k posilování pozic «Solidarity». Pak však – zejména po 9. sjezdu PSDS v červenci a po 1. sjezdu «Solidarity» v září a říjnu 1981 – stala se problematickou. Další osud demokratických reformem stal se závislým na možnosti součinnosti mezi silami působícími dosud vně systému a mezi reformně orientovanými silami uvnitř komunistické strany. Protože komunistická strana nemohla být – a ani podle teorie «paralelních struktur» neměla být – zbavena moci, nebyl další pozitivní vývoj možný bez posilování reformistických sil uvnitř této strany a bez součinnosti «Solidarity» s nimi. Reformistické síly existovaly i uvnitř PSDS. Jejich ničím nezastupitelná úloha v procesu «odnowy» nebyla komplikována jen jejich subjektivní slabostí. Byla komplikována i nezájmem «Solidarity» o eventuelní spojení. Podle teorie o «paralelních strukturách» vycházelo se i dál z přesvědčení, že nová, nezávislá a nyní již institucionalizovaná lidová hnutí nemohou ani nadále mít «nic společného s komunisty». Za těchto okolností byli radikálnější reformní komunisté předčasně vytlačeni mimo stranu, a umírnění ztratili porozumění pro cíle i taktiku nezávislých hnutí. Namísto posilování pozic reformistů byla posilována pozice konzervativních ve straně. Zejména diferenciací uvnitř otřesených mocenských aparátů se zastavila, a nebylo nesnadné obrátit je proti «odnowě».

Nešlo zůstat «mimo systém»

Avšak nejen to. Teorie «paralelních struktur», která vyžadovala odmítat jakoukoliv účast v «systému», znemožnila správně odhadnout chvíli, kdy tato pozice zákonitě musí vést ke ztrátě vlivu na vývoj událostí. Slabá a nelegální protestní hnutí a jejich slabé organizace před rokem 1980 budovaly na nezávislosti svou identitu a měly v ní skutečnou ochranu. Tak tomu konečně bylo a je i v případě «Charty 77» v Československu. Miliónové legální nezávislé organizace, jakou se stala do podzimu 1981 především «Solidarita», si už takový typ «nezávislosti» dovolit nemohou.

Úpadek a rozvrat polského hospodářství vyvolal explozi lidové nespokojenosti a destabilizoval mocenské poměry. Na podzim 1981 hrozil však vyústit v katastrofu, při níž žádné racionální reformy nebudou možné, a která přinese polskému lidu nesmírná utrpení. Krátkodobá a částečná hospodářská stabilizace, především stabilizace zásobování, nebyla možná bez nepopulárních a bolestivých zásahů. Jako podmínku souhlasu s takovými opatřeními postavila «Solidarita» požadavek současného provedení celé decentralizační, samosprávné a tržně hospodářské reformy, a nepokládala zákon o podniku a zákon o samosprávě za dostatečnou záruku. Vzhledem k trpkým zkušenostem z minulosti je možné chápat, proč «Solidarita» nechtěla převzít spoluodpovědnost za dílčí opatření, dokud nebudou garantovány strukturální změny ve svém celku. Přesto je však třeba konstatovat, že v této záležitosti podlehl «Solidarita» nebezpečné iluzi. V perspektivě může skutečně zachránit polské hospodářství – a nejen polské – jen celá a radikální přestavba ekonomického systému, avšak tato přestavba mohla sotva řešit zcela akutní, zejména zásobovací, problémy. Naopak: hrozilo nebezpečí, že nové nevyzkoušené struktury budou natolik zatíženy, že nebudou na počátku fungovat lépe, nýbrž spíše hůře, než struktury staré, a že je neřešitelné počáteční obtíže zkompromitují v očích zradikalizované veřejnosti dříve, než budou s to rozvinout své přednosti. Jisté přechodné «systémové provizorium» bylo nevyhnutelné, a «Solidarita» měla se na takovém provizoriu podílet.

Dilema, zda dál důsledně pokračovat «vně systému» anebo přece jen zvolit cestu kompromisů a přijmout určitou účast v modifikovaném systému, vyvstalo s celou naléhavostí v listopadu 1981. Situace byla o to komplikovanější, že uvnitř komunistické strany aktivizovaly se již konzervativní síly, které si přály konfrontaci, a že uvnitř «Solidarity» probíhala nevyhnutelná avšak oslabující diferenciaci mezi bezohledně radikálními a racionálně umírněnými silami. Vstup do systému obsahoval nebezpečí, že vedení «Solidarity» ztratí porozumění a podporu části zradikalizované veřejnosti, a že spoluúčast v jakémisi «národním dorozumění» bude režimem zneužita. Protože však alternativou těchto nebezpečí byla jen konfrontace, byla spoluúčast nebezpečím menším. Poskytla by přinejmenším možnost další – i když možná nesnadné – účasti ve hře. Pro násilné svržení systému neexistovaly tak jako tak předpoklady. Sovětské tanky stály na hranici i uvnitř země. Místo zcela chladnokrevného posouzení vyhrocené situace převládly však emoce, a i lidé «Solidarity» počali mluvit o «nevyhnutelnosti konfrontace» – bez toho, že by existoval výhled na pozitivní východisko z ní. Mnozí – mezi nimi i Lech Walesa a Jacek Kuroň – očividně tušili bezvýchodnost tohoto «přehřátí», avšak ani oni nenasadili celou svou autoritu, aby mu čelili.

Teorie «paralelních struktur» a působení výlučně mimo systém odhalila v konkrétním politickém procesu své slabosti. Jestliže i tak zkušený znalec sovětského komunismu, jako Rudolf Bahro, pokládá tuto teorii i nadále za jediný možný návod opozičního jednání, instrumentalizuje si i on «výcho-doevropskou» skutečnost podle potřeb toho hnutí,

k němuž v NSR náleží. Zapomíná na poučení, která o nepřipustnosti záměn skutečností «Východu» a «Západu» sám ve své velké analytické práci «Alternativa» před několika léty vyvodil.

Nová situace?

Demokratické síly polské «odnowy» přispěly ke své dočasné porážce řadou iluzí, slabostí, omylů a chyb. Takové zjištění nemá samozřejmě zmenšit odpovědnost režimu ani Moskvy za nové znásilnění polské společnosti, ani snížit velikost vnitřní obrody této společnosti. Ta mimo jiné dokázala a dokazuje, že ohrožení národní identity a vitality v utlačených zemích sovětského bloku ještě nezašlo tak daleko, jak mnozí pesimističtí posuzovatelé předpokládají.

Diskuse o slabostech a omylech demokratického hnutí v Polsku 1980-81 je však potřebná pro poučení všech, kteří jindy a jinde budou postaveni před podobné problémy. Nemusí to vůbec trvat tak dlouho, jak se leckomu zdá. Především v Polsku samém se stále ještě může ukázat, že prostředky vojenské diktatury se dlouho vládnout nedá, a že hloubka krize donutí režim k řešení, která sice nebudou odpovídat představám z let 1980-81, ale která budou přesto jisté vývojové možnosti poskytovat. Půjde pak o to, aby demokratické síly našly pozici, která jim umožní využít je.

Pokud jde o ostatní země sovětského bloku, nemusí se nevyhnutelně stát, čeho jsme se obávali po prosinci 1981 – že se režimy stanou tvrdšími, že sovětská kontrola vnitřních poměrů v zemích bloku zesílí, že se stagnace a nehybnost prohloubí. Nejen situace v Polsku, ale i rostoucí hospodářské obtíže – tentokrát především v SSSR – odhalují tak velká napětí ve společnosti těchto zemí i v jejich blokovém seskupení, že jsou k očekávání jen nové a nové krize. Nikdo nemůže za těchto okolností spolehlivě předvídat, k jakým důsledkům povede blízký odchod Leonida Brežněva z politického vedení SSSR. Všude – dokonce i v SSSR a v Československu – objevuje se již dnes nejen sociální napětí, ale i první náznaky zatím nanejvýš opatrné a polooficiální debaty o «nevyhnutelnosti změn». Samo toto přiznání mohlo by se postupně stát novou kvalitou.

Je velmi pravděpodobné, že stojíme na prahu nové situace, která by mohla otevřít i nové a nečekané emancipační možnosti, zejména ve středo-evropských zemích bloku. Aby mohly být eventuální nové možnosti využity úspěšněji než dosud, bude patrně třeba, aby kritické a opoziční síly, které vytvořily svou strategii a taktiku v podmínkách nehybných sedmdesátých let, «leccos zapomněly a leccemus se naučily».

PROCESY «NORMALIZACE» VE STŘEDNÍ EVROPE

(Maďarsko-Československo-Polsko)

Po potlačení maďarského povstání v roce 1956 se ještě některým velmi důvěřivým lidem mohlo zdát, že sovětský požadavek «normalizovat poměry» v Maďarsku má určité oprávnění: rozdělení Evropy na dva vojensko-politické bloky je přece normální, a Imre Nagy chtěl neutrální Maďarsko. Nejméně od srpna 1968 však podobný argument pozbyl na ceně. Dubček ani nepomýšlel na zahraniční politiku mimo rámec Varšavského paktu, a přece Moskva vyslala své armády «normalizovat poměry» v Československu. A dnes už nikoho nepřekvapuje, že vyhlášení válečného stavu a vojenské diktatury v Polsku se také děje ve jménu «normalizace poměrů».

Jde tedy nepochybně už o vnitropolitické poměry, a nejen o zahraniční politiku středoevropských států sovětského bloku. Z hlediska Kremlu jsou normální jenom takové poměry, kdy veškerá hospodářská i politická moc je soustředěna v rukou vedení příslušné komunistické strany - a kdy navíc je toto vedení ochotno a v případě potřeby schopno prosazovat už ve vnitřní politice sovětské zájmy bez ohledu na vůli vlastního národa.

Zkušenost také ukázala, že Moskva provádí normalizaci podle určitého obecného scénáře, který má tři hlavní fáze. Nejprve je společnost, která se odhodlala k rebelii, pomocí vojska a policie uvržena do poměrů viditelně horších než ty, proti nimž se vzbouřila. Pak následuje druhá fáze, kdy porážení musí být přesvědčeni o nezvratnosti své porážky, o nutnosti kapitulace a o tom, že za daného poměru sil «se nedá nic dělat». Teprve potom může dojít ke třetí fázi vývoje: vítězové nabídnou poraženým některé koncese, začnou živit naději, že poměry se přece jen zase mohou zlepšit, ale pod jedinou podmínkou: zlepšení přijde «shora», z vůle Moskvy a jejích místodržících. Zhruba podle tohoto scénáře probíhala normalizace jak v Maďarsku, tak v Československu a měla by asi podle něho probíhat i v Polsku. Tento scénář však ve skutečnosti není všemocný. Už jenom srovnání poměrů v dnešním Maďarsku a Československu názorně ukazuje, že skutečné výsledky shodného scénáře mohou být velmi různé.

Maďarsko je dnes snad nejvíce stabilizovaným státem sovětského bloku; má sice svoje potíže, zejména v zahraničně hospodářských vztazích, ale není sudem střelného prachu. Sociálně politické rozpory jsou účinně tlumeny, soukromé zájmy lidí se nedostávají vždy do příkrého rozporu se zájmy režimu, muž z ulice celkem uznává, že vláda dělá «v rámci možného» politiku i v jeho zájmu. Maďarská společnost i maďarská mocenská elita mají strach spíše z toho, že vnější faktory ohrozí vnitropolitický stav; pocit vlastní bezmoci, stagnace, bezvýchodnosti a frustrace není dominující.

V Československu naproti tomu jsou to právě tyto pocity, které po třinácti letech normalizace panují jak mezi ovládanými, tak zčásti i mezi vládnoucími (hlavně u technokratických vrstev). Pociť, že stejně «se nedá nic dělat», že žádná snaha o změnu k lepšímu «nemá cenu», je dnes typický pro sociálně psychologickou atmosféru (v Čechách a na Moravě výrazněji než na Slovensku).

V Československu vlastně nikdy naplno a s pozitivními důsledky nepřešla normalizace do své třetí fáze, uvízla dodnes spíše ve fázi druhé. To má, jak se zdá, celou řadu příčin. Normalizace v Maďarsku prošla krátkou fází masového teroru a pak ještě pět let znamenala tvrdé potlačování všeho, co vedlo k povstání roku 1956; v této době také potlačila církev a provedla násilnou kolektivizaci maďarské vesnice. Avšak zhruba od roku 1961 začala třetí fáze: dvacet let pragmatické politiky, která se nesnaží konflikty zostřovat, ale tlumit, která hledá v hospodářské, politické i kulturní oblasti kompromisy. V Československu naopak začala normalizace krátkou a zcela neúspěšnou fází hledání kompromisu: do jara 1969 se udržela u moci Dubčekova skupina, která tvrdošijně vykládala smysl normalizace jako «pokračování reformem bez extrémů». Teprve Gustáv Husák začal provádět normalizaci jako potlačování všeho, co umožnilo československý vývoj směrem k roku 1968.

Avšak vývoj, který v Československu vedl k roku 1968, nebyl radikální a revoluční jako v několika měsících roku 1956 v Maďarsku; probíhal naopak mimořádně pomalu (1956-1967) a byl plný umírněných reformních kroků a malých, bázlivých kompromisů. A právě to všechno Husákova normalizace od roku 1970 soustavně potlačovala; proto se nikdy nedostala k obratu, jaký provedl Kádár roku 1961. Pragmatická politika kompromisů se Husákovu vedení zdála nebezpečná. V Československu jí vlastně prováděl už od roku 1963 zčásti i Antonín Novotný, snažil se o ni Dubček po srpnu 1968 a proto byl nakonec Moskvou sesazen.

Velmi rozdílně se v obou zemích vyvíjela i sama komunistická strana jako hlavní politický nástroj normalizace. V Maďarsku se roku 1956 fakticky rozpadla; založením docela nové strany získal Kádár možnost zbavit vlivu nejenom radikální odpůrce sovětského systému, ale zároveň i z velké části jeho staré stalinistické obhájce. Ne sice bez potíží a rozporů, ale nakonec přece jen úspěšně se nová strana mohla vyvíjet jako opora pragmatické a «centristické» politiky. V Československu se strana po srpnu 1968 nejenom nerozpadla, ale měli v ní stále převažující vliv reformističtí funkcionáři. Husákova normalizace musila tento stav násilím změnit: v číste roku 1970 bylo vyloučeno 500.000 členů KSC (většinou funkcionářů, ale co do počtu to byla třetina všech členů strany). Tak byly jednostranně zdecimovány politické síly, schopné pragmatické kompromisní politiky, a zároveň byly dlouhodobě posíleny jak stalinistické, tak z jiných důvodů proti jakýmkoli reformám orientované síly.

Kádár sice původně mohl získat důvěru a plnou podporu Moskvy také jen za cenu opovržení vlastního národa: musil prokázat ochotu i schopnost prosazovat sovětské zájmy proti vůli Maďarů. Za to však se postupně stával přece jen pánem ve vlastním domě - v politbyru a vůbec v komunistické straně. Svě osobní politické poslání viděl - jak se zdá praxí potvrzeno - také v tom, aby dosáhl určitého smíru se znásilněným národem. Byl schopen jednat podle zásady «Kdo nejde proti mně, jde se mnou» a dosáhl tak nakonec postavení vládce, který praktikuje modus vivendi s okupantem, ale zároveň v některých směrech zůstává spojencem vlastního národa.

Husák získal podporu Moskvy za stejnou cenu, ale z opovržení vlastních národů východisko nenašel. Jako politik jedná pragmaticky jen v machiavellistickém slova smyslu (tj. ve sféře techniky moci, manipulace a vládnutí), v podstatě však má ideologickou mentalitu osvíceného diktátora. Jeho ctižádostí bylo sice «vyvést lid z katastrofy» - žádal však přitom, aby se lidé prostě podřídili jeho mesiášským záměrům, nehledal smír s nimi. Platilo pro něho vždy jen «Kdo nejde se mnou, jde proti mně». Nestal se také nikdy skutečným pánem ve vlastním domě. Nikdo z konkurentů ho nemůže svrhnout bez vůle Brežněvovy - ale ani on nemůže nikoho ze svých konkurentů odstranit. Za dvanáct let se personálně nezměnil nejužší okruh držitelů nejvyšší moci v Praze - něco docela neobvyklého v komunistických režimech, kde si každý šéf strany jak jen nejrychleji může vytváří «kolektivní vedení» z lidí na něm závislých a jemu oddaných. Ve vedení KSČ po léta trvá patová situace mezi různými skupinami; Husák je někdy zdánlivě arbitrem - ve skutečnosti však je arbitrem Brežněv. To vyhovuje Moskvě, ale vnitropoliticky je to jeden z důvodů, proč i mocenskou elitu zasahuje pocit bezvýchodnosti a frustrace, přesvědčení, že «se nedá nic dělat».

Dokonce i tam, kde jak Kádár, tak Husák opřeli svou normalizační politiku o shodné faktory, jsou výsledky velmi různé. V obou zemích byla normalizace spojena s rozvojem konzumní orientace obyvatelstva; slušná životní úroveň měla posílit konformismus vůči politickému systému. Zatímco v Maďarsku byla takto orientovaná hospodářská politika využita i k tomu, aby se hospodářský systém stal dynamičtějším a efektivnějším, nezvládlo Husákově vedení ani tento úkol. Kádár uvolňoval prostor pro podnikatelskou iniciativu (a to nejenom «socialistických podniků», ale v mnoha směrech i soukromníků), dovolil posílit vliv trhu na výrobu i plánování. Lidé byli více odměňováni za výkon než za politickou spolehlivost, do řídicích funkcí postupně přicházeli odborníci místo politických komisařů. Husákově vedení v takových krocích vidělo nebezpečí: něco podobného už jednou vedlo v Československu k ohrožení sovětského systému. Konzumní orientace nejširších vrstev byla v Československu tedy také podporována, ale sledoval se přitom převážně jediný cíl: koupit si pasivní loajalitu lidí, zaplatit jim prostě za to, že nekladou odpor «normalizační poměrů». Relativně dobrá ekonomická situace v Československu to dovolovala dělat celkem úspěšně asi do roku 1975 i při trvalém upevňování zcela byrokratického řídicího systému.

Hospodářská krize, která dnes stále zjevněji zasahuje celý sovětský blok, má však proto nebezpečnější sociálně politické důsledky v Československu než v Maďarsku. Zatímco v Maďarsku nabyly vztahy mezi politickou mocí a společností některých prvků *sociální smlouvy* (tj. lidé ve jménu svých soukromých zájmů jsou do určité míry ochotni kooperovat s oficiálním systémem), mají tyto vztahy v Československu povahu pouhé *kupní smlouvy* (tj. lidé se cítí jenom zavázáni trpět chování kupce, dokud je s to stále znovu platit). Politická moc, opírající se o takovýto vztah ke společnosti, se může lehce ocitnout v situaci bankrotáře, kterému hrozí lynčování věřitelů a jehož naděje je pak jen policejní ochrana. Role politicko-policejního teroru také v Československu už několik let viditelně vzrůstá.

Ačkoli současnou hospodářskou a zásobovací situaci Československa nelze srovnávat se situací let 1979-1980 v Polsku, vládne tu přece jen sociálně psychologická atmosféra podobnější tehdejší polské než dnešní maďarské. Navenek převládá sice téměř hřbitovní klid, ale pod povrchem panuje trvalé napětí, zesilované tím, že ani «shora» ani «zdola» nikdo nevidí východisko ze stavu stagnace.

I kdyby se dnes sovětské politbyro společně s Husákem usneslo, že československá situace se má připodobnit maďarské, bylo by to sotva proveditelné. Rozhodně by to vyžadovalo delší čas, a nestačily by změny čistě hospodářské; změnit by se musila v mnoha ohledech především politika.

Tím složitější je ovšem odpověď na otázku nejaktuálnější: jak může vypadat «normalizační poměrů» v dnešním Polsku?

Posuzujeme-li situaci v Polsku podle tří fází obecného scénáře normalizace, pak tu zatím úspěšně proběhla jenom fáze první: Polákům bylo už ukázáno, že mohou existovat ještě horší poměry než ty, proti kterým se na podzim roku 1980 vzbouřili. Nyní se však svádí boj o podobu druhé fáze; Jaruzelski potřebuje udržet pocit nezvratnosti nové situace, vynutit si kapitulaci revoltujících sociálních sil. Nemůže však použít jako vzor ani Kádárův, ani Husákův postup. Podobně jako v Maďarsku hraje sice i ve druhé fázi polské normalizace rozhodující roli vojensko-policejní násilí. Je to však Jaruzelského armáda a policie, nikoli sovětské ozbrojené síly, kdo toto násilí přímo provádí. Naděje, že Jaruzelski bude přijat v roli zprostředkovatele mezi menším a větším zlem, je tedy jiná než u Kádára. Toto «větší zlo» existuje sice jako přízrak a možnost (že nakonec přece jen přijde sovětská armáda, že dojde k novému «dělení Polska» atd.), ale přesto je Jaruzelski iniciátorem a vykonavatelem všeho, co polská společnost cítí jako nejenom potenciální, ale velice reálné a zároveň dostatečně veliké zlo. Na rozdíl od Maďarska se však přitom nemůže přímé násilí v Polsku obrátit proti církvi a soukromým rolníkům, které v Maďarsku zlikvidovalo jakožto síly ohrožující normalizaci. Maďarská metoda postupu proti těmto silám by Jaruzelskému zničila poslední šanci vůbec se ucházet o roli představitele «menšího zla». Je tedy sotva pravděpodobné, že rozsáhlé násilí - i kdyby trvalo ještě dlouho - zplodí v Polsku stejné podmínky pro průběh normalizace, jaké zplodilo v Maďarsku v letech 1956-1961.

Jaruzelski nemůže zároveň úspěšně použít ani hlavní metody z druhé fáze normalizace v Československu. Někteří představitelé jeho režimu sice slovně prohlašují cosi podobného jako Dubček po srpnu 1968 (a zpočátku i Husák do léta 1969): normalizace bude «pokračováním reformem bez extrémů». Ve skutečnosti však - na rozdíl od Dubčeka - tito představitelé režimu neovládají hlavní rebelující síly v polské společnosti jinak než násilím. Nejsou tedy také schopni získat pro své sliby «reformem bez extrémů» důvěru rozhodujících opozičních sil a přimět je k tomu, aby se podřídily «tvrdé realitě normalizace» - čehož byl schopen Dubček, a v omezené míře zpočátku dokonce i Husák. Jaruzelski pak už vůbec nemá k dispozici hlavní instrument Husákovy (a zčásti i Kádárový) normalizace: ekonomickou možnost, koupit si pasivní loajalitu obyvatelstva za slušnou životní úroveň. To vše bude pravděpodobně v Polsku velmi dlouho udržovat začarovaný kruh, neznámý při normalizaci v Maďarsku ani v Československu: každé zmírnění vojensko-policejního násilí vyvolá nové formy odporu společnosti proti normalizaci, které zase vyvolají tvrdší formy násilí. Za těchto okolností je ovšem třetí fáze normalizace («kádárizace» po roce 1961) spíše jen zbožnou vidinou než reálnou možností.

Skutečným východiskem pro normalizaci v Polsku budou nakonec asi právě ty nejbeznadějnější rysy situace: úplný hospodářský krach a začarovaný kruh ve vztahu mezi násilím moci a odporem proti němu. Společnost v Polsku neuzná sice nezvratnost a neměnnost existující situace, ale může vzniknout všeobecné vědomí o *neudržitelnosti* daných (zejména hospodářských) poměrů, spojené zároveň s vědomím, že východisko z nich *není možné* návratem k politickým poměrům z let 1980-1981. Normalizační politika v Polsku se tedy v další fázi asi bude dosti dlouhodobě opírat *nikoli o prvky naděje, ale o bezmeznou beznaděj až zoufalství*. Také odpor proti ní se ovšem může opírat o stejnou základnu - což mu zaručí sice spektakulární formy, ale jen malou politickou účinnost.

Pravděpodobnost takového vývoje zvyšuje i to, že v Polsku nedošlo k přímé sovětské vojenské intervenci. Zoufalství je posilováno tím, že konflikt je svou formou válkou Poláků proti Polákům; nacionální mythus, který něco podobného nepřipouštěl, imunizoval tradičně všechny polské odboje proti agresorům - nyní však je síla tohoto mythu podlomena.

Paradoxně však právě ze zoufalství se někdy hledají i kompromisy. Je ovšem otázka, jaké konkrétní strany si lze v dnešním Polsku při podobném hledání představit. Zdá se nemožné, aby to byla Jaruzelského vojenská diktatura a Walesova «Solidarita». Tím se však, dlouhodoběji viděno, přece jen nevyčerpávají všechny alternativy. Politické koncese, kompromisy a aliance, hledané ze zoufalství, lze v praxi nacházet jenom zcela pragmatickými politickými postupy. Situace všeobecně uznané beznaděje může tak paradoxně *otevřít větší prostor* pro pragmatismus než situace, kdy lze ještě doufat v úspěch podle nějakého ideologicko-politického scénáře.

Také skutečnost, že na rozdíl od Maďarska i Československa má normalizace v Polsku proběhnout za podmínek úplného zhroucení hospodářství, je dvojznačná. Na jedné straně to jistě dlouhodobě zvyšuje roli vojensko-policejního teroru, který se stává i faktorem hospodářského života: vojenská správa řady továren a institucí, vojenská disciplína a soudy místo ekonomicky motivované pracovní kázně, rozkazy místo debat o různých hospodářských alternativách atd. Na druhé straně však je právě hospodářství koneckonců doménou pragmatických postupů - a ideologické argumenty tu ustupují tím více do pozadí, čím zjevněji je ekonomika opravdu na dně. I Lenin přešel svého času k tzv. «nové ekonomické politice» (tj. k pragmatickému uznání nezbytnosti trhu, cen, obchodu a zčásti vůbec soukromého podnikání) právě pod tlakem takové situace - a ne v důsledku nového studia Marxových spisů. Tím spíše pro generály, technokraty a dnešní politické byrokraty tu není jiných zábran než strach, že zkrachované hospodářství nemůže už zajistit ani jejich moc. V tomto rámci je nejenom možné, ale spíše pravděpodobné, že ke změnám systému řízení hospodářství v Polsku dojde. Taková reforma může obsahovat i podstatné prvky, které se osvědčily v Maďarsku, může se v ní objevit prakticky cokoliv, co se bude zdát účelné - jenom demokracie a «samospráva svobodných výrobců» ovšem přijde při tom docela jistě zkrátka.

V každodenní praxi bude mít asi normalizace v Polsku ještě výrazněji než v jiných zemích podobu rvaček různých skupin a klík uvnitř mocenské elity. Nejasný je zatím další vývoj komunistické strany; jisté však je, že stranický aparát je sice bez armády a policie neschopen udržet se ve svých sekretariátech, ale není také ochoten trvale odevzdat moc vojákům. Armáda se koneckonců neobejde také bez aliance se schopnými technokraty, aby zvládla svou hospodářskou roli. Církev se jistě nevzdá své relativní autonomie a politické role, ale právě proto nemůže být její pozice totožná s těmi, kdo vedou boj ze zoufalství bez ohledu na politické šance. Soukromí rolníci, dá-li jim stát více prostoru (a to, jak se zdá, musí, nechce-li riskovat ještě hlubší zásobovací katastrofu) mohou být dokonce vrstvou, pro kterou ve všeobecné beznaději zasvitne světélko soukromého zisku. V tunelu nejtemnějším je nejspíše na delší dobu průmyslové dělnictvo. Ale i tato třída, stejně jako všechny ostatní (dokonce včetně mocenské elity jako sociální vrstvy) bude stále více podléhat únavě z bojů v začarovaném kruhu.

Nestane-li se nic nepředvídaného (či spíše katastrofického) na mapě globální světové politiky, bude snad takto nějak probíhat «normalizace poměrů» v Polsku. Avšak už jenom z těch aspektů, o kterých byla řeč, je jasné, že tu jde a půjde o kvalitativně jiný proces než v Maďarsku i než v Československu. V Polsku totiž došlo k rozkladu systému sovětského typu právě proto, že se tam zhroutily všechny hlavní mechanismy, které zajišťovaly stabilizaci v sedmdesátých letech v celém sovětském bloku včetně Maďarska a Československa: ekonomika přestala být schopna zaručit být i jen pasivní loajalitu obyvatelstva vůči systému, všemocnost oficiálních institucí pod kontrolou komunistické strany se zhroutila, protože lid si prostě vytvořil svoje vlastní nezávislé instituce, a mírnější (post-stalinské) formy policejního státu už nestačily systém udržet v klidu.

Stabilizovat sociálně politický systém v Polsku nebude proto už možné pouhým návratem k mechanismům, které zaručovaly «normalizaci» v minulosti. To, co má vyřešit «normalizace» v Polsku, je cosi jiného: měly by tu být nalezeny způsoby, které zajistí stabilizaci sovětských systémů v rámci celého bloku - včetně SSSR - v průběhu alespoň osmdesátých let. S jakým výsledkem nakonec proběhne normalizace v Polsku - to bude proto v praxi rozhodující měrou záviset na tom, kudy a jak půjde vývoj v SSSR. To je ovšem už téma, které se vymyká možnostem tohoto článku.

Závěrem proto už jenom jednu poznámku. Všechny procesy normalizace - od té nejúspěšnější v Maďarsku až po tu nejodpudivější v Polsku - mají i *kulturně-civilizační dimenzi*. Jsou to procesy, které násilím stále znovu přetínají po staletí formovanou západoevropskou civilizačně-kulturní tradici i tam, kde se jednotlivé národy střední Evropy právě k ní snaží znovu dostat a aktivně za to bojují. Není nejmenší pochyby o tom, že kdyby v Maďarsku, v Československu i v Polsku mohl proběhnout svobodný plebiscit, vyslovila by se obrovská většina (asi kolem 80%) pro několik základních požadavků: pro mimoblokové (neutrální) postavení svých států, pro zrušení monopolní moci komunistických stran a svobodné volby, pro otevřené hospodářské, politické i kulturní styky se Západem. Přes všechny «normalizační procesy» považují tyto národy za normální právě toto.

Zároveň však je pravda, že to všechno žije v národním vědomí stále výrazněji někde v sousedství pohádek, v nichž dobro vítězí nad zlem, že to jsou sny a národní myty, které zdaleka neovlivňují skutečné chování Maďarů, Čechů a Slováků, ani Poláků. Generace, které z vlastní zkušenosti v těchto zemích pamatují jiný systém než sovětský, pomalu vymírají anebo jsou v penzijním věku. Jak vypadá jiný než sovětský svět - o tom se všechny mladší generace dohadují z náhodných informací rozhlasu, televize a tisku, z některých filmů, z omezených turistických zájezdů (při kterých ve Vídni nebudí zájem ani programy politických stran a parlament, ani různé občanské iniciativy, ale obchody na Mariahilferstrasse), ze styků s příbuznými v emigraci. Oficiální propaganda působí hlavně v jednom směru: za pravdu je považován opak toho, co tato propaganda hlásá. Výsledkem je iluzorní, zkreslená představa o ostatní Evropě.

Generace za generací vyrůstají v sovětské části střední Evropy lidé, kteří nepatří ani tam, ani sem. V mnohém už přijali postavení objektu státní péče; aniž o tom vědí, zřekli se role i odpovědnosti občanů státu a jsou už nositeli mentality, kterou má moderní, sovětská varianta carského nevolníka. Bouří se však vnitřně proti tomu, přezíravě posuzují «ruskou mentalitu» a považují se za Evropany. Často si představují, že nesovětská Evropa je takovou částí světa, kde by o ně stát pečoval stejně totálně, ale lépe (s kvalitnějším spotřebním zbožím, vyššími platy, s možností cestování do celého světa) - a kde by navíc i svoboda kritizovat všechno, co se jim nelíbí, byla přímo podněcována a podporována i policií. Nároky kladené na jejich vlastní výkon, kvalifikaci, osobní iniciativu i odpovědnost by přitom ovšem zůstávaly stejné jako v sovětském systému. To všechno se mnoha lidem ze «znormalizovaných» států sovětského bloku zdá docela normální.

I toto jsou úspěchy sovětské «normalizace poměrů», dokonce výraznější tam, kde jinak příliš neuspěla - jako v Československu a Polsku. A jejím skrytým úspěchem mimo sovětský blok, v hlavách občanů západoevropských států, je aspoň to, že si zvykají na sovětskou terminologii: také mluví o normalizaci (v uvozovkách nebo bez nich), ačkoli by měli nahlas zvolat: «Přestaňte konečně rozřezávat Evropu za živa!» Takové zvolání však bude sotva na obou stranách dost silné, dokud bude normálním stavem Evropy nejvlastnější základ pro všechny sovětské «normalizace» - její rozdělení na dva vojenskopolitické bloky.

Charta 77 k výročí gdaňských dohod

Dne 31.srpna vzpomíná polský lid významné události svých novodobých dějin - dohod z Gdaňska. V dialogu mezi státní mocí a dělnickou třídou podařilo se tehdy shodnout se na zásadách a směrnicích pro demokratické řešení vážné společenské krize, v níž se země octla koncem 70. let.

Proces společenské obnovy, který tak dostal vydatný impuls, vyvolal velké naděje i nadšenou podporu převážné většiny polské společnosti. Setkal se též s upřímnými sympatiemi široké světové veřejnosti a všech opravdových přátel polského lidu. Charta 77, hlásící se mezi ně, vyslovila za své účastníky i za mnohonásobně početnější kruhy české a slovenské veřejnosti několikrát pocity bratrských sympatií i solidarity s těmi, kdo v Polsku rozvíjeli a hájili proces společenské obnovy a jeho ideje. Vyjádřila též svůj i jejich kritický názor k prosincovému zásahu moci, jímž byl loni tento proces přerušen, aniž bylo dodnes vyřešeno cokoli z vážných problémů, zatěžujících současný vývoj polské společnosti.

Že takové mocenské zásahy, ať vnitřní či zvenčí, ať minulé nebo snad současné či budoucí, nemožou vyřešit krizové situace, a naopak je jen prohloubí, víme konečně i z našich nedávných dějin. O to upřímnější je náš zájem o to, co se dnes děje v zemi našich severních sousedů. O to vřelejší jsou city přátelství a společenství idejí se všemi, kdo v Polsku nadále usilují o opravdovou demokratickou a humánní dohodu všech vlasteneckých sil polského národa bez jakýchkoli aktů vměšování zvenčí. Takovou dohodu, nikoli mocenské zákroky proti pokojným projevům vůle lidu, odmítajícího omezení demokratických snah, dohodu, která by vedla k propuštění internovaných a vůbec všech politických vězňů, společně s polským lidem považujeme za jedinou cestu k překonání obrovských potíží a za posílení mírového soužití i spolupráce národů našeho kontinentu.

Dr Radim Palouš, Anna Marvanová, Ladislav Lis,
mluvčí Charty 77

30.8.82, Praha

KONEC CESTY ?

Takto mi to řekl přítel:

Ukázalo se, že deset tisíc ozbrojenců udrží v šachu deset miliónů občanů. Když pomyslíš, že na celé reformní hnutí stačí jeden pohotovostní pluk, co se dá vlastně dělat?

Ze reformní hnutí v Polsku utrpělo porážku, lidi pochopitelně sklíčilo, i když s touto eventualitou ve svém zažraném skepticismu od začátku počítali. Bez porážek se však neobešlo v dějinách žádné úspěšné hnutí, jsou to nevyhnutelné pády mladého, ale robustního chlapce, jenž se učí (a nakonec naučí) chodit. Co ale šokovalo, je možnost nepatrně ozbrojené menšiny, pretoriánské gardy totalitního režimu, paralyzovat takřka přes noc mocné a sebevědomé občanské hnutí.

A k tomu se hned pojí další otázka:

Maďarská rebelie v roce 1956 skončila nešťastně, protože ihned došlo k násilným nepokojům, které se staly vhodnou záminkou pro ozbrojenou intervenci.

Pražské jaro si počínalo v tomto ohledu obezřetěji: kromě tiskových polemik se neudálo nic moc dramatického, lidé na 1. máje holdovali novému vedení, za celé vzrušené měsíce nepadla ani facka. A přece bylo potlačeno masivním zahraničním vpádem, jenž se dodnes ospravedlňuje tím, že tak předešel občanské válce, šibenicím a podobným hrůzám.

Nuže, tenkrát to byla neopakovatelná šance na pokojnou reformu. Její slabostí však bylo, že ve své první fázi byla víc věcí reformních funkcionářů a politizující inteligence, než dělnických kolektivů. To se — vcelku právem — považuje za slabinu «pražského jara» a za jednu z příčin jeho poměrně snadné likvidace.

Polský pokus si na rozdíl od maďarského podzimu uchoval od srpna 1980 až po prosinec 1981 pokojný, nenásilný charakter a oproti pražskému jaru byl od počátku spontánním lidovým hnutím, které stvořilo v sovětském bloku první na vládnoucí byrokracii nezávislou odborovou konfederaci. Přes své chyby — které zatím nejpřesnějším způsobem analyzoval Adam Michnik — mělo právě toto hnutí největší šanci na úspěch, pokud ovšem za úspěch považujeme rozumný a institucionalizovaný kompromis, jenž otevírá cestu další evoluci.

A přece i toto příboji podobné vzepětí nejpočetnějšího národa mezi závislými státy východní Evropy bylo ochromeno.

Není divu, že se lidé ptají:

Není to konec jedné cesty?

* * *

Stavbu mostu lze rozpočítat na měsíce a dny. I růst zahrady nebo lesa je možno plánovat v čase. Změna lidských pospolitostí se však časovému rozvrhu vzpírá.

Tam, kde se začíná tvrdit: ještě naše generace se dožije uskutečnění svých ideálů — končí politika a začíná mystika.

Společenské poměry, jež se utvořily v tak řečeném reálném socialismu, se staly bezpochyby poutem dalšího rozvoje. To je fakt — a můžeme se v jeho líčení přebíjet důkazy jako trumfy při mariáši. Je jistě záhodno připravovat změnu, ve sféře úvah i v praxi. Je nutno lidem znovu a znovu říkat: hle, toto je špatné, tak by to mohlo být lepší. Avšak ti, kdož udržují ohýnek reformy při životě, nesmějí hřešit netrpělivostí. Zrání určitého rozhodnutí v celé společnosti se uskutečňuje stále ještě nezbadanými cestami. Jen vševědoucí by mohl zakalkulovat všechny faktory, které vstoupí do hry. To platí stejnou měrou pro oba tábory věštců: pro optimisty i pro pesimisty.

Není to konec cesty. A nejde ani o počátek. Život, který žijeme, není provizóriem, i když nám někdy tak připadá. Pro nás — pro jednotlivce — je definitivní. Musíme se proto snažit, aby byl snesitelnější. Musíme se pokoušet zachránit vadnoucí lesy. Musíme učinit všichni, co jen lze, aby ke čtyřem miliónům Čechoslováků, kteří už žijí v zamořeném ovzduší, nepřibývaly další. To, oč nám jde, není revoluce. Je to pokus o domov, v němž by se zase dalo tvořit a dýchat.

Předhazují nám, že nám jde o mocenský zvrat. Jsou na falešné adrese. Jde nám daleko o víc: jde nám o to, aby co největší počet lidí znal naše stanoviska a argumenty. Aby je přijal, pokud shledá, že ladí s jeho zkušeností a zájmem.

Až toho dosáhneme — a to je právě ta mravenčí práce, jež nemůže počítat s daty a termíny — nemusíme se už bát. Ani o ně, ani o sebe.

* * *

Ne, není to konec cesty.

Pro ty, kdo žádají důkazy, alespoň jeden za všechny:

Právě v okamžiku, kdy byl vojenským pučem násilně přerušena polský experiment, shromáždili se v Drážďanech mladí Němci s odznakem meče překovaného v radlici na klopách, aby projevíli své přání učinit z Evropy — a když ne z celé Evropy, alespoň z obou částí své vlasti území bez raket, bez armád, bez militarismu. A tak se stalo, že státem placení, patentovaní «obránci míru» se ocitli tváří v tvář skutečnému mírovému hnutí — a v jejich reakci se projevil zděšený úžas. Protože idea pastora Eppelmana je prostá a geniální: vzít to panstvo za slovo.

Je v tom něco osudového, že jsou to právě chlapci a dívky z pruského a saského teritoria, kteří měli ten báječný nápad. Jak to, že s tím nepřišla demokratická opozice v Polsku, Československu nebo třeba v Maďarsku? Jak jsme mohli být tak do sebe samých zahledění? Což nevíme z vlastní zkušenosti, že už po dvakráte byla rozpoutána světová válka právě těmi státy, kde se byrokraticko-militaristická mašinerie vymkla kontrole veřejnosti? Jak to, že jsme právě tohle už dávno nevysvětlili svým přátelům z druhé strany blokové hranice, kteří stále ještě

dost dobře nechápou, že svobodný hlas Sacharova, Walesy nebo Havla je pro ně větší zárukou mírového života než sebedůmyslnější odvetné zbraně?

Ale to už je jiná písnička. Chtěl jsem jen říci, že na ducha změň nelze uvalit zákaz vycházení. Špacíruje si po celé východní Evropě. A marně utloukají jeho znovu a znovu proskakující plaménky.

Proto se patrně nemýlil Adam Michnik, když nám z internačního tábora vzkazoval: «Solidaritě lze smýt z fasád domů, ne však z lidské paměti. Často byl podtrhován určující charakter polské zkušenosti, polského boje bez krveprolévání, bez užití fyzického násilí — boje, který spočíval v obrodě společenských svazků mimo oficiální struktury. Tento model bude fungovat dál, za jiných podmínek; může se osvědčit jako užitečný podnět nejen pro Poláky, ale i pro jiné společnosti této geopolitické zóny».

Nikoliv, není to konec cesty.

BOHEMICUS

MAPA

Od školních let nás provází mapa světa, kterou bychom mohli nazvat eurocentrickou. Na levé straně Atlantický oceán a obě Ameriky, na pravé obrovský eurasijský kolos a Japonsko. Tu mapu nosíme v sobě; tak nám ji vtoukli do hlavy v hodinách zeměpisu a občas i dějepisu, pokud jsme měli štěstí a padli na inteligentního kantora, který nikdy neučil (ani nezkoušel) dějepis bez mapy. Když jsme pak rozum brali, četli jsme z téhle mapy i svoje první lekce ze současné politiky, kterou Mnichov, okupace a válka proměnily v cosi děsivě konkrétního. Na různých verzích té mapy se objevily praporky, červené, zelené či černé křivky, a my si zvykli spojovat je, a tu mapu, s bezprostředními otázkami po vlastní budoucnosti a s odpověďmi na ně. Ta mapa se stala po válce i východiskem těch či oněch politických rozhodnutí, voleb, opcí, aby se později změnila v rozhodující argument hlasatelů, představitelů a přísluhovačů reálného socialismu.

Tuhle mapu máme společnou s velkou částí světa, a především s oběma díly válkou rozpolcené Evropy. Její západní část ji čte víceméně stejně jako my, odvozujíc z ní svoje geopolitické, a občas i reálpolitické závěry. K nim patří i to, že ačkoli se dnes nemůžeme sejít, patříme - Západoevropané, Středoevropané i Východoevropané - dohromady tím víc, čím víc se Evropa z někdejšího centra změnila toliko v jeden z komponentů světové politiky.

Ale ta mapa není jediná. Ve školních učebnách velkého impéria na východě visí mapa, jejímž středem je právě toto impérium, s Evropou a Atlantikem na západě, Japonskem a Pacifikem na východě. Děti se tu učí vidět svět právě takhle, a politikové odvozují z téhle mapy imperiální geopolitiku i reálpolitiku. A v učebnách největší západní velmoci, a samozřejmě v úřadovnách,

kabinetech, ministerstvech a různých štábech či výborech, visí mapa třetí. Mapa velice důležitá, protože se nad ní vytvářejí geopolitické i reálpolitické představy, koncepce, strategie i taktiky vojensky a zejména hospodářsky nejsilnější světové mocnosti. Jejím středem jsou obě Ameriky, se Spojenými státy v samém centru. Na západě Pacifik, Japonsko, a ovšem i Austrálie a Nový Zéland a většina Asie, na východě Evropa s přilehlým kusem Eurasie, Blízkým Východem, a s Afrikou na jihu.

Tahle mapa neplatila odjakživa. I pro Spojené státy byla po dlouhou dobu Evropa politickým centrem světa, proti níž se Amerika bránila různými doktrínami a občasnými výbuchy izolacionismu. Ale právě ten izolacionismus byl předzvěstí té relativně nové mapy, kterou bychom mohli nazvat amerikocentrickou. Jak nové? Až kupodivu. Tak nové, že dokonce Reaganův první státní tajemník, v červnu jakoby neočekávaně odstoupivší generál Haig, měl možná ve své pracovně, na rozdíl od pracovny prezidentovy a od zasedací síně Výboru pro národní bezpečnost, ještě mapu starou, staříčkou, europocentrickou. Přesto, že si polovičku svých zahraničně politických ostruh vysloužil v Asii, a teprve druhou v Evropě.

Bylo třeba druhého poválečného kalifornského prezidenta a druhého kalifornského kabinetu, aby ve Spojených státech převládlo - těžko říci, zda definitivně, ale návrat k první verzi mapy světa se zdá málo pravděpodobný - čtení světových problémů, geopolitiky i reálpolitiky, z mapy amerikocentrické. Generál Haig padl právě proto. Protože v britsko-argentinském konfliktu dal příliš nedvojsmyslně přednost tradici britsko-amerického spojení před americkou rodinou národů, a protože brzdil úsilí především amerických průmyslových a obchodních kruhů maximálně zkomplikovat život už nejen potenciálního evropského konkurenta a učinit ho opět povolnějším, chetě-li poslušnějším, a rozhodně méně ctizádostivým v jeho úsilí o nezávislost. (Neboť tak je třeba především rozumět úsilí zabránit výstavbě plynovodu a naftovodu z SSSR do západní Evropy, který by jednou učinil západní Evropu méně závislou na zdrojích energie kontrolovaných Spojenými státy. Důvody politické - nebezpečí jisté, byť velice relativní a mnohými zcela popírané závislosti na sovětských energetických zdrojích - nepochybně existují. Lze si však stěží představit, že by mohly hrát hlavní roli v úvahách vlády, která téměř okamžitě po převzetí moci zrušila embargo na dodávky obilí Sovětskému svazu, jedinou sankci, jež Sovětský svaz skutečně těžce postihuje a která by se mohla stát ještě účinnější ve chvíli, kdy světový vývoj vehrál Spojeným státům do ruky nevyrovnatelný prostředek nátlaku na druhého sovětského velkododavatele, Argentinu).

Evropské a americké zájmy se tak znovu rozešly, bezprostředně po jarním setkání na nejvyšší úrovni ve Versailles, v jehož závěrečném komuniké se ještě ledacos slibovalo. Vítězství kalifornských přívrženců amerikocentrické mapy světa zaplatil hlavou generál Haig. Kdo a jak je zaplatí v Evropě, není ještě docela jasné, ale cena bude nepochybně vysoká, jmenovitě v číslech růstu in-

flace a nezaměstnanosti. Na obou stranách panuje dnes převeliká trpkost a snaha nasadit druhému psí hlavu. Protiamerická nálada roste v západní Evropě stejně rychle, jako roste v Americe, a zejména v jejích politických a hospodářských kruzích, nálada protievropská. Přitom se vlastně neudálo nic tak zcela nového. Jen snad ta změna mapy.

Začalo to všechno už kdysi sporem okolo východoevropské politiky západoněmeckého kancléře Brandta. Přestože Brandt už dávno kancléřem není, na jeho reálpolitické koncepci se málo změnilo. Ale co Brandt (a ani CDU nemá jinou politiku) - francouzská socialistická vláda nasadila vůči SSSR tón nesrovnatelně tvrdší, než vlády předchozí, de Gaullem počínaje. Což jí však nezabránilo podepsat se Sovětským svazem v nejbolestnějších okamžiků polské tragédie dohodu o stavbě plynovodu. Nebude dlouho trvat a Mitterrand pojedí do Moskvy. Týž Mitterrand, který nedávno prohlásil, že je třeba překonat to, čemu se říká «Jalta». Rozpor je však jenom zdánlivý. Mapa má svou neúprosnou logiku, ze které vyplývá pro evropské státníky, tak jak dnes v Evropě vládnou, že je třeba udělat všechno, aby se se Sovětským svazem žilo v míru a pokoji, a aby se maximálně dobře rozvíjely hospodářské styky. Alternativa, ať už alternativa studené války či války horké, nepochybně atomové, je ve všech směrech nevýhodná a málo lákavá. Evropa ve své většině, a s ní většina jejích politických představitelů, nevěří, že SSSR chce Evropu vojensky dobýt, a domnívá se, i dnes, po Polsku, po Afghánistánu, že uvěří-li SSSR v evropskou dobrou vůli, může se zbavit komplexu méněcennosti s jeho agresivními záchvaty, což by opět mohlo vést nejen k uvolnění, ale k skutečnému rozmělnění situace ve východní Evropě a k její eventuální finlandizaci, ba dokonce švédizaci (ani

v NSR už nikdo vážně nemyslí na «sjednocení Německa»).

Dnešní americká vláda na tohle příliš nevěří. Soudí, že Evropané podléhají sebeklamu, že si namlouvají, co není pravda a sami kladou hlavu do sovětské smyčky. Zároveň ovšem hledí na mapu a čtou z ní, že pokud by Sovětský svaz chtěl skutečně Evropu dobýt - i když se to zdá v rozporu s jeho zájmy - lze mu v tom patrně zabránit jedině přeměnou takového konfliktu v celosvětový konflikt atomový, který se při současné víceméně sporné rovnováze atomové výzbroje rovněž nezdá příliš lákavý. Evropský postoj vůči americkému plánu na umístění dálkových atomových raket na evropském území (t.j. neochota lokalizovat případnou atomovou válku na Eurasii), nepochopení pro americkou hospodářskou politiku, evropské snahy po jisté nezávislosti na USA, alespoň v hospodářském smyslu, jakož i neochota k tvrdé a nesmiřitelné politice vůči SSSR, byly jednou z příčin vítězství Haigových kritiků a odpůrců. Z tohoto vítězství vyplývá dosud neformulovaná, ale přece jen stále zřejmější tendence: Napřít energii americké zahraniční politiky směrem do Latinské Ameriky a do Asie (včetně Blízkého a Středního východu), a Evropu sice ne odepsat, ale sevřít do takových ekonomických kleští, že jí nakonec nezůstane než nedvojsmyslně volit mezi USA a SSSR.

Samozřejmě je tu ještě velké množství dalších problémů a zájmů, jež nové čtení nové verze mapy světa komplikují (jako například a především obrovský problém Blízkého a Středního východu). Je však třeba různé čtení různých map nepouštět ze zřetele - a už vůbec ne, uvažujeme-li o svém vlastním problému, o své vlastní situaci, a o možných východiscích z ní.

DALIMIL

STEFAN HEYM

Zbraně pro mír ?

Z rakouského levicového měsíčníku Wiener Tagebuch (č. 5/1982) otiskujeme podstatný výťah z projevu známého spisovatele žijícího v NDR. Stefan Heym jej pronesl na mírové manifestaci mládeže západoněmeckého odborového svazu v Dortmundu o velikonocích 1982.

... Morální pojmy, kterými se celá záležitost (jaderné zbrojení. — pozn. Listů) ověšuje, jsou groteskou — pokud se vůbec dá mluvit o morálce v souvislosti s tak strašnými zbraněmi a tak strašnými plány.

Podle tohoto morálního pojetí existují dobré a zlé atomové zbraně, spravedlivé a nespravedlivé, takové, které slouží zachování míru a jiné, jež

slouží militaristickým cílům. Avšak která atomová zbraň je dobrá, lidská, spravedlivá a hodná — Pershing II anebo SS 20? Ponorka s raketami Trident, nebo ponorka třídy «Whisky», která se nedávno vynořila mezi pobřežními ostrůvky u Stockholmu?

Na loňském setkání v Berlíně se točil spor právě kolem této otázky, a fronta procházela napříč celým sálem, nikoli snad podle schématu Východ versus Západ. Jedni říkali, že Sovětský svaz je pro mír, takže i jeho atomové pumy jsou pro mír a neohrožují nás, a druzí považovali i sovětské atomové zbraně za nebezpečí pro mír a pro sebe samotné.

Litoval jsem, že se setkání nezúčastnili američtí spisovatelé, z nichž by byl snad jeden vstal a pro-

hlásil, že také Mr. Reagan tvrdí o sobě a své vládě, že jsou strašně moc pro mír a že jejich atomové zbraně slouží jedině tomuto účelu. Když to člověk všechno poslouchá, musí dojít k závěru, že vůbec nikdo nikoho neohrožuje, a že máme co činit výhradně s postaršími andílky míru a že co nevidět vypuknou pravé rajske poměry.

Absurdní podivná.

Rozdíl, a to velmi závažný, mezi sovětskými a západními jadernými zbraněmi existuje. Výroba těch sovětských nepřináší nikomu soukromý zisk. Nepřihlédneme-li ke korupci, nejsou v zemích «reálného socialismu» soukromníci, kteří by dosahovali zisku v průmyslu, a zbrojní průmysl v těchto zemích je stejně ztrátovým odvětvím (vyjmeme-li export), na které doplácí pracující. Ale právě tak je známo, že se «reálný socialismus» vyznačuje reálnými zájmovými skupinami, jež se zřetelně podobají takzvanému vojenskoprůmyslovému komplexu na Západě. Moc, osobní, organizovaná, vojenská moc představuje nesmírné pokušení, a mohu-li si dokonce zajistit, že nikdo nesáhne na existující mocenské struktury v mém zájmovém okruhu, pak je tu motiv k nukleárnímu vyzbrojení, který se více než rovná podnětu danému soukromým ziskem.

Spravedlivé atomové války neexistují. Nemohou existovat, jelikož neexistují spravedlivé atomové pumy. Atomová puma ničí lidi spravedlivé jako nespravedlivé, nezávisle na tom, jaké záměry s ní jednotliví státníci sledují a jaké okrasné přívlastky jí dávají. Nukleární puma je to nejzhoršivější, ať je použita k jakémukoli účelu, útočnému nebo obrannému nebo preventivnímu, a v jakoukoli dobu — jako první úder, druhý úder nebo poslední úder. Puma je nepřítel. Necht' jí vládne kdokoli, musí puma pryč, abychom žili.

Proto tedy mírové hnutí.

Toto hnutí vyrostlo z velkého strachu člověka, a má tedy cosi živelného. V tom je jeho síla.

Je samozřejmé, že se na takovou z mas vyvěrající a masami hýbající věc navěsí nejrůznější lidé. Vždyť mír je i politický problém, a jací by to byli politikové, kdyby se nepokusili vytlouci z touhy lidí po míru politický kapitál. Jistě jste upozorovali, že i vlády vítají toto mírové hnutí s velkými sympatiemi a věnují mu publicistickou podporu. Potíž je v tom, že tak sotva kdy činí *vlastní* vláda, nýbrž spíše vláda sousední země, která zato pohlíží na domácí, z jejího vlastního území vyrostlé mírové hnutí daleko méně vlídně.

Zkušebním kamenem mírumilovnosti jakékoli vlády je její postoj k odpůrcům atomových zbraní ve vlastní zemi. Jestliže policie na nádražích odníma mladým občanům odznaky s obrázkem oráče, který právě překovává svůj meč v rádlo — pak prozrazuje vláda této země svůj narušený poměr k slovům proroka Izaiáše. A podobně činí školní úřady země, které rozdávají dětem knihy s těmito větami:

«Základní pravidla chování po výbuchu jaderné zbraně: Okamžitě ulehnout na zem, využít přitom krytů jako jsou příkopy, kryty podzemní, betonové stěny — neuléhat bokem ke směru tlakové vlny — skrýt se v odstíněném pásmu — zavřít oči a chránit

nekrytá místa na těle — vyhnout se blízkosti snadno hořlavých látek . . .».

A dále:

«Ochranu před ozářením z jaderného odpadu poskytují: osobní ochranná výstroj — technické bojové prostředky a kryty — zvláštní opatření jako zavírání oken a průhledů z vozidel, zvětšení odstupů mezi vozidly, zvýšení pochodové rychlosti . . .».

Vláda takové země buď nemá ponětí o následcích výbuchu nukleární zbraně, anebo se snaží ho přikrášlit. A když vláda dopouští, aby se v obchodech její země prodávaly válečné hračky, a když místo aby kladně uvážila možnost vykonávat sociální práci náhradou za vojenskou službu, a ještě rozšiřuje předvojenský výcvik svých školáků — pak zbavuje svá opětovná ujištění o mírumilovnosti veškerého opodstatnění.

Reálně vzato by výměna atomových úderů začala zde ve střední Evropě. Je proto povinností zdejších vlád, aby pomohly snížit existující nebezpečí. A to znamená úplně vyloučit raketové nosiče atomových zbraní i jaderné hlavice ze svých území.

Charta 77 mírovému hnutí v NDR

Mírovému hnutí v NDR

Charta 77 vyjadřuje plnou podporu Vašemu mírovému úsilí a sdílí jeho konkrétní cíle. Soudí, jak ostatně vyjádřila ve svém dokumentu č. 13/82 (Otevřený dopis mírovému hnutí), že by se všude na světě, doslova v každé zemi, měli právě řadoví občané, jednotlivě nebo v neoficiálních uskupeních, brát za lidské právo žít ve spravedlivém míru, bezpečni před militarismem a zbraněmi hromadného ničení, a bezpečni díky vnějšímu a vnitřnímu pokoji a dodržování lidských práv.

Militarizaci a militarismus, proti nimž společně stojíme, pocítujeme jako nebezpečný jev v mezinárodní i vnitropolitické sféře. Jsme rádi, že takové neoficiální mírové hnutí zdola vzniklo právě u Vás v Německé demokratické republice, tedy v části někdejší evropské velmoci, která se na militarizaci Evropy v první polovině 20. století nemálo podílela. O to více si ceníme Vašeho statečného úsilí.

Víme, že Vaší mírovou výzvu podepsal i nedávno zemřelý prof. Robert Havemann. Vyslovujeme Vám hlubokou soustrast s úmrtím tohoto statečného Němce. Prosíme, abyste ji tlumočili jeho blízkým.

V Praze 21. dubna 1982

Mluvčí Charty 77

Dr. Radim Palouš
Anna Marvanová
Ladislav Lis

K Á Z Á N Í

Čtení: 1. Kor. 1,18-27

Text: 1. Kor. 2,7-8:

Ale mluvíme tu moudrost Boží v tajemství skrytou, kterouž Bůh předložil před věky k slávě naší, již žádný z knížat světa tohoto nepoznal. Nebo kdyby byli poznali, nebyli by Pána slávy ukřižovali.

Bratři a sestry,

minulý týden mi představitelé jedné státní instituce vytkli, že ač se údajně zasazují o lidská práva, nevystoupil jsem na obranu práva základního, totiž práva na život a nepřipojil se k žádné rezoluci odsuzující rozhodnutí prezidenta Reagana zahájit výrobu neutronové zbraně. Odpověděl jsem, že již delší dobu uvažuji o vyslovení svého pohledu na věc. Tento podnět zvnějšku popohnal mé úvahy; snad proto, že jsem farář, ujasňuji si spolu s vámi a vyslovuji své stanovisko nad otevřenou bibli.

Kázat o neutronové zbraně nemusí být totéž co nosit dříví do lesa; nespustíme-li se v kázání Krista ukřižovaného a nezamlčíme-li Boží moudrost, pak i zamýšlení nad neutronovou zbraní se může stát tím, čím kázání být má — bláznovstvím pro jedny, skandálem pro druhé.

Co je vlastně neutronová bomba? Hrozná a anti-humánní zbraň. Tento její rys je dán tím, že je to zbraň. Každá zbraň je hrozná, protože ohrožuje život, a anti-humánní, protože je namířena proti člověku.

Pokud je známo, působí neutronová zbraň svým obětím muka, někdy i dlouhodobá. U přeživších může zanechat nedožitelné následky. Není pravda ani to, že by působila výlučně «humánní», přesněji okamžitou smrt, a nepochybně demagogické je ono líčení předností, které v důsledcích vlastně hodnotí ozáření neutrony jako kvalitativně vyšší příspěvek k lidství člověka než třeba průstřel břicha či přejetí tankovým pásem.

Ničivý účinek neutronové zbraně lze ohraničit přesněji než u jiných jaderných zbraní, jimiž se ostatně svět přeplnil k několikanásobnému prasknutí. Neutronová zbraň zasahuje v porovnání s těmito dnes již bohužel «klasickými» jadernými zbraněmi více živý organismus a méně mrtvou hmotu. Tento fakt vnáší do strategických úvah velmocí nový, jistě nebezpečný prvek: Bylo-li by lze předpokládat, že k jaderné válce mezi velmocemi by se mohl odhodlat jen šílenec toužící po sebezmaru v rámci zmaru celé planety, pak k válce s použitím neutronových zbraní by se za vhodných okolností mohl odhodlat i chladnokrevný počítač, prosazující své zájmy v rámci zájmů své země či bloku. Neutronová zbraň činí válku méně nesmyslnou a tím přibližuje její možnost.

Výroba neutronové zbraně protičeří přikázání «Nezabíješ». Patří k těm rozhodnutím politické oblasti, která ohrožují základní právo na život a

jsou znamením i výronem lidské hříšnosti. Na neutronové zbraně vidíme, že hřích prokazuje svou působnost, že je při chuti, a podíváme se bláhovostí domněnky, že snad technologicko-civilizační pokrok omezí možnosti zla. Výroba neutronové zbraně pomáhá zakalovat uzavřený řetěz násilí. Je projevem hříchu na úrovni doby, hříchu světa neomezených možností, hříchu dospělého světa.

Neutronová zbraň se nezrodila v jakémsi záchvatu ztřeštěnosti, nýbrž je výsledkem promyšlené úvahy. Je zkrátka ovocem oné moudrosti, která se liší od moudrosti Boží, neboť moudrost Boží žádný z knížat tohoto světa nepoznal. Kdyby ji byli poznali, nebyli by Pána slávy ukřižovali. Dodejme, že by nevyráběli neutronové ani vodíkové zbraně, zkuli by meče v motyky a ve zbrojovkách by přešli třeba na výrobu psacích strojů.

Neházejme však všechnu moudrost knížat jen na knížata. Či snad my uvažujeme moudrostí Boží? Volíme to, co je u světa mdlé? Nastavujeme druhou tvář, jak požaduje dárce nového zákona? Krmíme nepřítel, když lační, napájíme jej, když žízni? Nikoli. Když brazilský arcibiskup Dom Helder Câmara vyznává «tisíckrát raději se nechám zabít než bych zabil», zřejmě ví, co říká. Můžeme při plném vědomí opakovat jeho vyznání? Nemůžeme, nikdo — či téměř nikdo. Bližší je nám moudrost knížat než bláznovství ukřižovaného Krista. Jsme přece občany státu, který má armádu a je členem vojenského bloku, chodíme plnit vojenskou povinnost, dokonce jednu z nejdelších na světě, z našich daní — ani nevíme v jaké míře — se buduje vojenská síla. Odpěrači vojenské služby, kteří odmítají připravovat se na válku, jsou i mezi křesťany výjimkou. Prostě jako občane státu, který se připravuje splatit ránu ranou a nepřátel hodlá krmit leda železem a ohněm, nevolíme to mdlé, slabé, nýbrž silné, násilné. Jsme sponou bludného kruhu násilí, jsme podílíky moudrosti, která křížuje Pána slávy s přesvědčivým zdůvodněním, že je lepší, aby jeden — či více než jeden — zahynul, než aby všichni zahynuli. Nejsme lepší otců našich. A chceme-li obviňovat druhé z hříchu, žalovat na jejich mrvu v oku, podívejme se nejdřív na sebe. Moc dobře to nepůjde, v oku trčí trám.

To mdlé, které zvolil Bůh, jsme nezvolili. Netroufám si říci, zda to vůbec jde. Vždyť ani odpěrači vojenské služby — Bůh žehnej jejich svědectví — se nevymaní ze zlého kruhu násilí: třeba svým odmítnutím otvírají brány města násilníkům a zločincům, kdo ví. Možná i ve výroku bratra Cámara je skryta rezerva: tisíckrát raději být zabit než zabít ještě nevyklučuje, že člověk nebude přinucen učinit to, co činí nerad, tisíckrát nerad.

Zvolili jsme ne cestu bezpodmínečného «nezabíješ», nýbrž relativizovaného «vyber menší zlo», zabíjej jen v nutném případě, jen na ochranu života; přitom věz, že i spravedlivá obranná válka je hří-

šná, že každé zabití — byť nepřítele — je útokem na Boha a žádný bojovník se nemůže dovolávat vznešenosti hájené věci, nýbrž pouze Božího slitování.

Avšak ani jako hříšní podílčníci na násilí světa se nesmíme a nemůžeme vzdát křesťanské odpovědnosti, křesťanského svědomí. Ani v oblasti politické, v otázkách války a míru, se nesmíme chovat jako nesvéprávní poddaní knížat věku tohoto, nýbrž jako odpovědné děti Boží. A protože je politika záležitost světská povýtce, bude naše rozhodování v této oblasti průsečíkem hlasu víry a informací docela světského charakteru. Kde scházejí informace, jejich přesné a správné hodnocení, víra vlastně neví, do čeho mluvit, a mluví pak třeba mimo věc. Když se francouzský premiér Daladier vracel roku 1938 z Mnichova, kde prodal Československo Hitlerovi, bál se, že ho dav na pařížském letišti zlynčuje. Místo toho se mu dostalo ovací jako zachránci míru. On sám věděl, že ti lidé jsou vedle, a vyjádřil to slovem «blbci». Prostě málo a špatně věděli, propadli klamu, že zasytí šelmu obětím beránkem a bude mír. Při upřímné tužbě po klidném životě páchali hanebnost a válce se nevyhnuli. I tato známá skutečnost nám připomíná, že k zaujetí odpovědného stanoviska musíme mít informace i klíč k jejich vyhodnocení a pokud je nemáme, musíme vědět, že nám scházejí. Jistě, všechno člověk stejně nikdy neví a vědět nemůže, ale z toho, že neví, musí vyvodit důsledky — třeba požadavek větší informovanosti, případně odmítnutí kupovat či prodávat zajíce v pytli.

Nyní k otázce, o níž vím, že mnohé z vás pálí. Právě probíhá kampaň proti výrobě neutronové zbraně. Nepochybuji a tom, že řada lidí podepisuje rezoluce proti této zbraně z vnitřního přesvědčení. Také není pochyb, že mnohé argumenty, uváděné ve sdělovacích prostředcích, skutečně platí. Například ten, že druhá strana, proti níž je zbraň nachystána, dokáže odpovědět tak, jak se zavolalo, a že je schopna vyrábět tutéž zbraň. Nemyslím, že by křesťan mohl tento argument nevzít na vědomí. Je ochoten adresně odsoudit výrobu ničivé zbraně, označit ji za nepřijatelnou a zopakovat totéž, ujme-li se její výroby druhá strana? Když se křesťan odváží posoudit, že ten druhý narušuje vratkou rovnováhu, zná zbrojní potenciál své strany? Pohoršuje-li jej, že zbraň ničí životy a šetří majetek, pohoršují jej i zbraně, které ničí obojí? Ať každý v sobě zváží, zda dokáže rozeznat propagandu od pravdy, mravní rozhořčení od přetvářky, zda se dokáže orientovat v labyrintu mezinárodně politické oblasti, zda dokáže unést závazek nazývat jednu a tutéž věc jedním jménem, ať je jejím strůjcem ten či onen, zda nazve agresivní zbraň agresivní zbraní bez ohledu na to, do kterého arzenálu patří? Zkusíš tedy sebe sám člověk. A kdo při zkoušení sebe sama zjistí, že mu předložené rezoluce o neutronové zbraně mluví z duše, ať se k nim připojí. Kdo zjistí, že to, co ví, mu neladí s tónem prohlášení a výběrem slov, kdo shledá, že by musel po á říci také bē a na to nemá odvalu, ať nepodepisuje nic a vůbec si při tom nemusí připadat provinile jako válečný štváček a stoupenec neutronové smrti. Vodítkem, jak se zachoval, nemůže být, že podepsal či nepodepsal ten či onen, nýbrž vlastní svědomí. Každý sám za sebe stojíme před Boží tváří.

Co tedy ještě dělat, než se eventuálně připojit

k protestu? K čemu nás vyzývá fakt, že na zabíjení lidí vymysleli lidé novou zbraň?

1) Především k rozeznání vlastní viny. I my jsme včlenění do řetězu násilí a myslíme moudrostí knížat věku tohoto. Nemůžeme proto hovořit o vojenskopolitických záležitostech v absolutních kategoriích. Není zde andělů pokoje a ďáblů války. Není zde Dobro a Zlo, to bílé na naší, černé na druhé straně. Je jen menší a větší zlo a celé umění mocenské politiky, té správné a odpovědné, tkví v odpovědi na otázku, jak menším zlem zabránit většímu. Nesme tedy ovoce hodné pokání a nelžeme. O věcech relativních hovoříme přiměřeným jazykem jako o věcech relativních. Nepřebírejme vnucovanou řeč, která pochází z válečných arzenálů, byť se zaklínala mírem a rozhořčovala nad choutkami agresora. Poznáme ji podle toho, že ty druhé vykresluje jako absolutní viníky, ty své jako absolutně nevinné. Obnovme myšlení víry. Hovoříme po svém.

2) Máme-li možnost přímého působení na oblast mezinárodní politiky, nuťme státníky k jednání za zeleným stolem. Podporujeme rozumné snahy o dosažení ověřitelné vojenské rovnováhy snížením vyšších potenciálů, povzbuzujeme snahy o jejich zmrazení a postupně vyvážené snižování, požadujeme všeobecné zákazy těch kterých druhů zbraní. Vyžadujeme co největší otevřenost, zveřejňování informací. Volme cestu uvolňování mezinárodního napětí, mírových smluv a dohod, ať je tato cesta jakkoli dlouhá a cíl v nedohlednu.

3) Vytvářejme předpoklady světové mírové politiky v dosahu své působnosti. Usilujme o takovou podobu své společnosti, kde by o společných věcech rozhodovali informovaní občané a ne menšina mocných za většinu bezmocných. Pracujme o to, aby pravda každému byla přána a uznávala se za argument. Snažme se, aby právo platilo a bylo proto v úctě, aby zákony potvrzovaly spravedlnost a dodržovaly se. Braňme snahám po kultu sebe sama, po zbožštění vlastního společenského uspořádání. Vytvářejme takové společenské ovzduší, které by vnitřní studenou válku rozpouštělo v rozhovor.

4) Navazujeme a udržujeme osobní vztahy s bratry v druhé části rozděleného světa, hledejme přátelství a spolupráci s lidmi téhož vidění věci bez ohledu na hranice mocenských bloků. Zde mohou křesťané, známí i neznámí (zvláště ti neznámí, neboť jsou méně zneužitelní propagandou) vykonat hodně. Potěšitelné je, že leccos konají. Cítíme, že mnohem hůř se dělí svět na protichůdné tábory, jestliže si přes jejich hranice podávají ruce lidé, kteří vědí, že důležitější než to, co je dělí, je to, co mají společné.

5) Všimějme si toho slabého, které vyvolil Bůh, aby zahanbil silné. Buďme pozorní k slabému, bezbrannému Bohu. Nepomiňme nejmenší bratry Kristovy, v nichž je Pán slávy křížován. Znejme se k obětem lidského násilí, i toho organizovaného, tedy státního. Pamatujme na ně modlitbou i skutkem. Buďme bližními všude, kde se setkáme s lidskou strážní. Není to beznadějně a není to pouhé přištipkaření. Boží slabost je láska a Boží bláznovství oběť. Bude-li se v nás rozmáhat toto bláznovství a přemáhat nás tato mdloba, pak budeme mít podíl na svrchované důležitém dění vesmíru, na vítězství Boží slabosti nad lidským násilím, Božího bláznovství nad chytráctvím světa.

Amen.

5-9-1981

BERLINGUER — MORAVIA

o politice KS Itálie

V římském literárním čtvrtletníku «Nuovi argomenti», který řídí italští spisovatelé Alberto Moravia, Leonardo Sciascia a Enzo Siciliano, vyšel v červnu 1982 rozhovor Alberta Moravii s tajemníkem Italské komunistické strany Enricem Berlinguerem. Z osmi otázek a odpovědí jsme vybrali tři, které považujeme za nejzajímavější pro čtenáře Listů.

MORAVIA

Domníváte se, že se Italská komunistická strana po roztržce se sovětskou stranou vyvine doprava, v sociálně demokratickém smyslu, anebo doleva k utvrzení ortodoxie? Pro první předpoklad svědčí «reálná situace mas», které odmítají jakýkoli extrémismus a jimž je takzvaný «reálný socialismus» po strašných zkušenostech z obou totalitarismů 30. let cizí. Pro druhý mluví skutečnost, že bez podpory Sovětského svazu má IKS zmenšenou možnost manévrovat a musí se proto zříci kompromisů, které jí dovoloval svazek s SSSR.

BERLINGUER

Vaše otázka je, zdá se mi, založena na předpokladu a snad na hodnocení, které nesdílím: a to je, že aby se zjistilo, zda politika určité komunistické strany je nebo není revoluční, zda je či není protikapitalistická, protiimperialistická nebo protikolonialistická, je třeba se ptát, jaké vztahy má ke Komunistické straně Sovětského svazu a jak se stává k vnitřní a zahraniční politice KSSS. Podle tohoto měřítka by skutečnost, že se komunistická strana předem stává «po bok» Sovětského svazu a trvale (až na některé výhrady) schvaluje jeho postoje a jednání, zaručovala, že daná strana je a zůstane skutečně komunistická a revoluční. Kdyby však taková strana byla vůči KSSS a Sovětskému svazu svobodná a samostatná, měla «nenáboženský», neideologický, nikoli apriorní poměr, založený na rovnoprávnosti, bylo by nevyhnutelné, aby tato strana šla doprava, stala se oportunistickou, ustupovala kapitalismu a dříve nebo později se stala sociálně demokratickou.

Jenže tomu tak není, nebo aspoň už dlouho tomu tak není, ani fakticky ani zásadně.

«Fakticky», čili ve světle dějinné zkušenosti, se dá především konstatovat, že existují i komunistické strany, jako například jugoslávská a čínská, které sledují a sledovaly linii zcela nezávislou na KSSS, s kterou došly až k velmi ostrým polemikám a k roztržce. A přesto nikdo nepopírá, že jsou to komunistické strany.

Pokud pak jde o komunistické strany v kapitalistických zemích, lze pozorovat, že některé z nich, ač sledovaly a sledují politiku soustavného schvalování stanovisek KSSS a SSSR a přizpůsobování se těmto postojům, nedovedly – ať ve vládě nebo v opozici – provádět ve vlastní zemi takovou konkrétní politiku, aby si vytvořily rozsáhlé a pevné svazky se společností, aby změnily poměr sil a mocenské poměry mezi třídami ve prospěch pracujících, že nedovedly vykonávat soustavný vliv na veřejné mínění a na kulturní život. I když nepopírám, že mi může někdo dát příklad v opačném smyslu, tedy komunistických stran, které prožily a praktikovaly svou samostatnost na Sovětském svazu s takovým «polemickým zápallem» a tak nehistorickou povrchností a ukvapeností úsudku, že se vstavily výkyvům a zvrátům, které přispěly k jejich oslabení.

Ale vraťme se k Italské komunistické straně. Je především nesprávné hovořit o «roztržce se Sovětským svazem». Pravdou je, že jsme v dokumentu schváleném ve vedení naší strany 30. prosince 1981 na základě pohnutých polských událostí prohloubili a upřesnili svoje hodnocení a kritiku společností a států, kde se socialismus dosud budoval podle podnětů a vzoru sovětského modelu. Je pravda, že jsme v těchto posledních měsících rozvinuli dále svou dřívější kritickou analýzu závažných stránek zahraniční politiky KSSS a SSSR. A také je fakt, že se z toho vyvinula (a ještě pokračuje) polemika mezi KSSS a IKS, která se vyznačuje ostrými tóny. Ale jak už jsem měl příležitost říci, nemyslím, že by se dalo tvrdit, že mezi oběma stranami došlo k roztržce, ani že my se o ni snažíme. Pokud jde o nás, přejeme si otevřenou a slušnou diskusi, bez povrchních soudů, sumárních odsudků a ideologických exkomunikací, diskusi prostou apriorních závěrů a zaměřenou na rozbor fakt.

V této diskusi na jedné straně hájíme naši stranu a naši mezinárodní i vnitřní politiku proti nespravedlivým útokům a zkreslování, a na druhé straně si tvoříme názory a svobodně se vyslovujeme o tom, zda podle našeho samostatného hodnocení to, co Sovětský svaz v jednom či druhém případě činí, prospívá nebo škodí zájmům různých hnutí za osvobození a pokrok, věci uvolnění a míru, zápasu za socialismus v různých částech světa, a zejména v zemích, které dosáhly «vrcholu» kapitalistického vývoje a dnes prožívají hlubokou krizi.

Ale jak jsem poznamenal, ono hodnocení obsažené ve vaší otázce již neplatí nejen fakticky, ale ani « zásadně ».

V politické teorii rostoucího počtu komunistických stran, zvláště těch, které působí v zemích mimo Varšavskou smlouvu, se prosadil a šíří pojem (i praxe) samostatnosti, jinak řečeno, už se neuznává zásada, že souhlas či nesouhlas se stanovisky KSSS a SSSR musí být « zkušebním kamenem » stupně revolučnosti a komunistického uvědomění těchto stran, ani kompasem pro jejich politickou orientaci. V tom tkví nejen kladný výsledek zralejší zkušenosti mnoha stran, ale i důsledek mimořádně důležitých mezinárodních událostí a historických rozhodnutí, jako byly rozpuštění Kominterny (1943) a později Kominformy (1956), dále 20. sjezd KSSS (1956), a konečně konference všech evropských komunistických stran v Berlíně roku 1976. Na tomto posledním shromáždění bylo shodně uznáno a vyhlášeno právo každé komunistické strany na samostatný úsudek, rozhodování i jednání, její právo zvolit vlastní specifickou cestu k vybudování socialistické společnosti ve vlastní zemi a části světa. Je pravda, že ne všechny komunistické strany jednají zcela podle těchto zásad. Ale my se domníváme, že jsme – a chceme zůstat – stranou, která se jich přidržuje naprosto důsledně.

To jsou tedy praktické i zásadní důvody, proč nemůžeme přistoupit na dilema, před kterým podle vás my italské komunisty dnes stojíme a podle něhož bychom si měli vybrat, zda « půjdeme doprava », tedy k sociálně demokratickým břehům, anebo doleva k « utvrzení ortodoxie ». Jaké ortodoxie? V případě komunistické strany by ortodoxie znamenala řídit se podle ideologicko-politické doktriny, jejíž články byly komunistům na celém světě stanoveny jakousi univerzální katedrou, nějakým centrem, které je nejvyšším strážcem a nejpovolanějším učitelem této doktriny. My však soudíme, že již dlouho přestaly existovat jak vůdčí stát tak vůdčí strana světového proletariátu, kterým by příslušelo zjišťovat mylnost anebo správnost teoretických základů nebo praktické akce té či oné komunistické strany v poměru k souboru axiomů či obecných zákonů socialistické revoluce. Ve skutečnosti si Komunistická strana Sovětského svazu často počíná, jako kdyby jí taková úloha podnes opravdu připadala. Domníváme se, že dokud se bude KSSS takto chovat, bude škodit nejenom věci socialismu ve světě, nýbrž i sobě samé.

Jistě by bylo slepotou neuznávat, že pro část vykořisťovaných mas kapitalistického Západu a početné utiskované národy ve světě představuje Sovětský svaz nejen, jak říkáme i my, silnou protiváhu k útočnosti amerického imperialismu, ale také ideový opěrný bod, společnost, ke které vzhlíží jako k ideálu. A je i pochopitelné, že někdo, kdo takto cítí, může chápat svobodné kritiky a samostatné soudy určité komunistické strany vůči KSSS a SSSR jako činy, které by takovou stranu mohly odcizit jejímu historickému původu a jejím třídním a lidovým kořenům; jako zřeknutí se celkového politického odkazu a revolučního ideálu, které jí náleží, jako cestu, po které se blíží k proměně ve stranu sociálně demokratickou.

U nás tomu tak nebylo a nebude. Vyhýbáme se démonizaci jak oněch společností, kde se některé formy socialismu již uplatnily, tak společností utvářených nebo vedených modernějšími či vyspělejšími evropskými sociálními demokratiemi. Ale právě tak se vyhýbáme mytizaci jedněch i druhých, jinak řečeno víře – zcela nekritické a ideologické – že je třeba jedny nebo druhé považovat, tak jak jsou, za jediný dosažitelný typ společnosti, takže se stává povinným zvolit jednu nebo druhou, podle toho, které se přisuzuje absolutní a výlučná převaha.

Pochopíte tedy, proč vám mohu právem říci, že pro nás italské komunisty skutečný problém je, jak usilovat o ty strategické cíle (třetí cesta, nový internacionalismus atd.) a o ty politické cíle (opozice proti nynější vládní koalici, demokratická alternativa atd.), které jsme si už před časem vytyčili na základě přesvědčení, že jsou objektivně platné a odpovídají nehlubším tužbám pracujících mas.

Když budeme odhodlaně a soustavně směřovat k těmto cílům, nebudeme naprosto potřebovat ani sektářsky « utužovat » svou linii, ani uměle zostřovat polemiku s KSSS.

MORAVIA

Nezdá se vám, že nastalá přeorientace IKS přinese jako vedlejší produkt zmenšení amerického zájmu o Itálii a zvláště o křesťanskodemokratickou stranu, dosud považovanou za baštu proti komunismu? Jinak řečeno, nemyslíte si, že se naše dvě velké masové strany, křesťanská demokracie a komunisté, od této přeorientace stanou sirotky, a již neobdrží pražádnou ochranu od svých dvou velkých protektorů? A nemyslíte, že se zkrátka řečeno vztah mezi Itálií a USA úplně přehodnotí?

BERLINGUER

Nezdá se mi, že by se vytvářel onen « vedlejší produkt », o kterém hovoříte.

Podle mého názoru je vztah mezi Itálií a Spojenými státy nesporně ovlivněn tím, že má naše země na světové šachovnici svým geopolitickým umístěním velký význam pro rovnováhu mezi bloky. Tím chci naznačit, jak je objektivně vysvětlitelné, že Spojené státy mají a budou nadále mít zájem, aby Itálie nezměnila svoje mezinárodní zařazení. Problém je v tom, že tento jejich zájem doposud nebyl prost přímého či nepřímého nátlaku, a v určitých případech dokonce aktů skutečného vměšování. A jak všichni dobře víme, vlády, které se vystřídaly od onoho dávného června 1947 a byly všechny vedené a řízené křesťanskodemokratickou stranou, se nedovedly důstojně vzepřít těmto nepřístojným tlakům a zásahům, protože jim šlo o udržení vlastní moci a o protikomunistickou propagandu.

Tomuto všemu musí jak Italové, tak Američané učinit přítrž. I my komunisté si plně uvědomujeme choulostivé postavení Itálie a zvláštní úlohu, kterou naše země může sehrát při snahách jak o evropskou bezpečnost, tak o uvolnění a spolupráci mezi východem a západem našeho kontinentu, i mezi severem a jihem světa. Aby ovšem Itálie mohla plnit toto poslání užitečně a důstojně – při zachování a správném respektování svých společenství – je třeba, aby se zbavila zvyku uchýlovat se ke Spojeným státům jako k «lordovi protektorovi».

V nejvlastnějším zájmu USA a amerického lidu není snažit se o bezvýhradné a úplné podřízení jedné nebo více stran i vlády naší země, a zapomínat přitom na nevýhody spočívající v chronické slabosti a vratkosti, kterými se italské vlády odedávna vyznačují, s následky a nebezpečími, které toto přináší samotné věci bezpečnosti Západu. Právě na základě takovýchto věcných úvah a v tomto směru by se mohl a měl změnit – spíše než, jak říkáte, «přehodnotit» – zájem Američanů o Itálii. Být přáteli nebo spojenci USA nemá znamenat zavádění nebo křečovitě udržování určitých vnitřních pořádků (reakčních nebo které se vyčerpaly a staly přežitkem); a nemá to vést k služebnickování, ke ztrátě nezávislosti a iniciativnosti naší zahraniční politiky vůči politice americké.

Pokud jde o nás komunisty, necítíme se ničím «sirotky», nechceme, nehledáme ani nepotřebujeme žádného protektora, velkého ani malého. Tím, co jsme, jsme se stali hlavně díky politice, kterou jsme prováděli.

MORAVIA

Italská komunistická strana svou přeorientaci dlouho rozvažovala. Proč k ní přikročila právě nyní? Jaké pohnutky ji k tomu dovedly? Snad orientace mas od konce 2. světové války směrem ke středu a umírněnosti, pryč od krajností? Nebo oslabení SSSR, který je dnes zaangažován po celém světě s vojsky, válkami a rozsáhlou intervencí, trochu jako byly Spojené státy za vietnamské války? Či události v Polsku? Nebo ještě vědomí, že skutečným socialismem je socialismus Třetího světa?

BERLINGUER

Už v minulosti byly jiné události, k nimž IKS veřejně zaujala stanovisko a vydala prohlášení, která se lišila od sovětských – o pojetí socialismu, o životě v socialistických zemích, o vztazích mezi komunistickými stranami, o otázkách mezinárodní politiky i o zahraniční politice Sovětského svazu.

Abych připomněl důležité a nové věci, které jsme o těchto otázkách řekli, začnu rozhovorem, který poskytl Togliatti právě vašemu časopisu v roce 1956, po onom 20. sjezdě KSSS, jenž byl otřesem a zároveň otevřel cestu k obnově, nejen Sovětskému svazu a jeho spojencům, ale v obecnějším smyslu světovému dělnickému hnutí v jeho boji za socialismus. V Italské komunistické straně vzbudil tento sjezd mimořádný zájem a velké naděje, a strana z něho vyvodila některé závažné závěry. Ale už v roce 1964 to byl sám Togliatti, kdo ve svém «memorandu» psaném v Jaltě krátce před smrtí zdůraznil, že se cestou naznačenou 20. sjezdem nepokročilo kupředu. Další úvahu jsme učinili v roce 1968, po sovětské intervenci v Československu, a ještě později po intervenci v Afghánistánu. Existovala tudíž dřívější stanoviska a existovaly dřívější akce naší strany, jež tvořily tak říkajíc logickou a politickou přípravu onoho postoje, který zaujalo vedení IKS k polským událostem na konci minulého roku.

Když připomínám precedenty, nechci zajisté popírat novost – mimořádně významnou – našich posledních stanovisek. Ptáte se mě, proč «právě nyní», a vyslovujete několik domněnek o pohnutkách, které nás dovedly k vyslovení určitých soudů a schválení určitých rozhodnutí. Odpovím vám velice prostě, že se před námi v Polsku v létě 1980 objevila možnost nového kursu v politické a sociální politice té země, a věřím, že jsme se všichni s větší nebo menší dávkou optimismu oddávali naději, že bude možné skutečně, byť přes tisíc potíží a napjatých situací, zahájit proces obnovy a rozvoje, který snad bude mít kladný dopad na další země. Drásavý epilog k polskému vývoji vyřčený 13. prosince 1981 vyhlášením výjimečného stavu – který je nadále v platnosti a nevyhnutelně blokuje, neznámo na jak dlouho, každou vyhlídku na obnovu – nás přivedl k hlubší a obecnější úvaze o stavu a vlastnostech společnosti v zemích Varšavské smlouvy. Pravda, existuje mezi nimi mnoho rozdílů, i značných, což nelze přehlížet; avšak je skutečností, že téměř všechny vykazují v podstatné míře jevy stagnace, strnutí v politickém uspořádání, potíže v hospodářském mechanismu, i příznaky a nebezpečí úpadku, které je třeba hodnotit v jejich souhrnném významu. Bylo by hloupé – a reakční – popírat jak dosah přeměn a vymožeností dosažených v těchto zemích, tak i tamní přítomnost objektivních podmínek a nesmírného subjektivního potenciálu nejen hmotného, ale i myšlenkového, kulturního, lidského. Bohužel se nám tato energie dnes zdá spoutána. A jsme přesvědčeni, že má-li se uvolnit a projevit, aby pomohla vrátit těmto společnostem dynamiku a schopnost vývoje a růstu ve všech oborech, je nezbytné přikročit k reformám, a to jak na poli hospodářském tak na politickém.

Víme, že toto vše je těžké samo o sobě, a že mezinárodní vztahy tak rozsáhlý úkol ještě ztěžují. Ostatně k tomu, aby se daly reformy v těchto zemích přivodit, je zapotřebí i určitých «vnějších» podmínek: aby pokračovalo uvolnění, aby byl mír, aby ve světě převládly odzbrojení a spolupráce; a aby na Západě, ve vyspělých kapitalistických zemích probíhaly úspěšně zápasy a úsilí vedoucí k přeměnám ve směru k socialismu, které by konkrétně prokázaly, že je možné a nutné budovat socialistickou společnost při plném dodržování, ba rozšiřování demokratických svobod.

Komunistické strany za «reálného socialismu»

LUBOMÍR SOCHOR

Zdeněk Mlynář položil ve svém úvodním slově otázku, zda lze ještě považovat strany vládnoucí v zemích «reálného socialismu» za *komunistické* strany v původním slova smyslu a zda neprošly metamorfosou, která je přeměnila ve strany neokonzervativní, ve strany «pořádku», které – odhlédneme-li od pseudorevoluční marxisticko-leninské frazeologie, v níž si ještě libují, – mají už málo společného s původními leninskými revolučními stranami «nového typu».

Souhlasím se Zdeňkem Mlynářem, že lze sotva klást rovnítko mezi KSSS nebo dnešní KSČ a Komunistickou stranu Španělska nebo Italskou komunistickou stranu. Strany vykonávající moc v zemích «reálného socialismu» ztratily původní vlastnosti komunistických stran, jimiž se tyto politické organizace vyznačují v opozici, před dobytím politické moci. Proto je lze stěží nazvat komunistickými stranami. Domnívám se však, že toto konstatování nestačí a že je třeba formulovat otázku daleko radikálnějším způsobem. Tvrdím, že tyto organizace fakticky ztratily nejen přívlastek «komunistické», nýbrž že na určitém vývojovém stupni ztrácejí, a to nezvratně, charakteristické vlastnosti politické strany vůbec. Přestávají být politickými stranami ve vlastním slova smyslu a mění se v důsledku delšího či kratšího sociálního procesu, jehož trvání je rozdílné v jednotlivých zemích, z politických stran v administrativně policejní organizace vykonávající všeobecný byrokratický dozor nad společností. Pokusím se objasnit důvody, které mě vedou k tomuto tvrzení.

Tato metamorfosa politické strany v administrativně policejní organizaci je předně determinována dialektikou protikladných politických systémů – pluralismu politických stran a systému jedné «politické strany». Přejít od pluralitního systému politických stran, v němž se komunistické strany zformovaly, k systému, jenž tuto pluralitu ruší, má fatální důsledky pro samu komunistickou stranu, jež zaslepena marxisticko-leninskou, t.j. stalinistickou doktrínou a opojena svým vlastním vítězstvím, pluralismus politických stran likviduje.

Nechci zbytečně etymologizovat, ale považuji přesto za užitečné připomenout, že strana v češtině znamená část nějakého tělesa – např. část přední nebo zadní, levou nebo pravou, nebo směr, jímž se těleso pohybuje nebo orientuje. Platí to přirozeně i pro sociální a politická tělesa. V širším smyslu slovo strana může také znamenat tábor, ideový nebo politický směr nebo protichůdné, konfliktní zájmy osob, které vedou soudní anebo politický spor. Ve všech těchto významech strana jako část celku předpokládá logicky existenci jiných částí, jiných stran. Přinejmenším musí existovat strany dvě: levice bez pravice ztrácí smysl, a naopak. I světové strany jsou relativní, sever

nemá smysl bez jihu, západ bez východu. I stará čínská představa o existenci privilegované páté světové strany, středu, předpokládá existenci zbývajících čtyř. A ani soudní pře nemůže být vedena bez existence protichůdných stran, žalovaného a žalobce. Strana prostě předpokládá rozdělení politického celku na různě orientované části. Ještě jasnější je to v jiných jazycích, kde politický termín strana pochází z latinského slova pars (část): le parti, il partito, die Partei, the party, partija.

Různí autoři již konstatovali, že s nastolením monopartismu se pojmy pravice a levice nejdříve převrací, a postupně, tou měrou, jak jediná vládnoucí strana upevňuje svou vnější moc a svůj vnitřní monolitismus, ztrácejí vůbec smysl jak v politickém životě, tak uvnitř strany samé. Hledejte «levici» a «pravici» v dnešní Komunistické straně Sovětského svazu nebo v současné KSČ. Je to snaha odsouzená předem k nezdaru. Avšak přes tyto bystré postřehy jsou dalekosáhlé účinky systému jedné strany na vnitřní strukturu a sociální funkce organizací, jež se nazývají komunistickými stranami, velmi málo prozkoumány.

Je třeba se osvobodit od mystifikujících účinků běžné politické terminologie, která způsobuje, že jevy, které mají málo společných prvků jsou házeny do jednoho pytle. V této ideologicko-terminologické tmě jsou všechny kočky stejně černé: Francouzská komunistická strana je právě tak «komunistická» a je právě tak politickou stranou jako např. Husáková KSČ nebo Brežněvova KSSS. Třebaže mají podobný název, hlásí se k leninismu a jsou vybudovány na zásadách demokratického centralismu, zeje mezi nimi propastný rozdíl. FKS, navzdory leninským organizačním zásadám a pupeční šňůře, která ji spojuje s Moskvou, je významnou a vlivnou politickou stranou, třebaže ji citelně oslabily volební porážky. Je předně závislá, jako každá politická strana, chce-li zůstat stranou národního významu, na verdiktu voličů, t.j. na občanech.

Za druhé, třebaže aparát v ní vykonává determinující funkce a členové vedení jsou spíše koptováni vrcholnými instancemi než demokraticky voleni, nemůže se FKS obejít bez členské základny, bez masy dobrovolných členů, na straně nezávislých, kteří obětavě platí členské příspěvky, odebírají a rozšiřují stranický tisk, pracují dobrovolně v odborech a angažují se ve volebních kampaích.

A za třetí, tato strana nemůže existovat bez konsensu alespoň minoritní části společnosti. Je na společnosti závislá, musí ji alespoň částečně respektovat a musí se jí, ohce-li tento konsensus zachovat, více či méně přizpůsobovat.

Dnešní KSČ se naopak už dávno obejde bez verdiktu voličů. Poněvadž má zaručeno ve volebních fraškách, které organizuje s pedantickou důsled-

ností, 99,9... % hlasů, nemusí si lámat hlavu s výsledkem voleb, musí nanejvýše donutit voliče, aby se dostavili k urnám. Lze si zcela dobře představit, že by se mohla úplně obejít bez tohoto nudného rituálu, kdyby se zcela zřekla ideologického zdání. KSC není závislá na voličích, nýbrž hlasující občané jsou zcela závislí, a to z důvodů, jež vyplývají ze sociálního mechanismu stalinistického monopartismu, na KSC.

Za druhé, KSC je nezávislá na své členské základně. Mohla by se konec konců dobře obejít vůbec bez členů nebo existovat s poměrně nepatrným počtem členů. Není ani finančně závislá na členských příspěvcích, protože může kdykoli sáhnout do státní pokladny. Je zřejmé, že Sjezdové paláce se nebudují podle hesla «Národ sobě» jako Národní divadlo, na základě národních sbírek. Ostatní strany Národní fronty přece už dávno existují jen jako aparáty bez členské základny a bez členských příspěvků jako zdroje financování aparátů. Poněvadž odběr stranického tisku je při komplexních hodnoceních považován za důležitý kádrový znak dobrých straníků i loajálních nestraníků, není třeba, aby obětaví straníci prováděli jeho kolportáž. Monopol a nucený odběr zaručují Rudému právu náklady, o nichž se L'Humanité nikdy ani nesnilo. Idealistický militantismus patří nenávratně minulosti, protože veškerá stranická práce je přímo či nepřímo hmotně odměňována: strana přiděluje na základě kádrové nomenklatury všechna poněkud lépe placená místa, a dnes dokonce nejen řády, ale i doktoráty. Kdyby nebylo tradice, prestižních a ideologických zřetelů, zkrátka ideologického zdání, KSC by nemusela být miliónovou organizací. K výkonu monopolní moci by stačilo její politbyro a její aparát v širším slova smyslu, t.j. aparátníci vlastní i detašovaní do klíčových míst státního a hospodářského aparátu. I velká část takzvaných nomenklaturních funkcí by mohla být obsazována poslušnými nekomunisty, protože k chodu mocenského aparátu stačí, že stranický aparát o těchto funkcích rozhoduje.

Za třetí, dnešní KSC nepotřebuje spontánní konsensus společnosti nebo její podstatné části, byť by menšinové, protože tento konsensus sama vytváří «shora». Aparát produkuje shora konsensus členské základny tím, že ji bezostyšně vyměňuje v případě, že členstvo zaujímá vůči aparátu opoziční postoje. Zkušenosti stalinských a neostalinských čistek (např. «normalizace» v okupovaném Československu) ukázaly, že možnosti na tomto poli jsou téměř neomezené. Strana je nejen schopna vyměnit velkou část nebo většinu svých členů, ale je dokonce schopna vyvstat ze svého vlastního popela jako pták Fénix i v situacích, kdy se zdá, že úplně zanikla (viz Polsko). Stačí k tomu, že stranická legitimace je zároveň pracovní knížkou a že opravňuje k výkonu povolání stokrát více než všechny diplomy a doktoráty. A touž metodou aparát vytváří shora i konsensus, byť jakkoli chatrný, u části společnosti. Západní veřejnost, a to i její levicová část, vidí jen destruktivní účinky stalinistických čistek a «normalizací», zapomíná však, že mají i významné důsledky konstruktivní a rekonstruktivní. Ve společnosti «reálného socialismu» tíhnoucí k imobilismu a gerontokracii je čistka velkou sociální promoci, vzácnou příležitostí k ry-

chlým, často přímo závratným kariérám nejen pro arivisty středního věku, ale i pro část mládeže, odsouzené jinak k dlouholetému vykonávání subalterních funkcí bez výhledu na povýšení, za paternalistického dohledu zasloužilých soudruhů, kteří nechtějí odejít ani do penze, ani do hrobu.

A konečně, komunistická strana za «reálného socialismu», např. dnešní KSC, nemusí namáhavě získávat nové členy a přesvědčovat je, aby dobrovolně do strany vstoupili. Získává je spíše po způsobu vojenských verbířů XVII. a XVIII. století: buď je kupuje sliby vysokého žoldu, bohaté kořisti a vidinou maršálské hole, kterou domněle nosí ve své torbě každý pěšák, nebo je jednoduše násilím chytá při rekrutyrkách a svázané dopravuje k regimentu. Doplnuje tak shora, podle plánu a podle vrchnostenského rozhodnutí, své stavy podle své potřeby. Nepotřebuje již dávno idealistické, ale málo disciplinované dobrovolníky.

Tvrdím-li, že se komunistické strany v «reálném socialismu» změnilly v policejně byrokratické organizace, neznamená to, že je ztotožňují s bezpečnostní policií. Mám na mysli výkon funkcí administrativně policejních, policejní funkce v širším slova smyslu, funkce všeobecného dozoru nad společností a detailní reglementaci všech stránek společenského života. Bezpečnostně policejní a správně policejní funkce jsou ovšem spojitě nádoby: bezpečnostní policie, zvláště její státně bezpečnostní složka je jen «světským ramenem» mocenského stranického aparátu. Logika všeobecné policejně byrokratické «správy věcí» ovšem často nutí i řadové členy strany, aby asistovali aparátu při represivních akcích proti lidem: jako členové výborů a komisí spolurozhodují při čistkách, komplexních hodnoceních a při psaní kádrových posudků o bytí a nebytí, o existenci svých bližních.

Metamorfosa komunistické strany v policejně byrokratickou organizaci není okamžitá. KSC byla v různých etapách své pohnuté historie skutečnou a významnou politickou stranou. Tento prvek koexistoval s rysy policejně byrokratickými i po únoru 1948, třebaže konfliktně. Pražské jaro by nebylo bývalo možné bez existence těchto rysů politické strany, byť byly sebevíce zasuty byrokratickou policejní struskou. V Pražském jaru šlo nejen o reformu «socialismu» sovětského typu, ale i o to, zda KSC opět nabude vlastností politické strany. Proces degenerace nebyl ještě nezvratný, třebaže byl hluboký. Velkou část členů tvořili ještě lidé, kteří do ní vstoupili před únorem 1948, protože se hlásili k určitým myšlenkám. Vstupem do strany sice mohli v budoucnosti materiálně hodně získat, ale také mnoho ztratit. Se stranickou legitimací přijímali i rizika. Mnoho z nich zcela zdegenerovalo, ale část přece jen úplně nezapomněla na ideje, které ji do KSC přivedly. Podobní slepici, která vasedla kachňata a poděšeně kdáká na hrázi rybníka, když se její mláďata vesele vrhají do vody a vůbec se nechovají jako řádná kuřata, nebo Lenini, který ve své «závěti» s bezradným rozhořčením konstatuje, že automobil se řítí bůhvíkam a neposlouchá řidiče, si začali uvědomovat propast oddělující marxistické představy a byrokratickou skutečnost. Bez tohoto konfliktu mezi ideálem a skutečností, bez vědomí nutnosti uvést skutečnost do souladu s ideálem by Pražské jaro nikdy neza-

čalo. A s jeho porážkou a čistkami, jež následovaly, byla metamorfosa KSČ v byrokratickopolicejní organizaci dokonána definitivně a nezvratně.

Žádná další «obroda» již není možná, protože v KSČ již nejsou žádné, ani potenciální «obrodné síly». Od členů KSČ, kteří v ní zůstali po normalizační čistce nebo do ní vstoupili v mezidobí 1969-1981, již nelze očekávat to, k čemu se přece jen vzchopili ti, kdo do ní vstupovali v letech 1945-1948. Motivace československého občana, který odpovídá na úřední výzvu a přijímá stranickou legitimaci anebo se o vstup do KSČ dokonce z vlastní iniciativy snaží, je totožná s motivací sovětského občana, který takto jednal po velkých krvavých čistkách druhé poloviny třicátých let. KSČ se takto definitivně připodobnila svému velikému sovětskému vzoru. Tyto změny v sociálních funkcích strany mohou mít jediný následek: věčný návrat, věčnou reprodukci téhož. Příští generální tajemník se bude podobat G. Husákovi nebo V. Bilakovi jako vejce vejci a nová generace členstva bude podobná dnešním členům, jako by jim z oka vypadla. Třebaže se považují za marxistu, osud KSČ mi již neleží na srdci. Naděje na jakékoli opakování Pražského jara, na opakování obrodného procesu uvnitř KSČ jsou zcela pošetilé. Proto je třeba ponechat KSČ jejímu osudu a starosti o drobné kosmetické úpravy její zvadlé tváře těm, kdo ji dnes reprezentují zcela legitimně: Husákovi, Bilakovi, Kapkovi a jejich důstojným nástupcům.

Komunistické strany v zemích reálného socialismu zdůvodňují svou neomezenou moc argumenty, jež se svou strukturou nijak podstatně neliší od ideologie monarchistického legitimismu, s tím rozdílem, že se místo božským právem ohánějí «historickým právem» a funkci boží prozřetelnosti přejímají «zákony dějin». Na podporu své opotře-

bované moci mobilizují prvky archaických ideologií. Je příznačné, že Polská sjednocená dělnická strana, která pod tlakem společnosti je donucena přijmout myšlenku «socialistické obrody», zároveň koketuje s minulostí, s archetypem polské nacionalistické ideologie, s myšlenkou silné vojenské ruky, která zachrání ohroženou vlast, s rudým vydáním maršálka Pilsudského. Ale co má společného maršálek Pilsudski nebo jeho případný komunistický epigon v generálské uniformě se socialismem a marxismem? Je to předně výraz jejího hlubokého ideového úpadku a myšlenkové sterility. Ztráta teoretické imaginace nutí komunistickou stranu, aby si vypůjčila ideologický krok v historickém panoptiku. A za druhé je to pádný důkaz jejího mravního úpadku a naprostého cynismu. Zahrává si s přízrakem Pilsudského, jehož nenávidí, poněvadž ví, že tento mýtus má v polské společnosti silný vliv a protože doufá, že by jej mohla zmanipulovat ve svůj prospěch. Svědčí to o tom, že neprošla žádnou skutečnou obrodou.

Z nezvratného přerodu komunistických stran v zemích «reálného socialismu» v policejně byrokratické organizace vyplývá, že jakákoli demokratizace a socialistická obroda jsou možné jen jako výsledek tlaku společnosti, jenž zprvu omezí totální moc stranického aparátu a v další fázi nastolí politický pluralismus, bez něhož socialismus může být jen karikaturou. Iniciativa k tomuto hnutí nevezde a nemůže napříště vzejít ani v Československu z KSČ, ale jen ze společnosti samé.

(Předneseno na pařížském kolokviu «Zkušenosti Pražského jara a perspektivy demokratického socialismu» v říjnu 1981).

Poledník: za pět minut dvanáct?

Z pěti různých špatných verzí jedné špatné zprávy jsou lidé v ČSSR ochotni zpravidla uvěřit té nejhorší.

Možná, že tohle všechno platí také o předem s diskretním optimismem ohlašovaných a na posledním zasedání pléna ÚV KSČ vyhlášených změnách ve způsobech zajišťování služeb a do jisté míry i zásobování obyvatelstva.

Věc je to velmi choulostivá: je to, byť třeba opatrný, pozvolný obrat k jakémusi NEPu «rozvinuté socialistické společnosti» osmdesátých let? Nebo jen nejspíš pokus o kvapné zorganizování výpomoci lidmi, kteří po své normální práci budou ve volném čase pěstovat květák? Jde o vážnou výzvu, adresovanou kvalitní části populace, aby s nadějí na zisk vzala na sebe příslušná, avšak přiměřená podnikatelská rizika? Nebo jde o další pootevření dveří pololegálním a nelegálním praktikám spekulantů a melouchářů? Těm, kteří si mohou nakrást materiál a ještě stačit udělat fušku v pracovní době? Jde o otevření skutečně partnerského prostoru pro soužití zestátněného socialistického sek-

toru s hospodařením soukromníků, nebo jen o krátkodechou kampaň, která by měla režimu pomoci vytrhnout trn z paty?

V prvním případě, na který s nadějí čekáme, bychom museli být už co nejdříve seznamováni s konkrétními činy, které upoutaly pozornost oné kvalitní části populace a povzbudily ji, aby se rozhodla vystoupit z neefektivních byrokratických struktur a zapojila se do soukromého podnikání, byť jen v drobném a byť s četnými překážkami. A co vlastně by se dalo očekávat?

Podle hrubého odhadu by sféra drobného podnikání mohla u nás nakonec absorbovat až půl miliónu lidí, myslí se tím ovšem «na plný úvazek», nikoli ve volném čase.

Takový soukromník by však musel mít předem jisté záruky, že si bude moci vydělat tolik, aby mu to všechno stálo za to. Dejme tomu v «černém řemesle», zase hrubým odhadem, takových dvanáct, spíše 15 tisíc měsíčně. To se jistě zdá být strašlivě mnoho, ale jen proto, že jsme všichni, nejen «oni», odvykli kalkulovat jako skuteční hospodáři-podni-

katelé: dnes si řemeslník vydělá zhruba 2,5 tisíce měsíčně plus 3-5 tisíc na melouších. Aby kompenzoval všechny sociální jistoty, které jako soukromník ztratí, neboť mu je poskytoval jeho zaměstnavatel – stát, a aby měl něco víc než dosud, musel by vydělat 9-10 tisíc, a protože bude také platit daně, není náš odhad vůbec nadsazený. Nižší odhady budou už možná odpuzovat.

A pak je třeba také začít a začátek je tady vždycky těžký: postavit nebo najmout si dílnu, obstarat výrobní zařízení, materiál. Tady se nejlépe pozná, jak vážně to soudruzi z ÚV myslí s tím podnikáním: jak výhodné startovní podmínky jsou ochotni pro soukromníky vytvořit. Je možné jim třeba pro první rok či první leta odpustit daně, nabídnout výhodné úvěry s odložením splatnosti.

Pomineme-li ve skutečnosti nepominutelné, tj. věcný problém, kde nové zařízení do dílen a materiál sehnat, když dnes třeba ševci meloucháři jezdí kupovat cvočky do bot do Drážďan, zůstává naše zvědavost na «rozpracování závěrů» pléna zatím neukožená: jak budou změněny daňové předpisy, jak bude novelizována směrnice o regulaci pracovních sil?

Jinými slovy: co se všechno udělá pro to, aby se lidé vskutku na národních výborech ucházeli o možnost podnikat? NV mají formálně už dávno za úkol vytypovávat sféry neuspokojivě fungujících služeb a vyhledávat ty, kteří by mohli... kdyby chtěli! Dosud nechtějí. V úzkoprofilových službách a v distribuci (nikoli výrobě) nedostatkového zboží lze si dnes přijít k velmi slušným penězům, i když zdaleka ne vždy slušným způsobem, nicméně bez jakéhokoli podnikatelského rizika – toliko při vcelku zanedbatelném riziku trestně právního postihu. Odpadají přitom starosti s obstaráváním materiálu, mnoho se dá stihnout v pracovní době, a o sobotách a nedělích se jde jen na mimořádně přeplacené fušky. Není zájem.

Lidé si dokonce myslí, že drobné soukromé podnikání není u nás vůbec úředně dovoleno. Mýlí se! Vždycky bylo v zásadě dovoleno, avšak ti, kterých se tato benevolence mohla týkat, ji vesměs nevyužívali, protože to byla benevolence zcela neatraktivní – a povolovací orgány takovýmito neatraktivními podmínkami porozuměly vcelku reálně tak, že jejich skutečným úkolem je soukromou iniciativu de facto tlumit, než ji jakoby objektivně podporovat.

Značné riziko je totiž také dosud spojeno s vyvážáním se z pracovní povinnosti, pracovního poměru. Náš právní řád sice přesně vzato nezná instituci pracovní povinnosti, zato trestně právní politika může dosti volně rozšiřovat pružně určenou kategorii asociála, práce pro socialistickou společnost se štitícího... Však to známe.

Znovu je tedy třeba se ptát: je strana a vláda rozhodnuta soukromý sektor dříve či později etablovat, nebo jim jde jen o krátkodobou výpomoc? Kdo by u nás pak byl garantem existence a slušné perspektivy tohoto sektoru?

V NDR mají tento sektor víceméně monopolně na starosti «blokové» (u nás by se řeklo «národněfrontovní») politické strany – liberálové a křesťanští demokraté. Tyto strany také jako své členy drobné podnikatele sdružují, i když ovšem nikdy jen výlučně je (nejsou to tedy «živnosten-

ské» strany v původním smyslu slova). Zřizují pro ně na všech regionálních úrovních živnostenské komory, které uzavírají kooperační vztahy se státními podniky a disponují prostředky, z nichž mohou poskytovat zájemcům i větší kredity na založení, rozšíření či modernizaci dílen a podobně. Ministerstvo pro místní hospodářství a krajské komory distribuují část výrobních prostředků, které státní sektor povinně vyděluje z celkového objemu odpisů (výrobních prostředků určených k likvidaci, k sešrotování).

V Polsku se živnostníci soustřeďovali do Demokratické strany – dnes je tam situace poněkud nepřehledná.

V Maďarsku mají jen jednu politickou stranu, ta však vcelku velkorysou, zejména právě kreditní politikou vůči živnostníkům (organizovaným ve svazech, jež jsou součástí maďarské Národní fronty) převzala roli garanta velmi přesvědčivě.

Naše nekomunistické politické strany jsou kupodivu založeny (jsou-li vůbec na něčem založeny...) na veleskromných sice, nicméně – ideologických základech. Odmítají, a zdá se, že docela spontánně, mít jakýkoli osobitý ekonomický program. Jejich existence spočívá na realistickém předpokladu, že pro někoho bude přece jen nějak atraktivní či alespoň snesitelné mluvit o tomtéž, o čem mluví strana vládnoucí, jiným, tedy poněkud jiným jazykem. Činitel Čs. strany socialistické interně soudí, že ekonomický program by profil jeho strany, čítající dnes zhruba 18-20 tisíc členů, zužoval. Nejsme živnostenská strana, tvrdí, poděšen zřejmě takovou představou. Má pravdu, členstvo se dosud rekrutuje ze všech sociálních vrstev obyvatelstva: jde o lidi anagažované, kteří nechtějí – z nejrůznějších důvodů – vstoupit do KSC. Starat se o problémy živnostníků, kdyby nakrásně nějakí byli, by pro dnešní zcela zpohodlněný funkcionářský aktiv znamenalo především odpovědnost v práci, v jejich také konjunkturální optice navíc neatraktivní, nepolitickou, a oni jsou přece strana politická: o praktické věci ať se starají na nábřeží Kyjevské brigády...

Kdo by u nás mohl garantovat prosperitu živnostenského stavu? KSC, jako je tomu v Maďarsku? Tam ovšem bylo nutno o živnostníky svěst dlouhý doslova boj: nebylo snadné přesvědčit eventuální zájemce, že režim, který instalovaly tanky, to myslí se soukromníky vážně a dobře, že na ně nešije nějakou boudu. Velmi trpělivá a důmyslná (z hlediska ideologického pravověří oficiálního marxismu zajisté háklivá) vysvětlovací kampaň trvala léta, než se dostavily první výsledky. Ve srovnání s touto kampaní řekl nedávno Poledník na zmíněném plénu ÚV sotva «A» – spíše však jen pootevřel ústa a jen proto, že se předem vědělo, co bylo původně zamýšleno, mohlo se mu cosi odečítat z úst. Čekalo se mnohem víc, jako vždycky.

Chtěl, anebo musel tak ztlumit hlas, že ho nebylo skoro slyšet?

Situace na trhu je v plném slova smyslu kritická zatím jen pokud jde o produkty zemědělské, nejviditelněji v zelinářství a ovocnářství. Tady letos trvá doslova kalamitní stav. Ohlásil se vlastně už i politicky, hlasitým nadáváním a strkanicemi v nové tržnici, kde musela zasahovat Veřejná bezpečnost. Nespravené boty a nenatřená okna a vů-

bec rychle chátrající bytový fond nevytvoří nikdy kalamitu v tom smyslu, v jakém ji přes noc vytvoří nedostatek citronů. Pokud jde o boty a okna, máme bohužel smůlu: není to sezónní zboží. Máme smůlu, neboť naše životy jako spotřebitelů jsou jednou velkou nevydařenou sezónou.

Co když šlo Poledníkovi vskutku jen o to, aby byla posílena «samozásobitelská funkce» lidí s kouskem půdy? Aby tedy pomohli jen ve svém volném čase?

Je totiž jasné, že kteroukoli, i tu nejokrajovější nestátní, «tržní» aktivitu musí pokrýt nějaký oficiální garant: před lety byly by dnes oblíbené burzy šatstva a sportovních potřeb, ze kterých děti vyrostly, a také náhradních dílů pro automobily, trestně stíhatelnou a nejspíše také stíhanou spekulací. Dnes je organizují příslušné odbory národních výborů, resp. Svazarm a oboji burzy se prudce rozvíjejí. Bylo totiž poskytnuto «politické krytí», i když to tu zní možná poněkud nadsazeně. Zíjeme však ve státě, který je ve všech standardních učebnicích politologie označován jako totalitní, a v takovém státě všechno musí se vším nějak souviset, nejlépe přes nějaký dozor a dohled.

U nás tímto garantem mohou být zřejmě jen národní výbory. O zvýšení pravomocí NV usnesení ÚV KSČ ostatně mluví. Jak se to však projeví konkrétně? Vždyť přece NV budou realizovat z této sféry nemalé příjmy, i proto by měly mít zájem...

Zdá se, že v Praze se zatím nic nezměnilo – s výjimkou bombastické akce s tržnicí. Tu si neodpustíme dvě otázky, na které však nedostaneme odpověď: ani drobné podnikání si nahoře nedovedou představit jinak, než jako maximálně centralizovanou akci, oficiálně zahajovanou? Proč nevznikly po městě desítky mnohem skromnějších příležitostí pro trhovce a hospodyně? A pak: musí být i otevření tržnice příležitostí pro zahajovací papaláše v šestsettrnáctkách, aby si mohli nacpat aktovky čockou a citrony, když lidé od rána stáli před zavřenými vraty?

Ale k té Praze: Praha je ovšem jako velkoměsto naštěstí přece jen atypickou výjimkou. Je zničená sídliště. Pás zeleniny a ovoce kolem města neexistuje. Zastavěná plocha města měla být už dávno rozparcelována: měly tu vyrůst zelinářství se skleníky, sady, neomezené maximální výměrou pro rodinný domek (400 m²). Pro zelináře a sadaře měly přece platit výjimky. Snad na tom budou lépe menší města a spádové obce. Ale i tady se projevují hříchy minulosti. Vždyť tradiční vesnice byla u nás – na rozdíl třeba právě od Maďarska – do značné míry zrušena. Z chlévů jsou dnes garáže, zbývá pár metrů pro slepice a igelitový skleniček. Kde mají lidé na vesnici vyprodukovat všechno to, co se městu a pomalu už i vesnici nedostává? To nemluvíme o mase, jehož výroba potřebuje decentralizované porážky, mrazírny... Tato neblahá proměna vesnice, jakási styluprostá, spontánní deruralizace, začala někdy v polovině šedesátých let. Už tehdy se mělo myslet na dnešní zeleninovou kalamitu...

Když už je všechno tak špatné, nemůžeme být příliš netrpěliví. Všichni jsme odvykli některým normálnostem. V Lidové demokracii se v komentáři nedávno vysvětlovalo čtenářům, že není tak

docela od ďábla možnost prodávajícího a kupujícího dohodnout si cenu sami. A mnozí z těch, kteří desetiletí pobírají jako naprostou samozřejmost nejrůznější dávky a příspěvky (nemocenskou, výběrovou rekreaci ROH, pionýrské tábory...) a kteří mají už dávno dopředu na korunu spočítaný důchod, byli by jistě ochotni napsat rozhořčený dopis i do Rudého práva, byť třeba režimu nemohou přijít na jméno, kdyby se vedle nich usadil klempíř s ročním příjmem 150 tisíc, ačkoli je to právě jen oněch 12 × 12,5 tisíce, o kterých byla řeč.

Tím spíše je pro režimní ideology kromobyčejně složité najít ideologickou formuli pro modus vivendi mezi státním a soukromým sektorem. Ideologické záruky, tj. minimálně ideologické odtabulizování nestátního a nedružstevního podnikání se v takových režimech, jako je náš, rodí obzvláště těžce. Důvěru lze ztratit přes noc a tomuto režimu se to podařilo mnohokrát: získat ji nakonec nejde jen slovy, ale – v tomto případě – přesvědčivou daňovou a úvěrovou politikou.

Ale nebudme pesimisty ještě i z dogmatických důvodů, důvodů k pesimismu je i tak dost. Chceme tím také říci, že práva a svobody současného reálného socialismu jsou rostlinkami vskutku velmi útlými a neošetřovanými, tu zase překvapivě robustními, zbytnělými: neměli bychom jim přikládat jen standardní měřítka. Vždyť podle kteréhokoli myslitelného běžného «bodovacího systému» práv a svobod je NDR (s určitými «lidodem» tradicemi) daleko před současným Maďarskem s jedinou politickou stranou atd. V konkrétním životě našich sousedů za Krušnými horami a za jižní slovenskou hranicí je pořadí v soutěži faktických svobod a práv obrácené.

V boji českých hospodyň s režimem, který zatím selhal se zeleninou a s mnoha dalšími základními potravinami, musíme stát na straně stoupenců faktických změn, faktických záruk, spíše než se držet slov usnesení a soudit podle nich. Odpusťme si lacinou zlomyslnost těch, jejichž malování čertů na zeď bylo tak okázale potvrzeno frontami před poloprázdnými obchody a nefungujícími službami, zhoršující se bytovou situací v Praze a ekologickými průsery. Nenuťme je k eskamotážím v rámci ideologické doslovnosti, při nichž hrozí, že se nám soudruzi udávají. 'Moc, která lapá po dechu, je nebezpečná moc a zeleninu už vůbec nevypěstuje, ba ani to nedokáže nikomu umožnit.

Přitom velmi dobře víme, že nejde jen o zeleninu, ani o výdělky klempířů v zemi, kde by lidem doma nezatékalo. I oni to vědí, že jde o víc, o mnoho víc. Nerozmazávejme to příliš.

V Moskvě má teď prý obrovský úspěch Šatrova hra «V tomto znamení zvítězíme», v níž je velmi netradičně představen Lenin coby smířlivý pragmatik, realistický reformista. Hlavním hrdinou je však, zdá se pozorným pozorovatelům – NEP, o kterém se ve hře mluví hodně a s respektem. Západní novináři počítají, kolikrát který člen politbyra představení navštívil a jak se připojoval k potleskům na otevřené scéně, které měří i s hodinkami v ruce.

Nechceme vzbuzovat žádné iluze. Chceme jen připomenout, že to se děje v Moskvě, kde se ideologie přímo peče. U nás, kde se všem – strachem

či zlosti – při vážení ideologických ingrediencí třesou ruce, bychom ji dnes nepochybně připekli, nebo by nám utekla z pekáče. Sledujme pozorně spíše konkrétní sociální pohyb v pomalu, velmi pomalu se měnících právně ekonomických prostorech, i když pro «práva a svobody» těchto prostorů nejsou vždy zavedeny dosti jednoznačné mezinárodní rubriky. A hlavně: pomáhejme všude praktickému rozšiřování těchto prostorů – i když něčemu hodlá napomáhat možná, snad, dokonce i ústřední výbor Komunistické strany Československa.

Možná, snad si to uvědomuje, že je situace už opravdu vážná, a aby dal nenápadně najevo, že ví, že se blíží hodina dvanáctá, nechal za sebe promluvit – Poledníka.

Tomáš Těžký

Jak v Praze zaváděli NEP

Za slavných květnových dnů roku 82 dostala Praha od svých představitelů nečekaný dárek – tržiště. Po vyřešení masného (nebo masového?) problému posunem cen na úroveň koupěschopnosti byrokratů a šmelinářů se teď «řeší problém ovoce a zeleniny». Nové vegetariánské břicho Prahy povstalo jako dědic zrušených holešovických jatek. Zatím jsou v provozu dvě haly a jeden asfaltový plácek, spíše poutového charakteru.

Na 5. května 1982 – tedy na den pražského povstání – připadl historický vstupní den. Uvnitř areálu rozložili své plody drobní pěstitelé, což je každý, kdo prokáže, že vlastní zahrádku nebo jiný přiměřený pozemek. Prodávat mohou všechno, co u nás země rodí, a nastojte, ceny určuje prastarý, všemi ekonomickými formacemi protřelý zákon nabídky a poptávky.

Z jakéhosi nerozumného puzení se mi zachtělo být při tom. Vždyť sama účast stranické a vládní delegace v čele s Antonínem Kapkem slibovala, že se tu stanu svědkem toho, jak puncování dogmatici požehnají trhu a tržnímu mechanismu. A zatímco

se mi zdařilo obratně proklouznout mezi poloprominenty, ostatní poptávka brala útokem železná vrata a kordon příslušníků VB, aby se dostala blíž k nabídce. Byla to neklidná poptávka – důchodkyně a invalidé klepali holemi a berlemi, výrostci pokřikovali jako na Bohemce. Dav poptávky se kýval sem a tam jako beranidlo, jež se chystá rozrazit poslední bariéru.

Tím, že jsem se dostal mezi poptávkový předvoj, naskytla se mi vzrušující podívaná. Pobočníci a šoféři našich představitelů se vrhli do prodejních kójí a podle volně tvořených i normalizovaných cen nakupovali s elánem opravdové avantgardy: cpali si své vaky čočkou (ta se kupovala po dlouhém půstu na kila), mákem, velkými kedlubnami, ale kupovala se i mrkev, sazenice rajčat, z normálních obchodů vymizelé sirupy a samozřejmě a především pomeranče, jablka, citróny. Na dotaz A. Kapka, kolik mají připraveno ještě rajských sazenic k sadbě pro ostatní zákazníky, odpověděl prodáváč bezelstně, že «ještě pět kusů». To se pan tajemník nasmál! Pak se ale i tento poptávkový předvoj začal dělit: ti superprominenti byli uvedeni do nové samoobsluhy, ostatní zůstali zklamaně za dveřmi. Poptávkový předvoj nespokojeně zahučel. Tajtrlíci, zase vyžerou všechno sami. To víte, pro papaláše je všechno, na nás zbyde hovno. I pravil na to Ing. Kreibich z NVP, že se pro obyčejné lidi bude otevírat v 16 hodin. To se nelíbilo.

Koupěschopná poptávka u brány houstla a houstla. Udržet ji bylo čím dál obtížnější. Naši představitelé se mezitím špacírovali kolem uvolněných stánků a usmívali se do kamer. K tomu vyhrávala vesele dechovka a všem uvnitř bylo dobře při pohledu na výsledky úsilí, které tolik lidí vynaložilo, aby se naši představitelé uklidnili pohledem na tolikou hojnost.

A vtom se to stalo: v okamžiku, kdy představitelská delegace vstoupila do restaurace, kde pro ni bylo připraveno občerstvení, otevřel aranžér ceremoniálu hlavní bránu. Nástup vojáků na plochu strahovského stadiónu byl jen slabým odvarem této scény. Rychlost, s jakou se řítily důchodkyně k hale zeleniny, mladé spartakiádní vojáky daleko předčila. Vidina pomerančů proměnila tyto nejzasloužilejší představitelky občanské poptávky v příbojovou vlnu, která smetla vše – i příslušníky VB. Odstrčení invalidé si utírali orosená čela a snad i slzy. Kdo padl, toho pošlapali, výrostci uráželi příslušníky pořádkových sil, příslušníci marně vyhrožovali. neboť poptávka je poptávka – postav se jí do cesty! A k tomu všemu vyhrávala již zmíněná dechovka «Českou polku».

Ach, kam se nám poděl milý pan režisér Forman?

Režisér Čs. televize však už poslal své kameramany domů. Když si jeden z kameramanů balil nádobíčko, volali na něj z omačkaného davu: Tohle natoč a pusť do televize! Ať všichni viděj, jak to vypadá. To bys byl ale už zejtra bez práce! Tohle se bojíte natočit a jen blbnete lidem hlavu vašima kecama!

Koupil jsem si jednu flašku sirupu a tak mi lidi vynadali, co vůbec na to bojiště lezu. Dobrá, příště si vezmu ruksak.

HNŮP Z KAŠTÝLA

LUDVÍK VACULÍK

Pásal s námi takový hňup z Kaštýla, který třeba řekl: «Obrát mně krávy, dostaneš buchtu». Když jsme mu posloužili a natáhli potom ruku po buchtě, řekl: «Něsi blbý? Pravil sem ti, že dostaneš, né že ti dám. Utékaj dom, třeba ju maminka zrovna vytahuje z trůby». Takový to byl hňup: nikdy u něho nic neplatilo tak, jak tomu rozuměl normální mozek.

Nebo jsme hráli v kurvičky, na něj padlo být chyceným zlodějem, soudce ho měl odsoudit a biják bít – však nikdy se nebilo tolik, aby hra, v níž los byl (kurevsky) proměnlivý, nemohla pokračovat – ale hňup z kaštýla schmátl někomu z nás čepici a s křikem: «chyťte si mňa napřed!» letěl pryč. Ano, ale když jsme přijali změnu hry a začali ho honit, házel po nás kamením a kdybyste i to přijali a házejíce, trefili ho, šel by žalovat do kaštýla a jeho tatinek by na vás poslal četníka. Zkrátka, když pravidla jakékoli hry byla momentálně proti němu, zrušil je a zvýšil své násilí – takový to byl hňup.

Práce se stala přirozenou potřebou člověka, a to i v případě, že ho zrovna neživí, a je to snad už pud, že člověk obdělává, zúrodnuje nebo aspoň zúšlechťuje každý nevyužitý či pustý kousek země. Byli lidé – a ještě jsou – kteří obcházejí po mezích a roubují plané stromky, aby v krajině k obecnému prospěchu rostly třešně, hrušky či švestky. A jenom rozkazem se mohlo začít stávat, že buldozeristé stromy vyvrátili, ačkoli na tom místě pak nerostlo třeba nic. Sám jsem proti tomu před dvaceti lety psal stížnosti – marně.

Když Strnka zvaný Jakubec nechtěl jít do družstva, vzali mu jeho starodávné pole a dali mu jiné, vzdálenější a horší. Když je za pár let prohnovil a vzdělal, vzali mu je a dali zas jiné, horší. Nebyl v tom žádný užitek: Jakubcovi to škodilo, poli neprospělo a vlast to nevyžadovala. Byla to msta za vzdornost. Od té doby úrodnost těch polí – a všech v okolí Brumova – upadla, obnažilo se kamení, prameny vysychají a vůbec nejlepší půdu zabraly čínžáky, ohyzdné. Jakubec to věděl a nechtěl.

Před asi 25 lety mi jeden známý, zaměstnaný na průmyslovém ministerstvu s hněvem líčil své boje za záchranu malých závodních a místních elektráren na potocích a řekách. Nebudu čtemáře napínat: prohrál to a při reorganizaci ministerstva byl odsunut na mrtvou kolej, protože prý «neviděl kupředu». Mohl bych poznamenat, že ten muž jedním zadním okem viděl to, nač ti na jeho místě vypotřebovali dnes už svoje přední 2 oči, ale ovládnou se. Víc by sem pasovala úvaha, co je kupředu a vzad, co vzhůru či dolů, a kdo má právo rozhodovat o tom bez rozumu a vody. Voda a rozum totiž odevždy se shodly, kde se bude dobře dařit mlýnu.

Před pěti lety bylo v D. malé pekařství, jehož chutný chleba si Pražáci naopak vozili z vikendu

domů. Bylo zrušeno, ale proč, nevěděl pořádně nikdo. Možná si pekař moc vydělal, možná i šidil, ale koho – dobrým chlebem? V Radlicích zas byl mladý truhlář, opravoval starožitný nábytek. Šel k němu jistě jenom ten, kdo ho potřeboval a přitom souhlasil s cenou za práci. Loni jsem tam našel pustou chodbu, prachem zanesená okna a na uzamčených dveřích pečeť finančního odboru ONV. Zdá se, že mladý truhlář šidil na daních. Možná měl tolik zákazníků, že si mohl vybírat, a někoho urazil. Možná mu však jenom někdo záviděl. Jisté je, že doplatil na svou vzácnost. Lidé, kteří něco užitečného vzácně dovedou, existují v této krajině na vlastní nebezpečí.

Naproti tomu dovidám se někdy také o vítězství rozumu a vody. Například v Jeseníkách bylo dokonce zrušeno v jedné kotlině nové zalesnění, protože je tam jakýsi vzácný, poučný a do budoucna užitečný ekosystém. V Sovětském svazu prohlásili jakousi krajinu za rezervaci trav, z nichž pocházejí některé kulturní obiloviny. Aby bylo znovu z čeho začít, kdyby. Leckde na světě se zřizují genové banky, v horách i stepích, v lesích i bažinách. V bažinách dokonce s původním bažinným obyvatelstvem, jež nemá být z vnějška vnucována civilizace a měněn styl života. Do rezervace má vstup jenom lékař. Z rezervace může ovšem kdo chce odejít.

Naproti tomu naši zem nerad v těchto dnech opustil mladý spisovatel Vlastimil, Třešňák. Šel smutně, do nejistoty. Dohnalo ho k tomu zacházení, jež nehorázně překročilo meze jakékoli přísné a třeba i sektářské literární kritiky. Je pravda, že jeho nadání ani mravy se nehodily do téhož literárního salonu, v němž účinkují například Jana Moravcová a Josef Frais, protože se blížily spíše mravům a nadání takových hospodských štamgastů, jako jsou Jaroslav Hašek či Bohumil Hrabal. Policie dobře poznala, že Třešňák se do státního chovu nehodí a udělala ve své rozšířené pravomoci, co musela. Nebude její vina, jestliže se Třešňák jako český spisovatel i jako člověk zmarní a ztratí. Za to bude odpovídat ten, kdo si vzal odpovědnost za všechno: za hospodaření s krajinou, lidskou prací i národním talentem.

Když teď slyším nový, vlídný pokyn starého nevlídného hlasu, abych se ujal každého kousku neobdělávané půdy, když v Holešovicích mi otvírají novou tržnici, kde mohu nabídnout plody svého políčka tolikrát zhanobeného, když si mohu ohlásit a vést truhlářskou dílnu, najmout hospodu a v ní snad podávat i jinší chleba – nevěřím. Nevěřím, dokud vidím nebezpečí, že do nové hry se kdykoli může vmísit starý hňup z kaštýla.

Duben 1982

JIŘÍ RUMML

Chystám se už rok o něm něco povědět. Od té chvíle, co ho na začátku května 1981 zatkli. Představuji si ruzyňskou celu, ve které se přes rok procházel, seděl, četl noviny a knížky, rozprávěl, myl se nad záchodem, stavěl se do pozoru, kdykoli se otevřely kovové dveře cely, snažil se vysokým okénkem zahlédnout kousek nebe a i nějaký ten pražský domek; možná, že jeho cela byla obrácena ke kopci, kde stojí zámeček Hvězda, a tak mohl pozorovat stromy, ždíbínek zeleně. Představuji si, jak si stlal vězeňskou postel, jak si lehal a před zasnutím snil — o Jiřině, o Honzovi, o Kubovi, a potom o Babetě, která dovede tak děsivě štěkat a pro svého pána i zpívat. A jak vyškrabával ešus s ruzyňskou stravou — jistě si někdy vzpomněl, jak jsem mu ke zlosti své ženy vyprávěl, že právě tam dělají výtečnou koprovku.

V prvních týdnech v Ruzyni to měl pestřejší. Často ho vodili nahoru do čtvrtého patra, do výslechovny. Před ním seděl pan vyšetřovatel ze státní bezpečnosti, klepal perem o stůl a kladl mu otázky. On se na něho díval a mlčel a tak mírně se na něho usmíval, protože i v něm se snažil vidět pouze člověka. Člověka, který má svůj úkol a tím úkolem je dostat právě jeho na lopatky. Aby se bál, co s ním bude — a tak pan vyšetřovatel strašil a vyhrožoval a domlouval, že si zbytečně škodí a přitěžuje, a že by se to všechno vlastně dalo vyřídit obyčejným rozhovorem, který by se potom dal do protokolu. On pozorně sledoval, co mu pan vyšetřovatel sděloval a chápavě pokyvoval hlavou, a náhle mu řekl: — Víte, já proti vám nic nemám. Můžeme si klidně povídat, já si s vámi dokonce rád popovídám, já si s lidmi hrozně rád vyprávím, to všechno můžeme, ale nic se nebude psát, nic nepůjde do protokolu . . . A tak si chvíli vyprávěli — pan vyšetřovatel chtěl ukázat svou lidskou tvář, začal popisovat své rodinné problémy, zmínil se o zdraví své ženy a o těžkostech s dětmi. Pan vyšetřovatel se domníval, že si ho získá, že se k němu přiblíží tak, aby vyhověl v tom hlavním — že bude odpovídat na otázky do protokolu. A právě to on ne. Ani za tři dny, ani za týden, ani za měsíc. Až se pan vyšetřovatel musel vzdát a jeho nadřízení taky.

V létě 1981 se čekalo na proces. Nebyl ani na podzim. Kauza, která se nazývala: Jiřina Šiklová a spol., dostala v loňském prosinci nové pojmenování: Jiří Rumml a spol. I zima proběhla bez soudního procesu. Říkalo se, že Praha nechce procesem provokovat rakouskou veřejnost, neboť Moskva má mimořádný zájem na Husákově návštěvě ve Vídni, která byla naposledy odložena, když se Josef Hodic jako špión zase přestěhoval z Vídně do Prahy. Letos na jaře z celé skupiny zůstali v Ruzyni již jen tři: on s Milanem Simečkou a Janem Mlynáříkem. I jeho syn Jan se vrátil domů.

Prvních deset měsíců byl jen s jedním vězněm, potom ho dali do větší cely s více vězni. Bylo méně

klidu ke čtení a přemýšlení, ale zase hodně vyprávění o životě, při němž bývá i veselo. Je přece nepravda, že lidé za mřížemi prožívají jen smutek. Poslouchal příběhy spoluvězňů a už z nich v duchu komponoval fejetony. A sám vyprávěl nekonečné množství anekdot — kameňáků, esenbáckých, politických, husákovských, brežněvovských a jiných. Dostali chlapci mezi sebe odborníka nad odborníky — nepoznal jsem člověka, který by znal víc anekdot.

Před rokem, kdy bylo na hranicích zadrženo auto dvou Francouzů s tiskovinami exilového původu, oficiální propaganda o případu mnoho mluvila. Byla to silná slova. Nepřímo naznačovala, že opět v Praze dojde k monstrprocesu. Od té doby se případ drolil. Na počátku bylo zadrženo čtyřicet lidí. Obviněno čtrnáct. Ve vazbě ponecháno osm. A potom nastalo dlouhé ticho, svědčící o nicotnosti výsledků, jež získali vyhledavatelé a vyšetřovatelé, a rovněž o bezradnosti moci. Nevěděli, co s tím.

Když se tak vžívám do těch, kteří měli rozhodnout, co s tím dělat dál, dovedu si představit jejich rozpaky. Hlavní obviněný: Jiří Rumml. Co proti němu mohou mít? Patřil mezi první signatáře Charty 77. Podpisovali jsme ji stejného dne u nás na chalupě v Doubravičce. A později byl členem Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných — proslulého VONSu. A to je všechno — nemohou najít ani styky s takzvaně nepřátelskou cizinou, ani ilegální činnost. Cokoli dělal, dělal veřejně. S ničím se neskrýval. Psal. Je těžké odhadnout, ale podle mého soudu byl nejpracovitějším českým novinářem v 70. letech. Nikdo z českých novinářů nenapsal takové množství článků, úvah, fejetonů, rozhovorů, reportáží a snad ještě jiných žánrů. Napsal i několik knížek, například aktuální román Díra do hlavy. Napsal kroniku roku 1968 — to je výtečná novinářská práce o «pražském jaru». Sestavil knihu ze svých drobných prací. Za deset let je taková žeň mimořádná.

Cokoli napsal, rozepsal na psacím stroji a asi devět kopií rozdal mezi přátele. A ti to přirozeně rozepisovali dál. Takže čtenářů neměl tak málo. Konečně některé jeho fejetony se dostaly i za hranice a vyšly v exilových časopisech.

Jenže když on psal, nebylo to v redaktorských pracovních hodinách. Jeho redaktorství skončilo v roce 1969. A v 70. letech přešel do stavebního podniku. Nejdřív tam dělal malého úředníka a nakonec jeřábníka. Psaní článků a fejetonů a i románu, to přišlo až po mnohdy nesnadné a dlouhé práci v podniku.

Jiřímu Rummlovi jsem záviděl jedno. Když byl mezi šoféry, jeřábníky, zedníky, byl mezi svými. Kdežto já jsem v sobě nikdy mezi těmito lidmi neztratil jakýsi intelektuální odstup, který ve své podstatě byl zvláštním druhem studu, studu, že neumím to, co oni, a že nejsem tak bezprostřední

jako oni. Ruml se dovedl se suverénní samozřejmostí pohybovat ve všech kruzích — mezi intelektuály, dělníky, politiky, novináři, umělci, zemědělci, všude. On je prostě osobnost, které není cizí žádné prostředí.

Mnohé novináře a spisovatele, kteří patřili ke komunistické straně, zásadně změnil až 21. srpen 1968. Byl to pro ně takový otřes, že mnohdy s horlivostí konvertitů přeháněli antikomunismus tak, až byli nepřirození, a proto málo věrohodní.

Jiří Ruml takový otřes neprožil. V čem žije, věděl již mnohem dřív. A co je to Sovětský svaz, na to nepotřeboval invazi jeho tanků.

Cím víc se vzdalujeme roku 1968, tím víc Ruml vyrůstá v mých očích. Mohl jsem jeho životní a novinářskou dráhu sledovat čtvrt století. Často z bezprostřední blízkosti.

V polovině padesátých let spolu vytvářel Večerní Prahu, noviny, které rozrážely šed' stalinského tisku, proměněného v propagandistickou hláskou hluchotu. Základem Večerní Prahy byla krátká, živá reportáž o věcech a lidech, o nichž se dosud nepsalo. Obyčejný život se po letech vracel na stránky českého tisku. A hlavním mužem této reportáže byl Jiří Ruml — nejen šéf oddělení, ale zároveň nejpilnější a nejlepší reportér.

V polovině šedesátých let, kdy se rodil onen proud, ve světě známý pod názvem «pražské jaro», mimořádnou roli hrál rozhlas. Rozhlasoví redaktori rozbíjeli krunýř oficiální, lacině optimistické propagandy tím, že nastavovali mikrofon opravdovým a základním problémům společenského života, že lidem umožňovali promluvit pravdu o jejich postavení, o jejich problémech a bolestech. Oni vytvářeli novou publicistickou kulturu vedle té oficiální, která tekla z projevů Novotného a jeho druhů a z úvodníků Rudého práva. V rozhlase, v jeho politickém vysílání vzniklo to, čemu se říkalo problémové pořady, v nichž otevřeně mluvili spisovatelé i vesničané, universitní profesori i dělníci, technici i mladí lidé, matky i stařeny. Je-li někde uloženo naše myšlení z poloviny 60. let, je to především v problémových pořadech pražského rozhlasu. Tyto pořady inspirovaly postupně i literární časopisy a noviny, a konečně i televizi. Byly průkopníkem toho, co jsme v širokém proudu zažili v roce 1968. Hlavním redaktorem politického vysílání rozhlasu a tedy hlavním iniciátorem problémových pořadů byl Jiří Ruml. V aparátě ÚV komunistické strany bylo z těch pořadů zděšení. Poslušným poslíčkem aparátnických nálad byl ředitel rozhlasu Karel Hoffmann. Věděl, že už pomínila doba striktních zákazů a jednoduchých likvidací. Snažil se tedy zastavit ten proud domluvami. Ale všechno bylo marné. Nakonec musel přistoupit k řezu — Jiřího Rumla vyhodil.

O tom, jak novináři pomáhali rozdmýchat ten nepatrný ohýnek, který vzplanul na počátku roku 1968, na lednovém plénu ÚV komunistické strany, se už dost řeklo a napsalo. Ale aby novináři získali potřebné sebevědomí a určitý stupeň jistoty, k tomu potřebovali zázemí, vlastní organizaci. Jenže tu na počátku roku 1968 neměli. Pořád tu byl starý svaz novinářů, vytvořený z vůle stranického aparátu a jemu odpovědný. A tento starý svaz novinářů se sám nezlikvidoval, bránil se, manévroval. Přelomem bylo vytvoření pražské novi-

nářské odbočky, která se rázem stala — díky své početnosti — nejsilnější a nejvlivnější organizační jednotkou novinářů. Teprve ta donutila starý svaz novinářů ke svolání mimořádného sjezdu, na němž poprvé od roku 1948 novináři nejen svobodně promluvili, ale i demokraticky zvolili svou reprezentaci. Konečně měli novináři po tolika letech svůj vlastní svaz, který hovořil jejich jménem a který tudíž mohl hrát nemalou politickou roli. Proto taky si tehdy novináři mohli dovolit to, co si dovolili — bez ohledu na to, jak se tvářili různí straničtí aparátníci. V té době mohli novináři s mocnými hovořit jako rovný s rovným, na krátký čas přestali být slouhy komunistické moci. O tento profil novinářství a o nové postavení novináře měla hlavní zásluhu pražská odbočka. Jejím zakladatelem a předsedou byl Jiří Ruml.

Třemi poznámkami jsem naznačil, jakou roli sehrál Jiří Ruml v tom dvacetiletí 1948-68. Nikdo mu za tu vynikající službu naší společnosti nedal ani vyznamenání, ani řád a vlastně mu nikdy ani nikdo nepoděkoval. Konečně se o tom nikde ani pořádně nenapsalo. Nikdo si nedal práci, aby zhodnotil jeho zásluhy. Aspoň tak to vypadá. Avšak v systému, jaký u nás vládne, přece jen existuje instituce, která — i když pracuje nikoli před zraky veřejnosti, ale v utajení — dovede zhodnotit a ocenit. Tou institucí je státní bezpečnost. Ta svědomitě zhodnotila Rumlovy zásluhy o naši společnost, o realizaci její touhy po svobodě. Proto byl Ruml v Ruzyni, za mřížemi.

Každý, kdo se toho všeho v poválečném Československu účastnil, všech těch pohybů a přerývů, nadějí a zklamání, zápasů a pronásledování, posvěcení a justičních vražd, ničení věcí a hodnot, každý z nás to natrvalo nosí v sobě. A není toho od roku 1945 k nošení málo. Před naším vnitřním zrakem defilují řady lidí — od hlav státu a šéfů komunistické strany až po posledního poštovního doručovatele a prodavačku v obchodním domě. Ta nedávná historie je uložena v životě každého z nich. Ne stejně, ale vždy výrazně. Nezastavitelný chod dějin nás všechny poznamenal. Slabé učinil ještě slabšími, zranitelnějšími a bezbrannějšími nevolníky. Těch je nejvíc. Ale jsou i tací, kteří v sobě našli odvahu ke svobodě, která neznamena nic jiného, než že člověk setrvává při hodnotách, v něž věří — navzdory všemu, navzdory každému počasi a ústrkům a ztrátám. Tito svobodní jsou chudí a postižení, ale mají to nejcennější — čisté svědomí. Jsou solí země.

Když právě o těchto našich lidech hovořím, mám před sebou něžné oči novináře a spisovatele a dělníka a invalidního důchodce a vězně, oči Jiřího Rumla.

Mnozí z těch, kteří v roce 1968 byli stále — možno to tak říct — v záři reflektorů, o kterých se velmi mnoho mluvilo, se v sedmdesátých letech odmlčeli. A to nemám na mysli jen umělce, novináře, spisovatele, kteří vyhověli husákovskému komunistickému vedení a dobrovolně mlčí. Mezi ně Jiří Ruml nepatří. Jeho údělem je psaní. Je rozeným novinářem nemalého formátu, člověkem otevřeným, citlivým k ponižování a utrpení blízkých. On sám sebe velmi dobře charakterizoval v úvodu k rukopisu své knihy Dialogy s mocí. Napsal:

«Zajímavé však je, že jsem se obvykle nečertil

při křivdách celonárodních; povětšinou mě namíchlo, když někdo ubližoval mým kamarádům. Pro ně jsem se vrhal do boje téměř vždy marného a velké věci jsem ponechával těm nahoře. K tomu mě nevedla uctivá poslušnost; spíš to byla skepse, že si stejně budou dělat po svém. Ta mě neopustila ani v tom osmašedesátém, ale přece jen tu byla příležitost ukázat, že by se slušní lidé zase mohli dát dohromady, aby spolu žili přes celý den a žvanili pak mezi sebou dlouho do večerů a nemuseli poslouchat, jak jiní žvaní z tribun do jejich životů. A taky aby už nikdo neubližoval mým kamarádům a bližním, což jedno jest. Ti mocní si to jako vždycky ulehčovali přijetím nepřijatelného a ze strany mě vyhodili i s mými kamarády. A když je pak začali honit a zavírat, nemohl jsem k tomu mlčet ani jako jeřábek».

I když se Rumlovi zavřely dveře všech redakcí a všech organizací, i když byl postižen totálním zákazem povolání z politických důvodů, neresignoval, neodmlčel se, ale dál pracoval jako novinář. Soustavně a svědomitě. Reagoval na všechno, co se dělo u nás doma, hlavně v tom denním, všedním životě, na všechno, co se dělo okolo nás a jak na to naši lidé reagovali. Psal pro sebe, z vnitřní

potřeby, protože nemohl nepsat, nemohl nereagovat, psal pro pár lidí okolo sebe, a stálo ho to čas, jehož neměl nadbytek, protože denně musel časně ráno vstávat a chodit do práce, která pro něho byla mnohdy velmi namáhavá vzhledem k jeho zdravotnímu stavu. Ale psal zcela svobodně, bez cenzury i bez autocenzury. Vypsal všechno, co poznal, s čím se seznámil, co promyslel. Soubor svých fejetonů, dopisů, polemik, úvah, portrétů a rozhovorů složil v knihu, které dal přiléhavý název: *Dialogy s mocí*. Ta knížka je vynikajícím dokumentem o 70. letech. Bude cennou pomůckou pro historiky, ale s chutí se k ní budou vracet i obyčejní čtenáři, protože je v ní uložen nejen obraz oněch let, ale i životní moudrost.

Zdá se mi, že sedmdesátá léta jsou nejplodnějším obdobím v životě novináře Jiřího Rumla. A toto konstatování nemá rozměr jen osobní. Má širší a hlubší význam. Protože ze všeho, co Ruml napsal, vyzařuje touha po změně k lepšímu, a nejen touha, zároveň je v tom i nezlomná vůle o to lepší zápasit, nepoddát se tomu, co nad námi vládne.

KVĚTEN 1982

JIŘÍ RUML

Fejeton o májovém fejetonu

Celý rok mám zpoždění, vlastně ještě nějaký týden navíc, přesně 387 dní. Tak dlouho jsem seděl v Ruzyni a tam se sedí, i když se chodí v cele 2×4 metry. Můj májový fejeton má zpoždění ještě o kousek delší, napsal jsem ho loni 2. května, on se dostal jako já pod pravomoc ministerstva vnitra, kde je dosud, a zřejmě se ho čtenáři už nedočkají.

Aspoň v krátkosti zopakuju proto jeho hlavní myšlenku: Sledoval jsem prvomájové oslavy na chalupě z televizní obrazovky a padlo mi do oka, že ve Varšavě šli představitelé strany a státu, už to řazení je typické, že šli s lidmi v průvodu, zatímco u nás a v jiných sprátených zemích vzhlíží lid vzhůru na tribuny skoro jako k nebesům, div mu nespádnou mandle. A dovedl jsem z toho, že představitelé chodívají s lidem na úrovni, jen když jim poněkud teče do bot. A ještě taky jsem se pozastavil nad tím, že pořád všichni mluví o míru, ale všude jen samé uniformy, nácviky radostných oslav mají přímo vojenský dril a mírová slova skoro zanikají v třeskotu zbraní. A navíc jsem si dovolil ocitovat pana Nerudu, kterému loni naše televize v prvomájové večerní dramatizaci vložila do úst pěknou větu: «Každý tvůrce potřebuje ke své práci naprostou svobodu».

Vyšetřovatel ohodnotil můj fejeton jako «útok na vedoucí úlohu strany ve společnosti» a «urážku sprátené velmoci», tak jsem potom radši vůbec nevypovídal, neboť cokoli řeknete, může být použito proti vám, jak se obvykle píše v anglických detektivkách. Scházeli jsme se s vyšetřovatelem dva měsíce, celkem to bylo jednadvacet výsledků méně či více-

hodinových a spolu se mnou tak seděly na židli a taky v cele všechny mé fejetony, které mi byly při domovní prohlídce v pražském bytě i na chalupě zabaveny. Neměli jsme naději, že budeme pochopeni.

Po uzavření spisů začátkem července 1981 jsem mnoho měsíců čekal na obžalobu, ale nepřišla, a 27. května 1982 odpoledne jsem byl propuštěn na svobodu, «neboť vazební důvody pominuly». Už předtím, v březnu, byli propuštěni čtyři – mezi nimi i můj syn Jan – a spolu se mnou další dva «spoluobvinění z mé skupiny», která se vyznačovala tou zvláštností, že nejméně polovina z nás se osobně vůbec neznala a tak jsme se poznali až po propuštění. Inu, tak se dělá vazba.

Lidé v soukromí i na ulici si mě zvědavě prohlížejí, chtějí vědět, jak jsem se po celý rok měl, co jsem tam tak dlouho dělal, jestli se mnou slušně zacházeli, a hlavně – zda jsem se nějak změnil. Případně, jak se změnil náš společný život za dobu, co jsem nebyl na svobodě.

K údivu a někdy i k mírnému rozhořčení známých či přátel odpovídám podle pravdy, že jsem to já osobně nenesl nijak tragicky, rozhodně ne tak, jak si oni představují. Zhubl jsem pouze o deset kilo, zatímco jiní více, vcelku jsem akceptoval strídou kuchyni, zejména omáčky rajskou a koprovku, vydatný však byl přísun vitaminů z domova. Nesvoboda byla vyvážena přemírou spánku, mytím ve studené vodě a tělesným cvičením, k němuž jsem se dříve doma nemohl jaksi odhodlat. Za těch téměř

třináct měsíců jsem přečetl, kromě denního tisku, asi 150 knížek, většinou světových klasiků, k nimž se člověk doma pro jiné zaneprázdnění nedostane, a napsal dvě knížčky vzpomínek na leta mládí a dozrávání, celkem asi 450 stránek rukopisu. A ještě taky čtyřiašedesát dlouhých dopisů svým nejmilejším. Zacházení s mou osobou bylo korektní a jestli tím někomu moc neuškodím, dodám, že někdy i přívětivě, ale i takhle pravidla tu mají své horší výjimky.

Pokud jde o změny, musím udělat nový odstavec. V našem společném životě se nic příliš nezměnilo. Bohudík a bohužel. Naše ekonomika vykazuje stále dost problémů, jak jsem o tom četl v novinách a patrně je to i z dlouhých front před ovocem a zeleninou na pár ušmudlaných třešní. Vliv zdražení některého zboží, jak se pietně říká: úpravy, na jeho větší výskyt a menší spotřebu jsem ještě nestačil propočítat. Naši fotbalisté hrajou ve Španělsku, aspoň podle jejich prvních utkání, to co hrajou už leta, proč tedy ten rozčarovaný nářek, holky na ulicích i plovárnách jsou pořád dost hezké, jen stále méně oblečené, a zemědělci, respektive noviny za ně, sakrují tu nad suchem a jindy nad přemírou vláhy. Charta má sice nové mluvčí, ale staré problémy s jejich výsledky a jiným šikanováním, dál jsou rozháněny filozofické semináře a někteří přátelé

byli středem nemilé pozornosti bezpečnostních orgánů do té míry, že se jich zase pár vystěhovalo.

Novum se však ohlásilo v anonymní pohružce, že manželům Lisovým budou zabity děti, jestli do 28. června nesloží 150.000 korun nebo odpovídající sumu deviz. Když se něco podobného stalo před časem Felixu Slováčkovi, jak mi tenhle vyděračský pokus potvrdil v Ruzyni vyšetřovatel, měl tento nesmyslný požadavek alespoň ten smysl, že byly vymáhány peníze na někom, kdo je má. Tohle je však vyděračství rovnající se ortelu smrti. Teroristé si v tomto případě říkají «Revoluční akce». Nevím, co je na teroru revolučního, anebo to taky může být přiznání, že se žádná revoluce bez teroru neobejde. V každém případě je to věc velice vážná a odhalení nesnadné, když stát je prakticky jediným naším zaměstnavatelem. Tihle dokonce usilují o prémie.

Sumasumárum nejsou ty změny nijak markantní, jen zesílily některé tendence i v celosvětovém měřítku – že se na všech stranách mluví o míru a že tyhle mírové řeči pořád zanikají v třeskotu zbraní. Dneska jak před rokem, kdy jsem psal májový fejeton. Z uvedeného pak taky vyplývá, že ani já jsem se nijak nezměnil a už se asi nezměním. Doufám jen, že tenhle fejeton své čtenáře najde.

20. června 1982

«Vždycky jsem to schytl z obou stran»

Rozhovor s prof. Jiřím Hájkem

Pro tenhle rozhovor jsem si zajel do Krhanic. Taková posázavská obec v jednom z těch nespočetných meandrů, co jich tu trampská řeka nadělala, blízko Kamenného Přívozu, který už dávno přívozem není. Vůbec mnohé se tu změnilo a těžko říct, zda k lepšímu či horšímu, ale už to zdaleka není kraj našeho mládí.

Vím, že bydlí blízko trati, posledně jsem k němu šel zadními vrátky, u kterých se rozvaloval zdatný chlapík s páskou na rukávu a v ruce držel vysílačku. Nahoře u vchodu hlídali estébáci v šestsettrojce. Občas mu takhle zpestřují život; jednou ho dokonce «kdosi» přepadl, když šel na vlak.

Dnes není ostražitý den, ale nevím, kudy se k jeho domku jede autem a tak se ptám staršího muže. – «Jak se dostanu k profesoru Hájkovi?» – «To jste zajel moc vysoko, musíte se kousek vrátit, támhle, jak jsou ty telegrafní tyče. . . tam je taková úzká cesta, vede až k němu, nemůžete zabloudit».

Říkal to laskavě a trochu si mne prohlížel, asi si nebyl jistý, kam mě zařadit.

Profesor Hájek mi přišel otevřít branku a poznal mne až na pár kroků, jeho zrak je už bohužel takový. Říkal jsem mu, že mi cestu ukázal domorodec, jestli to nevadí. . .

«Proč by to mělo vadit? Tady mě každý zná».

«Takový starší prošedivělý pán, dobře přes šedesát».

«To byl asi spolužák, všichni starší přes šedesát jsme tu spolužáci. Já se totiž tady v Krhanicích v roce 1913 narodil, bydleli jsme ve staré škole, otec tu byl řídícím učitelem».

Tohle jsem nevěděl, pro něj je ten náš «útěk» na venkov přímo návratem.

«To víš, je to kraj, kde znám každý kout – i když v roce 1924 odtud otce přeložili do Prahy, zůstávali jsme se zdejšími ve styku. V roce 1968, co jsem musil složit funkci ministra pro své newyorské vystoupení proti srpnové intervenci, mi dal MNV čestné občanství. Potom jsem je požádal, aby mi prodali pozemek na chatu, a oni mi nabídli ke koupi tenhle domek, který obci připadl jako odúmrlý po známém orientalistovi prof. Pertoldovi. Postavil si to jako rekreační domek těsně před válkou, ale moc ho neužil. Začátkem padesátých let za čepičkiády mu to zabrali pro nějakého důstojníka z posádky v Lešanech. Je to malé – kromě téhle místnosti je tu taková komůrka, tu má náš Honza, a pak kuchyň».

ka. Několik let to bylo prázdné a zpustlé, tak dalo dost práce, než jsme to uvedli do pořádku».

«Neměli potom v obci nepříjemnosti, že to dali tobě?».

«Znáš to. Tehdejší předseda, předválečný komunist, byl po roce 1970 hodně v rozpacích, když na něj tlačili, aby to nějak korigoval. I když se dal chtít nechtě znormalizovat, bylo mu to trapné až do smrti. Jeho nástupce, mladšího člověka, který se do obce jaksi přičinil a byl existenčně závislý, dotlačili k tomu, že celou obytnou plochu v domku přidělil nájemníkovi - učiteli, který právě odcházel do důchodu. Ale nechtělo se do toho ani obci, ani nájemníkovi, který navíc viděl, že se ten domek mizerně vytápí - bylo to v únoru a on tu drkotal zuby, když ho sem přivedli. A právně jsem to vyhrál. Jsem tady přihlášený k trvalému pobytu».

«A seš přece čestný občan...» říkám a mnu si ruce, protože ani mně není příliš teplo, zatímco on tu sedí v tričku. Inu nátura.

«Čestné občanství mi vzali v rámci štvanic na Chartu 77. Ze sdělení o tom, co mi zaslali, bylo vidět, že taky tohle rozhodnutí udělali na pouhý "rozkaz shůry", abych použil slov předválečné písničky V+W. A taky mi to všeobecně dávali najevo i lidé, co zůstali v KSČ».

«Není ostatně vidět, že by měli strach nebo že by se styděli dát najevo, že tě znají».

«Kdepak. Řekl bych, že většina lidí mi zřetelně fandí v souboji s MNV, či spíš s benešovským ONV a StB. Když jsem tu měl ostrahu a operativu StB, dávali mi to najevo. Každou chvíli potkám někde na návsi nebo v polích někoho ze starších, ať je to Franta, Pepík, Tonda, Vašek, Karel, zamrkají na mě, rozhlédnou se a řeknou: Tak jsem poslouchal včera - mluvili o tobě v rádiu. Už tě zase fízlové honí? Jen se drž!».

«A co mladší generace?»

«Většinou slušně zdraví a koukají se na mě jako na kuriozitu. Dokonce i pro nejmladší pokolení jsem celebritou... Dělam něco na zahradě a slyším, jak se k plotu blíží po pěšince houf dětí z mateřské školky. Vyskají v tunelu pod viaduktem, štěbetají a najednou se zastaví u ohniště, co zbylo po strážci. Ozve se hlásek děvčátka: Co je to tu za lavici? Odpovídá kluk, zřejmě nějaký mudrlant: To je přece těch esenbáků. - A co tu dělají? - No, hlídají přece pana H. - A proč hlídají pana H.? - Ty hloupá, přece aby jim neutek! Jak se zdá, stal jsem se v očích svých nejmladších rodáků "dědkem, který běhá tak, že by mohl utéci esenbákům celého benešovského okresu". Tedy taková kuriozita, jako spatřit dnes ve vsi koně, krávu či kozu».

Ještě chvíli jsme povídali, ale prsty mi křehly pořád víc a tak jsem se zvedal k odchodu, že se raději sejdem někdy v Praze.

«Nepůjdeš se vykoupat? Jdeme teď před obědem s Marií k Sázavě».

To mě umrtvilo.

* * *

Sedíme v jeho pokoji - Kosatcová 11 v Zahradním Městě - přímo u okna, kterým v červencové noci proletěl kámen velikosti menší vrhačské koule a skoro tak těžký. Slušný výkon neslušného vrhače.

«Právě uprostřed stejné noci vletěla cihla i do kuchyně našeho bytu dvojitým oknem».

«Ten výkon byl opravdu slušný. Sklenáři byli celý červenec a srpen na dovolených a téměř dva měsíce vydrželo sklo v obou tabulích jen s dírou, která zůstala po razantním úderu a byla jen o málo větší než kámen».

«Slyšel jsem, že se to pokoušeli "dementovat"».

«Jeden pán od StB se snažil uplatnit svou hypotézu, že to mohl udělat některý mladý chartista na protest proti mé umírněnosti. Tahle "hypotéza" navázala na jejich dřívější výklady, že přece nemohu mít nic společného s těmi vlasatými a fousatými mladíky z undergroundu a jiných sfér, kteří vedou nevázaný a excentrický život - já, celkem slušný starý pán či dědek. Tak jsem jim řekl, že mi tyhle řeči náramně připomínají to, co jsem slyšel už roku 1933 v zimě, když jsem byl volán do Bartolomějské a tam mi takový slušný mladý právník-policejnt po výslechu řekl, že se diví, jak se takový spořádaný student - dokonce mě oslovil "pane kolego" - může plést mezi komunistickou mládež a mezi lidi, kteří vedou nevázaný zpustlý život, hlásají volnou lásku a negaci všeho, co je pořádnému člověku svaté... Moc se jim to nelíbilo».

«Tak tys byl v Bartolomějské už před 47 lety?»

«Poprvé. To bylo tak: Jako posluchač franouzského ústavu v Praze jsem po zkoušce z francouzského právního systému dostal v roce 1933 stipendium na prázdninový pobyt v Paříži. V září toho roku se tam konal světový kongres mládeže proti válce a fašismu, svolaný Romainem Rollandem a Henri Barbussem. Byl jsem od vstupu na právnickou fakultu v září 1932 členem tehdy založené Jednoty nemajetných a pokrokových studentů a napsal jsem svému fakultnímu předsedovi Pepíkovi Valešovi - zahynul za války v Mauthausenu - jestli tam někoho posílají. Delegovali tam mne. V rámci korektních styků s hitlerovským Německem tehdejší agrární ministerstvo vnitra účast na kongresu zakázalo. Přesto se dostavila ilegálně dost silná delegace, většinou mladí komunisté, kteří mě vzali mezi sebe. Vystoupil jsem tam jménem čs. studentstva, samozřejmě velmi všeobecně. Pro mne to byl velký zážitek, seznámil jsem se tam se spoustou lidí, s nimiž jsem se později setkal - pro zajímavost: s Jozkou Haškovou, později Slánskou, zvanou "Špaček", a s Vaškem Strakou, dokonce ještě v Chartě 77, s Johnem Gollanem, generálním tajemníkem britských komunistů jako velvyslanec v Londýně; s bulharským Tarabanoven jako kolega v OSN - a o Kosarevovi, sovět-

ském delegátovi, bouřlivě aklamovaném celým sálem, mi 1943 ve Waldheimu řekl sovětský spoluvězeň, že komsomolec Kosarev byl odhalen a zastřelen jako "nepřítel lidu"».

«Jak se policie dověděla o tvé účasti na kongresu?»

«Když jsem se z Paříže vrátil, udělal jsem svědomitě písemnou zprávu o zasedání studentské sekce kongresu a zprávu zabavili politickáji Pepíkovi Valešovi, když ho sebrali, protože vystoupil opozičně na přednášce tehdejšího plukovníka Emanuela Moravce o brannosti mládeže. Tak mě vyslyšeli, co jsem dělal na zakázaném kongresu a co jsem věděl o československé delegaci. Samozřejmě jsem o ní "nevěděl" nic a tak jsem si vysloužil první policejní přátelské varování».

«Co jsi měl společného s komunisty? Pokud vím, byl jsi přece sociální demokrat».

«Tehdy v třiatřicátém to byl společný odpor k fašismu a ke kapitalismu. Pobuřovala mě bída a té bylo tehdy na každém kroku po Praze vidět dost. U těch mladých komunistů mi imponovala jejich bojovnost, rozhodnost, obětavost, opravdovost. Ale přece jsem se s nimi nemohl ztotožnit ve všem – cítil jsem, že hlásit se k nim, znamenalo přijmout jako učení víry něco, co jsem svým rozumem i citěním přijmout nemohl. Jednotnou frontu ano – ale zároveň vyhlašovat za sociálfašisty ty, se kterými ji chci dělat? Nemohl jsem strávit to, co trochu později, tuším v květnu 1934, bylo tak výrazně řečeno v pověstném prohlášení "Ne Masaryk, ale Lenin!" a co najdeš i v upraveném vydání Gottwaldových spisů z let 1929-34: Hrad – tedy TGM – hlavním nositelem fašizačních tendencí české buržoasie spolu se socialistickými stranami. Nebo ta tehdejší frázovitost a věřící lidi urážející ateistická propaganda. Poněvadž já jsem se k sociálnědemokratické orientaci dostal právě z křesťanství».

«To mě zajímá, můžeš to nějak blíže vysvětlit?»

«Byl jsem vychován jako evangelík. Vlastně to u mne nebyla opravdová víra, zbožnost – spíš to evangelictví s kořeny v husitství, které mne okouzli už jako kluka, kdy jsem nic jiného nečetl než Jirásků a jeho epigony. Fandil jsem Táboru a úplně mě uchvátila postava Prokopa Holého – dodnes si myslím, že to byl největší český revolucionář opravdu světového formátu. Od dob pubertácké grafománie jsem se i pokoušel k tomu něco psát, ale zřejmě na to nemám. Myslím však, že někdo z těch, co na to mají, by měl tuhle postavu nějak velice lidsky a srozumitelně beletristicky zpracovat. Z tohoto evangelického prostředí jsem se dostal do středoškolského kroužku akademické Ymky někdy 1929-30, tedy v době, kdy mě ještě držela ta grafománie a kdy mě začali tisknout ve Studentském časopise. V AY byli prof. Hromádka, Rádl, velice temperamentní Jaroslav Šimsa, otec brněnského chartisty Jana Šimsy, strhující často i k živé kontroverzní diskusi – naposledy jsem se s ním viděl v gestapáckém antonu 1940, zahynul v Dachau. To prostředí mi hodně dalo – a tam jsem začal s několika dalšími studovat

nejdřív Masarykovu Sociální otázku a jako konfrontaci s ní Marxe, Engelse a Lenina. Při veškerém respektu k TGM i jeho žákům, kteří AY vedli, jsem přece jen dospěl k názoru, že pro společenskou dění má víc pravdu Marx než TGM. A tehdy jsem poznal, že mé "křesťanství" není věcí víry, ale spíš to bylo přihlášení k tradicím. Proudím, jejichž vyústěním mi byl socialismus v Marxově pojetí. Hádali jsme se o to dlouhé večery na Slupi, chodili jsme po ulicích noční Prahou až do Vršovic, kde jsme bydleli, a přeli jsme se. Nakonec jsem na tom trval. Ano, morální odpovědnost jednotlivce podle TGM – ale co je to proti krizi kapitalismu i tomu "vertikálnímu nájezdu barbarství", kterým je fašismus? Řekl jsem si, že si nemůžu sám předstírat, že nábožensky věřím, a rozešel jsem se přátelsky s těmi, kdo věří».

«A proč tedy ta sociální demokracie, proč ne rovnou komunistická strana?»

«Právě ten rozchod s vírou mi zabránil přijmout socialistickou orientaci v komunistické verzi – jako dogma s články víry, které se zdály absurdní. Proto jsem se v té době nestal komunistou. Při veškeré kritičnosti k sociální demokracii jsem cítil, že se v jejím rámci mohu s podobně smýšlejícími lidmi angažovat za ideje, které jsem považoval za správné. Ostatně: němečtí komunisté se svým sektářstvím byli poraženi bez boje, kdežto rakouští sociální demokraté – a ve stejné době i španělské socialisty v Asturii – bojovali. I v našich studentských bojích s fašisty se sociálně demokratictí soudruzi drželi dobře».

«Tenkrát jsi byl vlastně poprvé vyveden ze Žofína. Jak k tomu došlo?»

«To máš na mysli smrt studenta Zahradníčka, kterého fašisté zabili 1933 na Žofíně. Na to jsem později vzpomínal, když mě společně s Krieglem a Otkou Bednářovou koncem 1978 vyvedli "pořadatelé" z představení "Chora Bohemica". Byla to až nápadná shoda. Také hned při vstupu do předsálí se kolem mě vyrojili takoví bojůvkáři s modrými páskami, výraz zcela podobný těm fašistům z let 1933-34, a "vaše přítomnost je nežádoucí". Slyšel jsem, že Otce Bednářové dokonce vyhrožovali násilím. Tenkrát 1933-34 říkali "žido-marxisté nejsou žádoucí". Ale tehdy to byla studentská schůze, kdežto o 45 let později to bylo kulturní představení».

«Takže jsi byl sociální demokrat, ale tam ti přece museli mít zase za zlé tu spolupráci s komunisty».

«To víš, starší harcovníci dost neradi viděli náš styk s komunistickou mládeží, ale když potom na 7. kongresu KI padla ta sektářská teorie sociálfašismu a když se všude v Evropě tvořila lidová fronta, různé ty mládežnické akce jaksi splyvaly. Já byl vlastně takový socialistický ekumenista, pořád jsem cítil potřebu různé ty rozdíly nějak překlenout a sektářství mi vždycky lezlo krkem. A tak jsem se v sociálně demokratické mládeži od začátku ocitl na levici. Byli jsme pro jednotnou frontu proti fašismu a jeho agrárním protektorům, sympatizovali jsme se španělskou republikou a na májovém průvodu 1937

jsme skandovali "Kdo brání Madrid, brání Prahu!" Ve výboru pro demokratické Španělsko a v koordinačním výboru demokratických organizací mládeže jsme zvláště kolem 1938 v boji proti mnichovanství měli shodné postoje. V nich jsme se odlišovali od vedení naší strany, vázaného koaličními svazky».

Viděl jsem na něm, jak se zahleděl kamsi hodně zpátky, jako by byl najednou duchem nepřítomný. S tím jsem se už kolikrát setkal u lidí jeho generace, když se mluvilo o Mnichovu, a proto jsem se ho přímo zeptal: «Byl pro vás, a pro tebe osobně, Mnichov skutečně takovou drtivou ranou, jestli opravdu přišel jako blesk z čistého nebe? Nebyl vlastně určitým logickým vyústěním tehdejšího vývoje?».

«Mnichov – to je historické trauma československé a zvláště české společnosti. Spolu s ostatními socialisticky smýšlejícími lidmi své generace jsem ho prožíval obzvláště intenzivně. Ještě teď to ve mně je – a jistě i v jiných. Těžko se to dá vyložit stručně – jak víš, napsal jsem o tom knížku, která se i překládala, dále řadu článků, přednášek a celý jeden semestr jsem na tohle téma přednášel na ženevském institutu mezinárodních vztahů v roce 1969 – teď už v konfrontaci s traumatem srpna 1968. Také se jako vlk vrhám na každou publikaci, která k tomu tématu vyjde kdekoliv. Teď zrovna sháním poslední, podle recenzí západního tisku nejkompletnější, knihu amerického historika Taylora o Mnichovu – vyšla loni v USA».

«Taky jsi byl toho názoru, že jsme se měli bránit?»

«To se ví, je to kontroverzní otázka. My jsme to tenkrát viděli jednoznačně – a měli jsme Benešovi za zlé, že ustoupil. Patřil jsem k těm, kdo věřili, že bylo možno se bránit, a kdo vyzývali, aby vláda požádala o pomoc SSSR».

«Bylo tehdy skutečně tak zcela jednoznačné, že by nám právě Stalin takovou pomoc poskytl?»

«Vím, že pakt Stalin-Hitler ze srpna 1939 a pro nás zejména srpen 1968 tuto otázku znovu zproblematizovaly a postavily do jiného světla, než se jevila koncem září 1938 a než jsem ji viděl a líčil upřímně v tom, co jsem o tom napsal. Samozřejmě, lze si vymýšlet tisíc variant "kdyby" pro rok 1938. Myslím, že nesporným zůstává: Československo v roce 1938 nevyužilo všechny možnosti a kombinace odporu – a zejména nevyužilo zcela kartu sovětské aliance. SSSR – i když dnes už asi nikdo nemá iluze o motivech a charakteru Stalinovy politiky – byl jediný z velmocí proti "appeasementu" ze zcela jasných mocenských důvodů. Také nebyla využita skutečnost, že sami generálové wehrmachtu měli pochybnosti o dostatečné připravenosti. Ale o to bychom se mohli přít do nekonečna. Skutečností je, že Mnichov způsobil podstatný posun v myšlení naší společnosti. V jejím vědomí dostali za pravdu komunisté. My levicoví socialisté jsme se s nimi v té věci shodli. V mládeži jsme už v mnichovských dnech a ještě důkladněji na podzim 1938 dovršili proces sjednocení levicově orientované části společ-

čensky aktivní české mladé generace. Mladí sociální demokraté s komunisty ve Svazu mladých a s většinou mládeže národně socialistické strany jsme vytvořili Národní hnutí pracující mládeže. V tomto procesu jsem byl hodně aktivní. Také jsem navrhl programové prohlášení, jak je zveřejnil "Hlas mladých" ve svém 1. čísle. Zdůraznili jsme věrnost demokratickým principům a ve všeobecné dikci i socialistickou orientaci. Měli jsme značný ohlas, poněvadž oficiální mladá Národní jednota byla až příliš okázale ozvěnou Hitlerjugend, i když se dovolávala českého nacionalismu. Jenže dřív než jsme se mohli rozjet, přišla okupace. A tu se naše NHPM se všemi nedůslednostmi a nezkušeností stala vlastně první odbojovou organizací mladé generace».

«Ponechme zatím stranou srpen 1968, i když určité symptomy se tu přímo nabízejí, existovaly však i tehdy jisté výhrady...».

«Okupace byla pro nás potvrzením, že se kapitulantstvím v září 1938 nic nezachránilo – žádné "menší zlo" nezabránilo největšímu, nejhoršímu zlu. A tehdy řada mých soudruhů i já jsme provedli pro sebe důkladnou revizi svých dosavadních postojů a rozešli jsme se s onou předmnichovskou sociálně demokratickou politikou. Tváří v tvář obrovskému násilí fašismu a slabosti západních mocností – a to i bezmocnosti socialistických stran jako levice buržoasně-demokratického establishmentu – jsme viděli jedinou sílu schopnou čelit fašismu v SSSR a v komunistickém hnutí a jeho linii 7. kongresu KI. Při této světové polarizaci jsme považovali za nutné a vhodné odložit výhrady, které jsme měli vůči různým aspektům sovětské a komunistické politiky, jako byly zejména procesy třicátých let v SSSR. A v tom směru jsme vedli i ideovou práci zejména časopisem Informační služba národního osvobození – ISNO – který jsem spoluredigoval jako přímá spojka k ilegálnímu vedení NHPM. Za to jsem byl v prosinci 1940 v procesu s tímto vedením před Volksgerichtem v Berlíně odsouzen na dvanáct let do káznice».

«A co ten sovětsko-německý pakt ze srpna 1939?»

«Vysvětloval jsem si jej jako rub mnichovské politiky Západu – a vysvětluji si to tak dodnes. Při všech chybách a špatnostech, které při tom Stalinova politika udělala, odpovědnost za to nese mnichovanství Západu. O tom jsme se hodně nadiskutovali už v kriminále – a situace po 22. červnu 1941 mi potvrdila moje stanovisko. Pak padly i poslední výhrady a pochyby, které ve mně na čas ožily právě po paktu Hitler-Stalin, hlavně kvůli recidivě sektářského postoje komunistických letáků a proklamací KI o západních imperialistech jako hlavním viníku války 1939-1941, které ostatně u mých komunistických přátel měly prakticky malý vliv. V káznici v Hamburku, kam jsem přišel v květnu 1941, fungovala ostatně dobře solidarita německých komunistů, do jejich okruhu jsem byl záhy zapojen jako jediný Čech spolu s několika sty Nory, většinou nacionalisty, ale také socialisty, a dokonce i několik komunistů bylo mezi nimi. Prakticky široká mezinárodní protihitlerovská aliance, do níž se zapojilo i

pár Holanďanů a Francouzů, co tam zabloudili. Když 1943 spojenci rozbili Hamburk, přesunuli nás do Waldheimu, kde bylo už hodně Čechů. My, kteří jsme stáli nalevo od čistě nacionalistických pozic, počítali jsme se prakticky ke komunistům. Bylo tam i pár sovětských vězňů. Domů jsme se vraceli s představou o jednotné socialistické straně v tom duchu, jak jsme dělali NHPM. Byl jsem dost překvapen, že se obnovuje sociální demokracie, kterou jsem považoval za jev patřící historii – s klady i záporů. Mnoho svých bývalých soudruhů z mládeže jsem potkával jako členy KSČ a mne to tam táhlo taky – zvlášť při programu, s nímž komunisté vystupovali jako velká národní a demokratická strana se socialistickým cílem. Nakonec mne přesvědčili ti, kdo přišli z londýnské i moskevské emigrace – a to jak sociální demokraté, tak i komunisté. Jako sociální demokrat jsem ve znamení kontinuity NHPM pomáhal organizovat Svaz české mládeže a byl jsem i vedoucím československé delegace na Světovém kongresu mládeže v Londýně koncem 1945, kde byla založena Světová federace demokratické mládeže. Zatímco jsem doma jako obhájce jednoty mládeže dostával od pravicových sociálních demokratů, že nahrávám KSČ, ve výkonném výboru SFDM jsem hájil pojetí co nejširší spolupráce se silnými socialistickými mládežnickými organizacemi západní Evropy a byl jsem kolikrát v konfliktu se sovětskými zástupci, zvlášť po vytvoření Informbyra, v jehož linii byl boj proti západním socialistům. Zkrátka – vždycky jsem to schytil z obou stran».

Usmál se jakoby dovnitř a já si v té chvíli uvědomil, že je v něm cosi plachtovského, nejen ten velký nos a mírně přihnuta asketická postava, ale i ten poněkud stydlivý úsměv, že si dovolí žertovat o tak vážných věcech. Určitě je v tom úsměvu i trocha trpkosti, že mu někteří dodnes nemohou zapomenout jeho postoj v roce 1948 a tak se na to ptám: «Proč jsi v únoru 1948 šel s komunisty?»

«Už v kriminále jsem se hodně napřemýšlel a s německými komunisty a norskými vlastenci nadsutoval o vývoji, který vedl k situaci, v jaké jsme byli. Po návratu jsem se ve volném čase vrhl na studium období mezi válkami a z toho byla kniha "Mezi včerejškem a zítkem"; vyšla zrovna na konci roku 1947, kdy studená válka začala působit na obou stranách dělicí čáry v Evropě. Prožíval jsem to dost intenzívně: v SFDM, ale i na konferencích socialistických stran, kam jsem byl vyslán Fierlingrovým vedením sociální demokracie. Byl jsem mezi těmi, kdo se této polarizaci bránili a dostávali za to z obou stran. Nakonec ovšem mi bylo jasno, že rozdělí-li se svět – přes snahy, které jsem podporoval – patřím rozhodně nalevo. Zkušenosti z Mnichova a okupace byly pro mne rozhodující. Už tehdy, kdy se mi rozdělení Evropy jevílo nezvratným, byl jsem mezi těmi, kdo vystoupili jako levice v sociální demokracii na sjezdu v Brně i v časopise Směr, jehož redaktorem byl mladý talentovaný novinář Jiří Lederer. Sám jsem tehdy pracoval jako tajemník Dělnické akademie – ideově výchovné centrály sociální demokracie. V únoru 1948 jsem aktivně působil k tomu, aby sociálně demokratické vedení podpořilo Gottwaldovo řešení krize. Nejen proto, že jsem je považoval za správné – ale i navíc, že jsem

žádné jiné neviděl jako reálné v tehdejší domácí i mezinárodní situaci. A totéž se sloučením sociálně demokratické strany s KSČ, které ovšem, jak jsem dodatečně poznal, bylo prakticky pohlcením naší levice komunistickou stranou».

«Na některé věci přijde člověk až dodatečně. Bohužel. Tos byl opravdu přesvědčen, že sociální demokracie je už přebytná?»

«Právě proto, že jsem dost důkladně studoval vývoj mezi válkami, se mi zdálo, že sociální demokracie splnila svůj historický úkol v rámci kapitalistické společnosti. Úkol, který jsem odmítal hodnotit negativně. To, co jsem v té době psal – už zmíněnou knížku, dále brožuru "Naše dějinná úloha" a nepodepsanou brožuru k 70. výročí sociální demokracie – jsem psal upřímně a bez taktizování. Moji přátelé komunisté to také kritizovali právě pro tuto snahu vidět v činnosti sociální demokracie i po 1920 nějaké klady. Ale pro budování socialismu v reálných podmínkách východní Evropy po 1945 a zejména po rozpoutání studené války se mi nezdálo, že pro sociálně demokratickou stranu zůstává místo. Utvrdila mne v tom i účast na poradách socialistických stran těchto zemí v červnu 1948 ve Varšavě. To budování socialismu jsem ovšem pojímal v duchu toho, co KSČ vyhlášovala na 8. sjezdu, co Gottwald mnohokrát opakoval: vlastní, československou, demokratickou cestou. Ba dokonce se mi zdálo, že my levicoví sociální demokraté jsme byli radikálnější zejména v rozsahu socializačních zásahů do hospodářství. Ještě manifest k sloučení koncem června 1948 tuto cestu zdůrazňoval, ovšem ve stejný den byla zveřejněna rezoluce Informbyra o Jugoslávii, která, jak jsem pochopil teprve později, byla výrazem toho, že tato cesta je prakticky zahrazena. Můžeš říct, že to bylo hodně naivní a zaslepené to nepochopit hned. Ale nevím, kdo to tenkrát v ČSR pochopil».

«Myslím, že mnozí už tenkrát chápali, co my jsme pochopili až mnohem později. K naší škodě... ale řadu věcí jsme přece jen vidět mohli a měli. Nebo máš jiný názor?»

«Mohu jen říct, že i když jsem to nechápal všechno tak, jak to vidím retrospektivně, nebylo mi z toho dobře – ani z té jugoslávské rezoluce, ani z praxe při slučování, kombinované metodami tzv. Gottwaldovské výzvy a likvidační nekonformních. Ale považoval jsem to za přechodné jevy, které jsem se dokonce pokoušel napravovat, samozřejmě s malým úspěchem. Nějak jsem se jim hlavně snažil vyhnout – což není příliš statečné – a proto jsem se bránil tomu, aby se ze mě stal profesionální politik. Toužil jsem konečně dělat to, k čemu mne to táhlo od návratu z kriminálu: studovat, psát, přednášet. Už 1947 jsem přednášel externě na tehdejší VŠPS a předložil jsem habilitační práci – právě o mezinárodním dělnickém hnutí v kontextu mezinárodních vztahů mezi válkami. A byl jsem moc rád, když mi KSČ – jejímž členem a členem ÚV a poslancem jsem se po sloučení stal a snažil jsem se jím být opravdově a důsledně – když mi uložili pracovat právě na této škole, která se od 1949 přebudovala na VŠPHV (politických a hospodářských věd) jako

zástupce rektora Štolla. I když ty organizačně-administrativní úkoly spadly na mne, přece mi zbyl čas na studium, přednášky, psaní a hlavně jsem se mohl stýkat s mladými lidmi – ta svazácká generace, studentokratická, od února nadšená a hodně sektářská. Ale moc pěkných mladých lidí tam bylo – začínali tu jako docenti Josef Macek a Graus, jako asistenti Kladiva, Opat, Červinka, Kašik, Šilhan, Tuček, Štěpanovský, ale i Machovec a Sviták – ti zrovna ve Štollově katedře – celá plejáda talentů, plní výborných nápadů a zároveň nejlepší vůle pochopit a aplikovat ve svém oboru marxismus. Mohl bych jmenovat mnohokrát víc. Práce s nimi hodně vyplnila tehdejší dobu a zeslabila dopad jejich negativních jevů, které byly opakem toho, co jsem až dosud viděl v politice KSC».

«Ale jako člen ÚV a poslanec i jako vysokoškolský funkcionář jsi přece musil tyto jevy hájit a podporovat, nebo se mýlíš?»

«Prosím tě, to co jsem právě řekl, není výrazem snahy shodit ze sebe spoluodpovědnost za ty špatnosti padesátých let. Nesu ji jako ji nesou všichni, kdo v té době byli aktivní v KSC. Není o nic menší tím, že jsem si byl vědom negativnosti těchto jevů – násilí při kolektivizaci zemědělství, likvidace drobného podnikání, církevní politiky a hlavně při procesech Horákové, Kalandry, Slánského i "slovenských nacionalistů", perzekuce španěláků, antisemitismu – a že jsem je sám pro sebe i vůči svým přátelům doma i za hranicemi zdůvodňoval jako historicky nutné zlo, vyvolané atmosférou "obleženého města", jak jsem chápal postavení SSSR a bloku jím vedeného. Tedy situaci, za niž odpovědnost padá na západní nepřátele tohoto bloku. I tak to zdaleka neodpovídalo na konkrétní křivdy, ukrutnosti, které se prostě nedají takhle odbýt».

«Jistě jsi se musel zejména venku setkávat s kritikou nebo aspoň s výhradami k našemu vývoji».

«Jako člen Meziparlamentní unie, ze které jsme vystoupili už 1950, pak ve Sdružení pro OSN, jehož existenci jsme společně s prof. Procházkou obhajovali proti snahám likvidovat je jako "kosmopolitní", a ve Výboru obránců míru jsem byl mezi těmi málo, kdo se v této době dostávali do styku s lidmi ze Západu, a to nejen těmi, kteří apriorně pojímali realitu "socialistického světa" s nadšením či alespoň se shovívavostí, nýbrž i s kritikou a vyslovenými odpůrci. Na rozdíl od většiny spoludelegátů, kteří nemluvili západními jazyky a odpovídali stereotypy naší tehdejší propagandy, jsem musil – i jako jejich tlumočník i při vyslovování vlastních názorů – obhajovat československé stanovisko argumenty, o nichž jsem si myslel, že druhé straně jsou aspoň pochopitelné. Kladná nebo nikoli záporná reakce značné části mých partnerů mne jen utvrzovala v tomto postoji. Ten ovšem zdaleka neodpovídal požadavku "principiálnosti" a ideologické rozhodnosti a nesmiřitelnosti. Poněvadž se projevoval i v diskusích na katedře a ve vztahu k studentům obviňovaným z ideologických úchylek, dostával jsem se i na škole někdy do rozporů, v nichž mne mladí nadšenci a radikálové přinejmenším podezírali ze smířlivosti, ideového kompromisnictví a ne-

dostatku ostražitosti. Většina z nich se pak se stejnou opravdovostí a vehemencí po XX. sjezdu KSSS a zejména v 60. letech dostala na pozice, z nichž mi někteří později vytýkali nedostatečně progresivní postoje. Ale tenkrát v 50. letech se také – ne tolik přímo do očí, ale po straně – hovořilo o tom, že jsem se nedokázal zbavit svého "sociáldemokratismu". Zdá se, že to zapůsobilo i na vyšších místech v aparátě KSC. Když Štoll odešel na ministerstvo vysokých škol, nebyl jsem zřejmě zárukou pevného ideového vedení VSPHV, začaly růst kritické připomínky na školu vůbec a došlo k jejímu "rozkulačení", podle mého názoru účelnému: vznikla Vysoká škola ekonomická jako hlavní dědic a ostatní větve přešly na filozofickou a právnickou fakultu. Mne to tam táhlo také – s katedrou mezinárodních vztahů a perspektivou, že konečně budu méně úřadovat, víc studovat, psát a učit – ale vyšší místa rozhodla, že mám přejít do naší zahraniční služby».

«A tak jsi začal dělat diplomata, což bylo podle svědectví mnohých pro republiku velmi užitečné – bylo to výhodné i pro tebe?»

«Do jisté míry to pro mne bylo dobré východisko v tom směru, že u nás doma ještě bujelo stalinské sektářství, omezený dogmatismus, atmosféra studené války, zatímco v zahraniční službě jsme už museli nějak brát na vědomí změny, které za Chruščovova vedení, ještě před XX. sjezdem, před rokem 1956, dělala sovětská politika. Bylo to ovšem se značným zpožděním. Dám ti příklad: Když jsem zjara 1955 přijel de Londýna jako velvyslanec, setkal jsem se na sovětské recepci se známým levicovým labouristou Zilliacusem, jehož si sověští diplomaté velice vážili, ale který u nás ještě podle procesu se Slánským figuroval jako hlavní anglický špión řídící práci "protistátního centra" Slánského a Clementise atd. Teprve o rok později jsem dostal z Prahy pokyn obnovit s ním styk a pozvat ho do Prahy, kde se setkal i s těmi, kdo přežili procesy, především s Edou Goldstückerem. Ale i s tím zpožděním – zaplatit pánbůh za to. Zatímco na tzv. ideologické frontě u nás doma ještě mrzlo studenou válkou, venku jsem si už mohl dovolit metody práce odpovídající chruščovovským heslům mírového soužití. Na štěstí mým bezprostředním šéfem v Praze jako náměstkyně byla dr. Sekaninová-Čákrťová, která pro tohle měla pochopení. To se ví – byla tu jiná místa, s kterými to bylo těžší. Ale poněvadž většinu svého pobytu v zahraniční službě jsem byl venku – Londýn, pak jako náměstek s určením pro západní země a mezinárodní organizace na různých cestách i konferencích a 1962-65 u OSN jako stálý delegát – žil jsem v ovzduší poměrné volnosti. Měl jsem také čas trochu přitom číst, studovat a dokonce i psát. V roce 1958 jsem na základě studia britských publikovaných dokumentů vydal knížku o Mnichově a později jsem psal některé úvahy o OSN už ve smyslu méně strohého pohledu na tuto mezinárodní organizaci a principy i praxi jejího fungování. Tam v OSN bylo poměrně neformální prostředí a tam jsme s velkou úlevou pozorovali, jak se v 60. letech uvolňuje i doma. Viděli jsme to zejména na tisku a pak na delegacích, co přijížděly: na Valné shromáždění od roku 1964 jezdil v delegaci František Kriegl jako předseda zahraničního výboru NS, jako no-

vinář byl v New Yorky Karel Kyncl – to ti snad dost řekne».

«Ale jak ses tak najednou ocitl v roli ministra školství?»

«Koncem 1965 jsem dostal příkaz z Prahy okamžitě se vrátit a nastoupit jako ministr po Císařovi, který upadl v nemilost pro liberální řízení resortu školství. Myslím, že jsem v jeho praxi celkem úspěšně pokračoval. Koncem 1967 – tedy ještě před lednem 1968 – jsem se v souvislosti se strahovskými událostmi dostal do konfliktní situace, ve které se odrážel krizový vývoj – rozpor mezi uvolňovanou atmosférou na vysokých školách a v kulturní sféře vůbec a byrokraticko-policejními strukturami moci».

Na to se velmi dobře pamatuju, psal jsem tenkrát o té události do Reportéra a dalo to dost práce, než nám povolili článek otisknout. A tehdy jsme se s ministrem Hájkem tak trochu slovně střetli, protože jsem dost radikalisticky stál na straně studentů a jemu jsem zazlival přílišnou diplomacii – ale aspoň jsme se tak spolu seznámili. — «Přiznávám, že jsem se tehdy nedovedl dost dobře vžít do tvé situace. Nebyla asi záviděníhodná?»

«Část aparátu KSČ, vnitro a prokuratura mne tlačily do postupu proti demonstrujícím studentům, a rektori, děkani, aparát mého ministerstva a část aparátu KSČ mne podporovali v obraně studentů. To, že po ostré diskusi přijalo i předsednictvo ÚV a vláda zprávu, konstatující "nepřiměřené tvrdosti" SNB proti studentům, bylo sice v očích studentů pochopitelně slabé, ale byl to začátek průlomu, který se pochopitelně rozšířil po lednu. Tenkrát jsem vlastně – hodně pozdě! – pochopil krizovou situaci společnosti. V lednu a po lednu jsem patřil k progresivním, i když musím říci – a v tom byla má profesionální deformace z diplomacie – jsem neměl velkou radost z některých příliš radikálních verbálních projevů. Říkal jsem si: méně povídat, víc dělat opravdovou demokratizaci. Hlavně dát víc volnosti učitelům i žákům a studentům — o to jsme se, myslím, na školství snažili dost poctivě i účinně».

«Dlouho jsi však na školství nevydržel, dali ti na starost mnohem ožehavější resort – nelituješ toho?»

«Když se sestavovala Černíkova vláda, bylo mi původně řečeno, že mám zůstat na školství – a myslil jsem, že teprve teď budu moci něco pořádného udělat. V poslední chvíli přišel ke mně Černík, že bych měl vzít zahraničí – že soudruzi tam, náměstkové a stranická organizace – to navrhnou. Překvapilo mě to a měl jsem smíšené pocity. Když jsem dělal připomínky k návrhu Akčního programu, vyslovil jsem se pro maximální kontinuitu v zahraniční politice – včetně personální. A i když v tomto bodě došlo k diskontinuitě, byl jsem věcně dál pro kontinuitu. Samozřejmě, metody se změnily: víc se o věcech diskutovalo – také veřejně, nic nebylo tabu, často jsme dělali tiskové konference, jak víš velmi otevřené, ale spojenectví s SSSR, Varšavská smlouva, RVHP – to byly pevné základy i rámeček. A

v něm ovšem víc vlastní iniciativy. Říkal jsem tehdy – v souladu s Dubčekem. Černíkem a celým vedením: kontinuita zahraniční politiky má být záda obrodnému procesu. Sovětským a ostatním spojencům dejme všechny záruky, že demokratizace, naše vnitřní záležitost, se v ničem nedotkne našich spojeneckých závazků. Naopak, chceme být lepšími, spolehlivějšími, účinnějšími spojenci v úsilí o mírové soužití v Evropě. Tvrzení, že někdo z nás – ve vedení strany, ve vládě, mezi politicky významnými lidmi – zamýšlel "vytrhnout ČSSR ze socialistického společenství Varšavské smlouvy a RVHP" je prostě lež a nesmysl. Myslím, že to nechtěl konec konců ani nikdo ze zodpovědných státníků na Západě. Krátce po svém nástupu jsem hovořil s Kissingerem, který tenkrát – ještě jako profesor – byl u nás na setkání vědců v rámci pugwashského hnutí. Potvrdil mi, že pro americké vedoucí garnitury – ať demokratické či republikánské – platí dělicí čára v Evropě jako základ rovnováhy sil. Řekl přibližně tohle: "Kdybyste se při demokratizaci dostali do sporu se svými sovětskými přáteli, bude to sice mnoha lidem u nás líto, ale nikdo vám nepomůže, poněvadž rovnováha jako základ vztahu velmocí má prioritu před vším ostatním". To jsem ostatně věděl. Jediný, kdo si mohl přát, aby se tato rovnováha porušila, byli Číňané, ale ti měli tehdy plno práce s "kulturní revolucí". A potom – mně i všem ostatním – záleželo opravdu především na tom, abychom se nedostali do konfliktu se spojenci».

V tomto okamžiku zvedl oči k protější stěně, kde visí obrázek z osmašedesátého: ministr zahraničí v taneční kreaci. Velmi trefná podoba, což hned komentuje: "Mám tu, jak vidíš. Haďákovu karikaturu z Literárek – trochu projev nostalgie po době, kdy bylo normální karikovat nejen ministry, ale třeba i prvního tajemníka strany – ale hlavně jako dokument: ono je to výstižně vyjádřeno a nejen o mně, ale vůbec o naší politice 68. roku – snaží se tancovat kozáčka na naší vlastní melodii».

«Však jsi za to byl asi taky pod palbou kritiky nejen výtvarné...»

«Mnohým z těch, kdo viděli podstatu demokratizace a demokracie v diskusi co nejpestřejší, se naše počínání nelíbilo: naše zahraniční politika byla prý málo imaginativní, nenápaditá, málo dělala pro získání spolehlivých přátel a spojenců mimo společenství, kde přece musila vidět nepřítel a nevraživost. Dost jsem se o tom napřemýšlel, namluvil a napsal tenkrát i potom. Jako historik nerad uvažuji o minulosti v kondicionálu: co kdyby? Ale říká-li mi někdo, že jsme v zahraniční politice měli dělat něco jiného než jsme dělali, mohu říci – opět v tom kondicionálu – že by asi byly ty tanky přijely dřív a že by asi ten odpor proti nim byl méně jednotný a méně imponující, než byl v srpnu».

«Ale nakonec všechna dobrá snaha marná – přijely stejně!»

«Ano, ty tanky přijely stejně. Ovšem jistě ne proti zahraniční politice, ale proti socialismu s lidskou tváří. A to bylo tak evidentní, že žádné proklamace ani "poučení" to nemohly a nemohou vyvrátit.

Stejně tak nemohly a nemohou vyvrátit skutečnost, že tato ozbrojená akce – největší v Evropě od konce druhé světové války – byla zcela protiprávní jak z hlediska všeobecných norem mezinárodního práva, tak samé Varšavské smlouvy, nemluvě o zásadách nevměšování, stále opakovaných sovětskou vládou a publicistikou».

«Jak to bylo s tvou cestou do OSN?»

«Udělal jsem jen to, co bylo mou povinností podle ústavy republiky, jejích mezinárodních závazků a zásad, k nimž se její představitelé stále hlásí. V okamžiku, když vláda nebyla schopna mezinárodně politicky jednat, poněvadž její země byla protiprávně okupována a její předseda zadržen, mohla vyslovit jen svůj odpor proti násilí a svévoli. Ti z jejích členů, kteří byli dočasně mimo území okupované interventy, měli povinnost toto stanovisko vyhlásit světové veřejnosti a jednat podle něho. Rada bezpečnosti v souladu s Chartou Spojených národů byla oprávněna, ba povinná, jednat o tomto aktu protiprávního použití vojenské síly proti členskému státu OSN. Československo, které bylo obětí tohoto aktu, mělo nejen právo, ale i povinnost se tohoto jednání účastnit a vyložit své stanovisko. Pod tlakem okupantů zakázalo ministerstvo zahraničí stálé misi ČSSR v New Yorku účast na tomto jednání. Jako odpovědný ministr, kterého události zastihly v Jugoslávii, tehdy tam byli také náměstek předsedy vlády Šik a ministři Vlasák a Gašparík, jsem dal stálé misi příkaz, aby se jednání účastnila a když podle jejího sdělení byl její postup obhájece intervence uváděn v pochybnost, odletěl jsem po dohodě s ostatními členy vlády přítomnými v Bělehradě do New Yorku a před Radou bezpečnosti jsem přednesl stanovisko odpovídající postoji zdrcující většiny národa».

«Měl jsi pocit, nebo domníval jsi se, že tím něco zachráníš?»

«Když jsem se rozhodl letět do New Yorku i při samém vystoupení v Radě bezpečnosti jsem si nedělal iluze o tom, že OSN může změnit situaci ve prospěch Československa. Nečekal jsem ani nic od těch, kdo tam dost rezolutně odsuzovali akci SSSR. Ale věděl jsem a zůstávám přesvědčen, že prostě nebylo lze nepromluvit tam, kde se jednalo o věci, pro kterou tenkrát vystoupily milióny našich lidí proti tankům. Chtěl jsem aspoň trochu přispět k podpoře tohoto postoje tím, že jej přednesu na mezinárodním fóru. Zároveň jsem si myslil – a to snad byla iluze – že podpořím stanovisko našich představitelů v moskevském jednání, o němž jsem se dověděl cestou do New Yorku – že autenticky jako člen vlády ČSSR odmítnu všechna nepravdivá tvrzení, jimiž se zástupci intervenujících států pokoušeli ospravedlnit akci proti nám. Neudělat to ve chvíli, kdy jsem k tomu měl možnost, jsem považoval za neodpustitelnou chybu a provinění – vůči zásadám roku 1968, vůči národu i vůči socialismu a koneckonců i vůči vlastnímu svědomí».

«Já to chápu, nikterak to nechci uvádět v pochybnost, ale stejně to nebylo nic platné. Bylo roz-

hodnuto. Opět "o nás nez nás". Co jsi pak dělal?»

«Jak je známo, byli naši představitelé v Moskvě donuceni se od akce v RB distancovat, stejně jako – což bylo daleko závažnější a k čemu ani nebyli oprávněni – anulovat XIV. sjezd KSC. Pro mne bylo jasné, že nemohu zůstat ve funkci, v níž jsem vystoupil v RB. Rezignoval jsem po návratu – v září 1968, vyloučen z ÚV KSC jsem byl o rok později a z KSC zjara 1970. Tehdy také byly zastaveny mé přednášky na Karlově univerzitě, jako člen-korespondent ČSAV jsem směl pracovat v Ústavu státu a práva do začátku 1973, kdy nebyla obnovena má pracovní smlouva. V říjnu 1976 jsem dostal stručné sdělení, že vláda zrušila mé členství v ČSAV – mé dotazy po důvodech, ba pouhých datech usnesení zůstaly bez odpovědi. Tím byla potvrzena nezákonnost tohoto rozhodnutí, jak mlčky zřejmě uznali jak předseda ČSAV tak i předseda vlády, kterým jsem tuto nezákonnost odůvodněně vytkl, aniž k tomu cokoli podotkli».

«Řekni mi, považuješ se i nadále – vyloučení ponechme stranou jako akt z vůle – zůstáváš pořád komunistou?»

«Samozřejmě zůstávám socialistou, ba chceš-li, komunistou ve smyslu Marxova a Engelsova Komunistického manifestu. V tom smyslu, že s nimi myslím, že v socialismu svobodný rozvoj každého jednotlivce je podmínkou svobodného rozvoje všech – celé společnosti. A že se ve jménu této společnosti nesmějí omezovat práva a svobody jejími zákony zaručené. Jsem přesvědčen, že socialismus znamená opravdu vyšší, pokrokovější společenskou formaci. Tato formace se ovšem sama vyvíjí, musí se vyvíjet od hrubších, primitivních struktur k vyšším. Tam, kde ustrne na pouhém zestátnění výrobních prostředků, byť i doprovázeném významnými vymoženostmi, zajištěním zaměstnanosti, sociálním zabezpečením, zdravotní péčí, rozšířeným vzdělávacím systémem – a to nejsou maličkosti! – ale kde současně nedojde k rozvoji opravdové demokracie, o přené o široké občanské svobody, rozmach samosprávných útvarů, účinný systém kontroly zdola, tam nutně socialismus degeneruje, vrací se do poloh státního kapitalismu, jehož řízení je deformováno byrokraticko-policejními strukturami moci. Rozpor mezi lidem a mocenským aparátem, stagnace hospodářské a celé společenské činnosti ochromuje pak celý další vývoj a hrozí jej dostat do slepé uličky. To dnes cítí v mnohých zemích tzv. reálného socialismu. To není třeba zvlášť dokazovat».

Trochu jsme se odmlčeli. Bylo o čem přemýšlet, vše to, co říkal, bylo nesmírně zajímavé a vzrušující a mně navíc bzučelo pořád hlavou to jeho politické vyznání, které pojednou přestalo být vyznáním pouze politickým a už vůbec nebylo vyznáním stranickým.

Toho dne jsme už v rozhovoru nepokračovali. Bylo pozdě, Marie se zhrozila, že pořád ještě debatujeme a že mi jistě ani kávu neuvařil, v čemž neměla pravdu, ale musel jsem nakonec uznat, že pro tento den je toho ažaž. Rekl jsem mu, že mám pouze jednu jedinou poslední otázku:

«Jak si představuješ další věci u nás a ve světě a co očekáváš od budoucnosti?»

A že si pro odpověď přijdu někdy jindy.

* * *

Trvalo to déle, než jsem předpokládal. Začali ho zase volat a odvážet na výslechy, jednou si ho tam nechali dokonce 48 hodin, a co horšího: opět ho hlídali. Přišel nám to říct, když jim jednou utekl ze zahrady, ale k ukončení rozhovoru to prostě nebyl vhodný čas.

Až jsme se zase sešli v bytě našich společných přátel a mohli dokončit, co jsme načali. Na mou otázku nezapomněl. A zde je odpověď:

«Myslím, že perspektivy vývoje jsou dány u nás základním rozporem společnosti. Zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků jí uvolnilo nové možnosti rozmachu výrobních a vůbec tvůrčích sil, ale tento rozmach naráží na hranice a překážky dané nedemokratickými mocenskými strukturami. Socialistická společnost potřebuje opravdovou demokracii – a tuto potřebu spolu s uvedeným základním rozporem si uvědomují stále zřetelněji ve všech zemích tzv. reálného socialismu, i když s různým stupněm intenzity. Volání po demokratizaci života v těchto zemích roste, a její potřeba je pocítována stále naléhavěji právě tváří v tvář rozličným potížím v ekonomice, v rozvoji vědy, techniky a hlavně kulturní tvorby. Je pocítována a požadována těmi, kdo do důsledků domýšlejí principy i normy vyhlášené oficiální mocí mj. v souvislosti s mezinárodní politikou uvolňování. Stačí připomenout, že pakty o lidských právech byly zeměmi tzv. reálného socialismu podepsány a ratifikovány přímo v této souvislosti, stejně jako Závěrečný akt z Helsink. Ale ta potřeba je pocítována a požadována i těmi, kteří pozbyli víry v oficiálně hlášené zásady. Vytváří se jakýsi nový "historický blok" sil, které objektivně směřují k překonání stagnace a k dovedení naší společnosti od státního kapitalismu k vývoji socialistické demokracie. Není to, jak víme z vlastní zkušenosti, lehká a přímá cesta. Po zvratu, který u nás na této cestě způsobil srpen 1968 a jeho následky, vytváří se tento historický blok sil pokroku velmi obtížně».

«Lze Chartu 77 považovat za jakýsi výchozí bod k vytváření takového bloku?»

«Charta 77 je spíš výzvou a náznakem než samým jeho základem či začátkem. Ten asi teprve přijde – mnohem hloub a šir v samém základu společnosti, v tisících a milionech jejich členů. To, co dnes probíhá v Polsku, kde dělníci – třeba s čenstochovskou madonou a polským papežem ve znaku – přistupují k tomu, aby podle Marxe uslutčili své sebeurčení, aby zajistili a vybudovali samosprávu práce. Jistě při tom vzniká dost problémů, omylů, rizik...».

«Myslíš, že něco podobného by mohlo být i u nás?»

«Asi není v našich možnostech něco takového vyvolat. To jsou elementárnější síly. Ale připravovat se

musíme. Opakovat tu výzvu, upozorňovat na to "jedno potřebné". Vybízet slovy a konkrétními kroky k občanské statečnosti, chceš-li k "socialistickému občanství" místo pouhého poddanství, které moc vyžaduje a za které platí povolením k určitému stupni spotřebního stylu života či ke shánění prostředků k realizaci tohoto stylu. Myslím, že toho je dost, máme v té věci asi všichni nějakou svou zkušenost. Ale zdá se mi, že to je ten způsob, kterým mohu přispět k tomu, aby proces, kterému říkáme socialistická revoluce, také u nás šel vpřed a nezastýdl v stagnační tůni nebo nebyl stažen do zmatečných vírů».

«A stačí na to naše vlastní, tedy vnitřní síly?»

«Myslím, že se to bude musit uskutečnit vlastními silami této společnosti, pojaté v nejširším rozsahu celého společenství – nebo chceš-li impéria – tzv. reálného socialismu. Jsou jistě i síly mimo: eurokomunisté, socialisté, pokrokoví křesťané... Ale myslím, že ti všichni mohou pomoci především tím, že povedou svůj boj za další mezinárodní uvolňování a za to, aby se u nich dodržovaly jeho zásady a normy jako předpoklad k tomu, aby se tyto zásady a normy dodržovaly všude – tedy i u nás. Tím by se uvolňovala cesta silám sebeurčení a pokroku».

* * *

Nemám odvahu mu odporovat. A nemám ani důvod. Zdá se, že stále ještě neztratil svůj životní optimismus, což se nám mladším tak často stává, když námi cloumá netrpělivost. A tak musím nakonec přiznat, že nejvíc mi na něm imponuje, jak na sebe bere ten věčný a nevděčný úděl «socialistického ekumenisty».

Být zprostředkovatelem mezi lidmi různého smýšlení a přesvědčení, parlamentářem mezi dvěma světy, to je vzácné poslání. Snad proto měl takový úspěch jako náš diplomat a byl tak vlastně předurčen pro funkci ministra zahraničí v době obrody. Neúspěch našich snah je jistě i jeho osobním neúspěchem, ale není to tragédie. Lidé, kterým o něco jde, musí přece počítat s porážkami. A jestli ho někteří obviňují z přemíry úsilí o slušný kompromis, měli by si uvědomit, že každé hnutí potřebuje někoho, kdo si dovede sednout za stůl i s protivníkem, aby ho seznámil se svou pravdou, jinak by světu hrozily jen a jen nenávisť a zabíjení. Ovšemže to dělají za cenu ran a ústrků a možná i nepochopení z obou stran. Ale v tom je právě jejich velikost.

Rozmlouval Jiří Ruml

(Z knihy: DIALOGY S MOCÍ)

L41

Jak psáti žádost o vystěhování

JULIÁN SLATINA

Předkládám vám vzorový text žádosti československého občana o vystěhování do ciziny:

« Vážený soudruhu ministře,

žádám tímto o povolení k vystěhování do... (Kamerunu, El Salvadoru, Mongolské lidové republiky, na Velikonoční ostrovy apod. – podle záliby). K žádosti připojuji kladné vyjádření zaměstnavatele a příslušných orgánů. Svou žádost odůvodňuji takto:

Cítím se v tomto státě skvěle. Považuji Československou socialistickou republiku za vedení soudruhů Husáka, Bilaka, Indry a dalších vlasteneckých státníků za vrcholné stadium v dějinném vývoji našich národů. Tato republika je – a to zvláště díky internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy roku 1968 – skutečným domovem všech svých občanů, kterým zajišťuje:

a) plnou svobodu projevu, při které mohou vyslovovat jakékoli názory na veškeré otázky domácí i zahraniční politiky, a to slovem – např. na veřejných shromážděních, v soukromých hovorech s neomezeným počtem spoluobčanů, dále písemně – tedy v tisku, jehož stránky jsou otevřeny volné diskusi, podobně jako jí jsou věnována publicistická vysílání televize a rozhlasu;

b) svobodu umělecké tvorby i vědeckého bádání, díky které může občan zhlédnout divadelní a filmová představení a číst knihy domácích i zahraničních autorů nejrozličnější ideové a umělecké orientace bez úředních omezení či zákroků, jakož i může podnikat výzkum v libovolném vědním oboru a uveřejňovat jeho výsledky, aniž je mu přitom vnucována jakákoli jednotlivá ideologie, metoda nebo světový názor jako jediný přípustný návod k jednání, a aniž je omezen jeho výběr knih a jiných zdrojů informace z ciziny, při čemž jsou mu v československých univerzitních a jiných knihovnách volně přístupny knihy soudobých i minulých autorů podle vlastní volby;

c) vysokou a stále stoupající životní úroveň, chráněnou před stoupáním cen, snižováním reálné mzdy, a nedostatkem – ať již přechodným či stálým – některých výrobků a služeb, jako jsou ovoce a zelenina, toaletní papír, různé druhy prádla, osobní automobily, stavební hmoty, zájezdy do ciziny, opravy a instalátéřské práce, maso (lze doplnit podle osobní zkušenosti s hojným sortimentem, vysokou kvalitou a nízkou cenou);

d) rozsáhlá občanská práva, např. právo volit za poslance osoby různých názorů a jejichž výběr není omezen na jednoho kandidáta vnuceného veřejnou mocí; právo na skutečné rozhodování o podnikových, odvětvových a národohospodářských problémech prostřednictvím svobodně volených orgánů dělnické samosprávy;

e) právo na...» – ale teď svým duševním zrakem pozoruji skeptický úsměv na tvářích čtenářů

Listů; proto omezím vzor žádosti na shora uvedené, a jen dodám ZÁVĚR ŽÁDOSTI – protože o ten mi samozřejmě běží:

«Ze všech těchto důvodů a vzhledem i k dalším nesporným přednostem života v ČSSR, jichž je tolik, že mi prostor neumožňuje je všechny uvést,

žádám o vystěhování do ciziny,
a to v nejkratším vhodném termínu.

Děkuji předem za kladné vyřízení. Ať žije Československá socialistická republika, pravý ráj pracujících, eldorádo svobod i práv šťastných občanů!

Míru zdar, práci čest atd.»

* * *

Aby mi bylo dobře porozuměno: Nепropaguji vystěhování. Chci jen pomoci těm, kdo se pro ně rozhodli. Jsem přesvědčen, že kdo se zařídí podle mého návodu, nebude litovat. Nedopadne jako inženýr Zbyněk Čeřovský, který nejen požádal o vystěhování, ale v žádosti i podle pravdy napsal, proč se chce vystěhovat. O tom, že ho můj návod již nezastihl, svědčí okolnost, že ho senát okresního soudu v Pardubicích 9. března t.r. odsoudil na dva roky do vězení nepodmíněně pro trestný čin pobuřování podle paragrafu 100/1a,c. Předseda senátu Dr. Miloslav Špryňar a přisedící inž. Ladislav Matura a Josef Toman zařídili, aby se Čeřovský místo do Rakouska přemístil do našich převýchovných zařízení, protože ve své žádosti «uvedl výroky, jež hrubým způsobem znevažují společenské a státní zřízení ČSSR a spojenecké svazky mezi ČSSR a Sovětským svazem». Za nejhrubší z nich je patrně třeba považovat, že podle odůvodnění rozsudku označil «internacionální pomoc vojsk Varšavské smlouvy r. 1968 jako okupaci Československa».

Ptáte se, koho vlastně inženýr Čeřovský svou upřímnou žádostí pobouřil. Otázka je oprávněná. Za prvé žádost ministru vnitra je dokument důvěrný, téměř intimní; není to plakát, který se vylepuje na všech českých nárožích. A za druhé: On z počátku opravdu nepobouřil nikoho. Pracovníci okresní vojenské správy v Pardubicích i generální ředitel Pozemních staveb v Hradci Králové Milan Kalat žádost inž. Čeřovského spolkl jako malinu a zcela nepobouřeně ji postoupili výše. Naštěstí pro naše společenské a státní zřízení a naneštěstí pro Zbyňka Čeřovského se vyšším orgánům podařilo nižší orgány se zpětnou platností pobouřit do té míry, že se před soudem přece jenom prohlásili za hluboce pobouřené. K nim se před tváří justice přidružili Dr. Vlastimil Krejča a Jiří Sochor, a to jako pobouřenci jaksí v nadplánu, protože sdělili, že ve svém pobouření (a to i za údajné Čeřovského výroky na pracovišti) «sami požádali příslušné orgány, aby proti obžalovanému provedli zákrok». Třetí a

hlavní dvojici pobouřenců tvořili Petr Žák a Ladislav Riedl, zaměstnaním kapitán a poručík SNB. Uznáte, že tváří v tvář masovému pobouření tohoto druhu nemohl senát ani jinak rozhodnout. Už proto, že si u nás lid, jak známo, vládne sám a tedy se i spontánně pobuřuje.

O tom má tedy Zbyněk Čerovský nyní dva roky čas meditoval. Doufejme, že i on po odpykání použije mého receptu na formulaci žádosti. To jest pokud bude ještě mít chuť se někam stěhovat. Možná, že ne: Inž. Čerovský totiž patří nejen k lidem, kteří mají co na srdci to na jazyku (jak víme, i o svých pravých pohnutkách k vystěhování), ale patří i k nenapravitelným optimistům. Tito pak jsou osobami pro naše společenské a státní zřízení obzvláště

nebezpečnými. Jen považte: podle pardubického rozsudku se vyskytla mezi výroky, které byly v jeho žádosti «mimo jakoukoli pochybnost objektivně schopné vyvolat nepřátelskou náladu» (konkrétně u výše uvedených «svědků» s kapitánem a poručíkem SNB v čele) jedna osudná poznámka.

Přál bych si, abyste ji vychutnali ve vší její podvratnosti. Zbyněk Čerovský totiž vyjádřil přání, aby «mu nebylo zrušeno čs. státní občanství, neboť po změně politických poměrů k lepšímu se chce do republiky vrátit».

Tím si ovšem zabil poslední hřebík do rakve. Doufat, že se u nás něco obrátí k lepšímu, podlamuje, uznávám, samotné základy reálného socialismu.

O čem Rudé právo nepíše

Militarizace SSSR

Řecký sociolog Kornelius Kastoriadis uveřejnil řadu závažných studií o procesu militarizace současné sovětské společnosti. Zjistil, že ze 150 milionů ekonomicky činných je ve vojensko-průmyslovém komplexu nyní zaměstnáno 30 až 35 milionů. V tomto sektoru soustřeďují se nejkvalifikovanější síly, a zaměstnanci zde požívají rozsáhlá sociální privilegia. Kastoriadis je toho názoru, že se již nyní dá mluvit o dvou strukturách v sovětské společnosti, o nepreferované civilní a preferované vojensko-průmyslové, a o «stratokracii», to jest o mocenské převaze vojensko-průmyslové byrokracie. V letošní ročence švédského ústavu SIPRI, která vždy přináší poměrně spolehlivá čísla o vývoji zbrojení a obchodu se zbraněmi, se konstatuje, že se Sovětský svaz stal v roce 1981 největším vývozcem zbraní ve světě.

Na počátku června 1982 se v Moskvě představila zahraničním novinářům nezávislá skupina obránců míru, která se nazvala «Skupinou pro obnovení důvěry mezi SSSR a USA» a vyhlásila jako svůj cíl boj proti zbrojení a militarizaci obou supervelmocí. Měla 11 členů, a jejími mluvčími byli především výtvarník Sergej Batorin a matematik Sergej Rosenoer. Již 10. června bylo však 10 jejích členů předvoláno nebo předvedeno na KGB, kde jim byla udělena «výstraha» a uloženo okamžitě zastavit «nezákonnou a provokativní protisovětskou činnost».

Úpadek vlivu CGT

Komunistickou stranou Francie kontrolovaná odborová ústředna CGT na svém 41. kongresu v červnu 1982 v Lille slíbila, že i nadále zůstane «kritickým avšak i odpovědným a konstruktivním» partnerem socialistické vlády. Musela však konstatovat značný úpadek svého vlivu. V posledních 10 letech ztratila ve volbách do závodních rad v průměru 10 procent hlasů, a také počet členů CGT poklesl z 1,9 na 1,2 miliónu – z toho na

300 tisíc penzistů. CGT působí jako «převodní páka» komunistické strany, a úpadek jejího vlivu je úměrný úpadku vlivu strany.

Zásobovací těžkosti v SSSR

Když Leonid Brežněv uváděl na zasedání ÚV KSSS v květnu 1982 návrh «Programu zajištění výživy do roku 1990», přiznal, že zásobování potravinami je v SSSR «akutním problémem» a že existují «těžkosti v zásobování některými zemědělskými produkty».

Ve skutečnosti byla na jaře a v létě 1982 zásobovací situace horší, než kdykoliv v posledních dvou desetiletích. Ve všech větších městech musely být zavedeny přiděly potravin. Těch 800 gramů masa na měsíc, které měli dostat preferovaní obyvatelé Moskvy a Leningradu, bylo zřídka k dostání a ve venkovských městech byla situace ještě horší. I na chléb a na mléko se muselo dlouho vystávat ve frontách. V průmyslových městech na Uralu došlo k řadě krátkodobých protestních stávek proti špatnému zásobování.

Předpokládá se, že letos bude SSSR nucen dovézt ze zahraničí na 42 miliónů tun obilí. Třetina má být nakoupena v Argentině, a to může být ohroženo chaosem argentinského hospodářství po konfliktu o Falklandy. Sovětský dovoz zemědělských produktů stál loni 14,4 miliard dolarů, to jest polovinu devizových příjmů z vývozu.

Semináře o internacionalismu a austromarxismu

Z iniciativy Socialistické strany Francie a Komunistické strany Itálie byl v červnu 1982 uspořádán v Paříži mezinárodní seminář na téma «Osvození národů a nový internacionalismus». Seminář byl součástí spolupráce, na níž se jménem svých stran na jaře dohodli Enrico Berlinguer a Lionel Jospin, a která bude m.j. pokračovat seminářem o současné hospodářské krizi v prosinci v Římě.

Diskuse v Paříži byla věnována kritice «starého internacionalismu» II. a III. Internacionály a těm problémům a rozporům – zejména ve vztazích Sever-Jih a Východ-Západ, při stupňujícím se zbrojení supervelmocí a v souvislosti s perspektivami nové technologické revoluce – jejichž řešení musí se stát obsahem internacionalismu nového, internacionalismu «třetí fáze» ve vývoji socialistického hnutí. Na závěr semináře prohlásil generální tajemník Socialistické strany Francie Lionel Jospin: «Naše strana se cítí dobře v Socialistické internacionále. Neděláme si však iluze, že by se jen tato internacionála mohla stát nositelem nového internacionalismu».

Při hledání «třetí cesty», které je nyní společně jak eurokomunistickým tak mnohým socialistickým evropským stranám, se obnovil zájem o historické dědictví t. zv. «austromarxismu». Zejména ve dvacátých letech byl «austromarxismus» ideologií rakouské sociální demokracie, a vyznačoval se kritikou jak bolševismu tak reformismu. K jeho stoupencům patřil i zakladatel KSC Bohumír Šmeral. Diskusím o dědictví «austromarxismu» byly v prvním pololetí 1982 věnovány mezinárodní semináře v Paříži, ve Vídni a – poprvé v zemích sovětského bloku – v Budapešti.

Korupční skandál v Moskvě

Prokurátor SSSR Aleksandr Rekunov sdělil v dubnu 1982, že byl pro korupci odsouzen k smrti a popraven bývalý ministr rybného hospodářství Vladimír Rytov. Rytov byl se svým nástupcem Iškovem a s 200 úředníky ministerstva a podřízených podniků zatčen již v roce 1979. Podle obžaloby okradli státní hospodářství o miliardovou částku – mimo jiné i tím, že po léta umožňovali nezákonný obchod rybami a rybnými výrobky výměnou za západní zboží na širém moři, a že falšovali dodávky kaviáru do zahraničí: kaviár byl označován jako «sledí», a rozdíl v ceně ukládaly zahraniční firmy na konta ve Švýcarsku.

Prokurátor SSSR v té souvislosti oznámil, že počet odhalených korupčních afér vzrostl v posledních 10 letech čtyřikrát, a výslovně uvedl, že okrádání a zneužívání moci existuje nejen v rybářském průmyslu, ale i v energetice, v organizacích materiálových zásob, v organizacích vnitřního i zahraničního obchodu, ve školství, ve zdravotnictví, ve stavebnictví i v zemědělství.

Katastrofální situace polského hospodářství

Oficiální údaje o výsledcích polského hospodářství za prvních pět měsíců roku 1982 potvrdily, že se vojenskému režimu nejen nepodařilo docílit obratu, nýbrž ani zastavit úpadek. Průmyslová produkce byla o celých 10 procent nižší než za stejné období roku 1981 – těžba uhlí dokonce o 22 a výroba olova o 32 procent nižší. Mimo to vznikly obtíže s vývozem uhlí, protože neplnění závazků v roce 1981 způsobilo, že trh převzali jiní, především USA. Polsko nemá naději, že by letos mohlo svým exportem vydělat devízy, třeba i jen na zaplacení úroků ze zahraničních půjček. Produkce masa se poněkud zvýšila, protože došlo k vybití dobytka v důsledku nedostatku píce, avšak pro-

dukce drůbežního masa klesla o celých 83 procent. Velkochov drůbeže byl prakticky zlikvidován, protože byl založen na dovozu amerického krmiva, který byl vládou USA již v prosinci 1981 zastaven. Polská vláda sice v květnu rozhodla, že v letech 1981-1985 má být do zemědělství zaměřeno více než 30 procent státních investic, avšak pro řešení současných zásobovacích obtíží nemá předpoklady.

Ve stejné době musel předseda plánovací komise Sejmu Zbigniew Gertych konstatovat, že «přes všechno společné úsilí politického vedení, vlády a společnosti se nepodařilo zastavit hospodářský úpadek a rozvrat v zemi».

Ze zasedání byra Socialistické internacionály

Na svém zasedání na konci května 1982 v Helsinkách zabývalo se byro Socialistické internacionály především problémy boje proti stupňujícímu se zbrojení ve světě a vztahy Východ-Západ v Evropě. K tomu byla také bez obtíží přijata resoluce, v níž se supervelmocí vyzývají, aby neprodleně zahájily jednání o omezení zbrojení a o postupném snížení zbrojních potenciálů, zejména jaderných. SI klade důraz především na rychlé a pozitivní jednání v Ženevě o raketách středního doletu v Evropě, které by mělo být ukončeno před závěrem roku 1983. SI se odvolala také na odzbrojovací návrhy, které v červnu OSN předložila t. zv. Palmeho komise. Vyslovila se kladně o současném mírovém hnutí ve světě. Vojenský režim v Polsku a sovětská intervence v Afghánistánu byly připomenuty jako faktory, které zvyšují mezinárodní napětí. Ve zvláštní resoluci odsoudila SI teror vojenské junty v Turecku.

Znáčnou různost názorů vyvolal však ozbrojený konflikt Velké Británie a Argentiny o Falklandské ostrovy. Představitelé členských stran Internacionály ze zemí Střední a Jižní Ameriky podporovali argentinské stanovisko v konfliktu, zatímco představitelé evropských stran solidarizovali se spíše s probritským stanoviskem Labour Party, anebo stáli na stanovisku resoluce OSN. Přijatá resoluce byla opatrným kompromisem: SI požadovala zastavení vojenských akcí a zahájení jednání mezi Británií a Argentinou.

V době zasedání byra bylo oznámeno, že předseda Socialistické internacionály Willy Brandt navštíví v příštím roce Čínu, kam již letos bylo pozváno několik vedoucích osobností SPD i jiných socialistických stran.

Návrh nové ústavy Čínské lidové republiky

Stálý výbor Všečínského shromáždění předložil v květnu 1982 k veřejné diskusi návrh nové ústavy, který má být po připomínkách na podzim 1982 uzákoněn.

Nejzávažnějšími novými prvky jsou přesnější vymezení funkce komunistické strany, správního aparátu a armády, a všeobecné posílení právního pořádku a zákonnosti. V katalogu občanských práv není uvedeno právo na stávkou, avšak ani dřívější omezení práv pro příslušníky bývalých vykořisťovatelských tříd. Ústava má připustit i soukromé podnikání v omezeném rozsahu. Bude znovu

zavedena funkce předsedy republiky, která byla zrušena v šedesátých letech. Ústřední vojenská komise bude státním a nikoliv stranickým orgánem k řízení ozbrojených sil. Do pravomoci Stálého výboru lidového shromáždění bude spadat i vydávání zákonů mezi zasedáními shromáždění. Lidové komuny zůstanou jen výrobními organizacemi; správní funkce budou vykonávat orgány znovubudovaných obcí. Mírově soužití bude uvedeno jako cíl čínské zahraniční politiky, a o teorii «tří světů» se už v návrhu nemluví.

Současně s diskusí o ústavě probíhá v Číně drastické zmenšování aparátů, především aparátů ústředních. Počet zaměstnanců ústředních úřadů byl již snížen ze 49 na 32 tisíc, přičemž zmizelo 43 ústředních úřadů a 11 funkcí náměstků předsedy vlády a 350 funkcí ministrů a náměstků ministrů.

Ceausescu utužuje režim

K zastrašení všech, kteří by snad chtěli vyjádřit nespokojenost s neobyčejně těžkou hospodářskou a sociální situací, byla v Rumunsku zahájena kampaň proti «ideologickým úchylkám». Na celostátní konferenci v červnu 1982 vystoupil Nicolae Ceausescu s těžkými útoky proti údajnému «kosmopolitismu» a tvrdil, že v zemi existují «různé sekty agentů reakce, imperialismu a fašismu», které provádějí «sabotáž a špionáž». Tvrdí se, že na 250 lidí bylo v souvislosti s touto kampaní zbaveno vedoucích míst — mezi nimi ministryně Aneta Spornic a náměstek ministra Cornel Burada — a že tajná policie Securitate podrobila dlouhým výsledkům tisíce dalších, zejména intelektuálů.

Rozpory v komunistické straně Finska

Mimořádný sjezd komunistické strany Finska v květnu 1982 zostřil vnitrostranické rozpory, které trvají v podobě dvou frakcí již téměř 15 let. K všeobecnému překvapení vystoupil na sjezdu odstupující předseda strany Arne Saarinen s odhalením hrubého sovětského vměšování na podporu stalinistické menšiny ve straně. Představitelé této menšiny odmítli pak funkci místopředsedy a členů prezidia, i když jim bylo poskytnuto 17 z 50 míst v ústředním výboru. Novým předsedou strany byl zvolen málo známý stoupenec většiny Jauko Kajanoja, avšak osud «jednoty strany» byl po sjezdu víc než nejistý.

Sjezd Svazu komunistů Jugoslávie

Dvanáctý sjezd SKJ, který se konal na konci června 1982, nepřinesl podstatnější změny v jugoslávské vnitřní ani zahraniční politice. Diskuse se však vyznačovala otevřeností, která je na sjezdech vládnoucích komunistických stran zcela výjimečná. Obtíže — především v ekonomické a národnostní politice — nebyly zatajovány ani přikrašlovány. Zavedením tajných voleb stranických orgánů a dodržováním rotace kádrů — i většina ze 158 členů ústředního výboru byla vyměněna, a z 23 členů prezidia bylo znovuzvoleno jen 7 členů — pokročila vnitřní demokratizace strany, která si udržuje vitalitu i složením členstva: ze 2 milionů členů je stále ještě většina mladších než 35 let.

V předsjezdové diskusi vzbudilo velkou pozornost vystoupení starého Titova spolubojovníka Veljko Dapčeviče, který na zasedání ústředního výboru požadoval, aby byly ze stanov strany vypuštěny zmínky o leninismu a diktatuře proletariátu, protože SKJ již dávno není «stranou leninského typu» a protože pojem diktatury proletariátu odporuje samosprávnému modelu jugoslávské společnosti.

Mezinárodní sympatie delegatů sjezdu vyjádřil vztah k vystoupení prominentních zahraničních hostů: Zatímco sovětský zástupce Vasilij Kuzněcov sklidil jen zdvořilý potlesk, reagoval sjezd vřele na vystoupení člena politbyra KS Číny Peng Čchena a s ovacemi přijal vystoupení Enrico Berlinguera, tajemníka Italské KS. O současné situaci v Polsku řekl odstupující předseda SKJ Dušan Dragosavac, že «dokazuje, k jakým nešťastným důsledkům vede, jestliže socialistické síly včas nehledají nové cesty nevyhnutelných společenských změn».

1. července 1982

Z. H.

Nové práce L. Grünwalda

V mnichovském nakladatelství «Fides-Verlags-gesellschaft» vyšla třetí práce Leopolda Grünwalda o historii protinacistického odboje československých občanů německé národnosti. Kniha «In der Fremde für die Heimat» (V cizině za vlast) pojednává o protihitlerovské činnosti sudetských Němců v anglickém, skandinávském, sovětském a jiném exilu za druhé světové války. Je doplněna dokumenty, seznamem členů různých exilových skupin a stručnými životopisy jednotlivých osobností. Spolu s dříve vydanými pracemi «Sudeten-deutscher Widerstand gegen Hitler» (Sudetoněmecký odboj proti Hitlerovi) z roku 1978 a «Im Kampf für Frieden und Freiheit» (V boji za mír a svobodu), vydanou v roce 1979, vyplňuje tato nová Grünwaldova kniha bílé místo v historiografii protinacistického odboje. Oficiální historiografie totiž o podílu německých občanů na československém odboji mlčí.

Již v roce 1981 vyšla nákladem «Bayerische Landeszentrale für politische Bildung» jiná práce Leopolda Grünwalda nazvaná «Eurokommunismus», která se zabývá vývojem komunistických stran v šedesátých a sedmdesátých letech. Značná pozornost je věnována československému reformnímu komunismu 60. let a jeho vlivu na diferenciaci komunistického hnutí ve světě. Kniha přináší i názory politiků, badatelů a publicistů na jev «eurokomunismu».

L45

Činnost CHARTY 77 v 1. pololetí 1982

V prvním pololetí tohoto roku charakterizuje činnost občanské iniciativy Charty 77 především 22 publikovaných dokumentů, které podepisovali mluvčí pro rok 1982 Dr. Radim Palouš, Anna Marvanová a Ladislav Lis, vyhlášení 7. ledna (dokument č. 1/82). Základem, z něhož dokumenty vycházely, bylo původní provolání Charty 77 z roku 1977, přihlašující se k veřejné obhajobě zákonně zakotvených lidských a občanských práv. Tím se řídila veškerá činnost Charty 77 v minulých pěti letech (dokument č. 3/82).

Rada dokumentů představovala rozbor určité celospolečenské problematiky. V souvislosti s únorovým zdražením byl příslušným institucím zaslán dokument o problémech československé ekonomické situace, jehož podkladem byla oficiální sdělení státních činitelů a údaje z tisku (dokument 6/82).

U příležitosti konference Mezinárodní organizace práce byl odeslán elaborát o pracovní diskriminaci a porušování mezinárodní konvence, kterou podepsala též ČSSR (dokument 17/82). K Mezinárodnímu dni dětí byl vypracován rozsáhlý dokument o vzdělání a výchově dětí a mládeže v ČSSR, upozorňující na porušování Paktu o dětských právech (dokument 20/82). Byl též odeslán dopis sjezdu Svazu spisovatelů ČSSR, připomínající umlčování stovek nekonformních spisovatelů (dokument 7/82).

K aktuálním případům policejního, soudního či vězeňského postupu byly odeslány tyto dokumenty:

Nová urgence loňské urgencye předloňského protestu proti soudu a věznění Havla, Bendy, Uhla a Dienstbiera (ten byl 29-5-82 po vypršení tříletého trestu odnětí svobody propuštěn) a dalších (Němcová je na svobodě, ač podmíněně, Bednářová byla propuštěna z vězení pro nemoc). (Dokument 4/82).

Protest proti porušování zákonů v oblasti náboženského života, především zneužití § 178 tr.z., týkajícího se dozoru státu nad církvemi; v poslední době byli policejně, soudně i vězeňsky postihováni mnozí kněží, především katolíci. (Dokument 11/82).

Dopis příslušným legislativním institucím týkající se chybného výkladu a konkrétních případů zneužívání § 98 tr.z. - podvracení republiky, a § 122 tr.z. - poškozování zájmů ČSSR v cizině. (Dokument 14/82).

Dopis prezidentovi republiky o porušování principu nepřenosnosti viny a o perzekuci a vystrašování příbuzných některých signatářů Charty 77 (doloženo na osudech příbuzných současných mluvčích), což má navozovat psychologický tlak, podobný teroristickému braní rukojmí. (Dokument 19/82).

Generální prokuratuře byl odeslán podnět k propuštění skupiny zvané Ruml a spol. z vazby a k zastavení trestního stíhání. Současně byl dán podnět týkající se případu vydávání a rozšiřování kulturního samizdatového časopisu - případ byl projednán v červnu Okresním soudem v Chomutově. (Dokument 21/82).

Ministerstvo spravedlnosti bylo upozorněno na neutěšený stav v některých věznicích, což bylo doloženo řadou konkrétních případů. (Dokument 22/82).

Celkovým východiskem při koncipování uvedených dokumentů bylo upozorňování na chybný komentář k jednotlivým paragrafům trestního zákona. Oficiálně vydaný komentář nedbá totiž na celek platného právního řádu. Zákonost je vždy podmíněna respektem k podstatě všech zákonných předloh. Je právně nepřipustné užívat zákon proti zákonům. Určitý zákon tedy nesmí nikdy být interpretován tak, aby fakticky likvidoval podstatu a ducha zákona jiného. V současné československé praxi jsou však úředním komentářem fakticky a ve své podstatě likvidovány některé části ústavy, legislativně rádně zakotvených mezinárodních smluv, paktů aj.

Charta 77 se též vyslovila k některým významným skutečnostem přesahujícím rámec ČSSR. Tak odeslala otevřený dopis mírovým hnutím, v němž se přihlašuje k mírovému úsilí na základě jednoho důležitého lidského práva - práva na život, ovšem s tím, že je třeba mít na mysli ostatní lidská práva (např. svobodu názoru, projevu, vyznání atd.), která nesmějí být zanedbávána, jinak se může stát «mírem» koncentračních táborů (dokument 13/82). V souvislosti s tím zaslala Charta 77 výraz své solidarity neoficiálnímu mírovému hnutí v NDR. (Dokument 18/82).

V dopise nizozemskému velvyslactví vyslovila soustrast se smrtí čtyř novinářů v El Salvadoru, z nichž někteří byli dříve v ČSSR a informovali světovou veřejnost o činnosti Charty 77. (Dokument 12/82).

Do Francie bylo zasláno poděkování Palachovu výboru za udělení ceny vězněnému signatáři Charty 77 dramatikovi Václavu Havlovi. (Dokument 9/82).

K mylným zprávám o stanovisku Charty 77 k polským událostem bylo vydáno dementi, které zdůrazňovalo nutnost smírného řešení polské krize a odsuzovalo použití násilí. (Dokument 2/82) Charta 77 se též připojila k Mezinárodnímu dni solidarity s Polskem. (Dokument 5/82).

Pro jednání signatářských států helsinských dohod v Madridu zaslala Charta 77 vládě ČSSR jedenáctibodový návrh, týkající se svobody přesvědčení a vyznání. (Dokument 8/82).

Pokud se týče občanské iniciativy Charta 77 samé, byl vydán seznam nových 36 signatářů. (Dokument 10/28).

V souvislosti s podvrhem o československém odborovém sjezdu bylo vydáno dementi (dokument 15/82) a seznam dokumentů Charty 77 č. 1-15 z roku 1982 (dokument 16/82).

Kromě těchto dokumentů, podepsaných všemi třemi mluvčími, posílali jednotliví signatáři Charty 77 různým institucím dopisy, týkající se povětšinou policejních, soudních nebo vězeňských případů. Byly to někdy stovky podepsaných občanů, například k případu Šinoglové a j., nebo jednotlivci či malé skupiny, např. členové rodiny, příbuzní, známí, kteří se obraceli na různé instituce s upozorněním na nepříznivou situaci postižených osob. Mluvčí sami pak ve svých osobních dopisech upozorňovali na výhrůžná vydírání («anonymního původu»), týkající se buď jich nebo jejich dětí či jiných členů jejich rodin.

Charta 77 vyvíjela značnou činnost přes všechny komplikace, perzekuce a ústrky (mluvčí či jiní signatáři Charty 77 byli podrobováni mnohahodinovým policejním výslechům, byly zabavovány i nejrůznější písemné materiály, např. již vydané či teprve připravované dokumenty Charty 77, bylo použito i 48-hodinového zadržení, častého sledování atd.). Do druhého pololetí nastoupila tato občanská iniciativa s mnoha dalšími náročnými úkoly. Situace v oblasti lidských práv v ČSSR je i nadále velmi neutěšená, a policejní tlak neustává, ačkoli Chartě 77 jde o důsledné dodržování právního řádu a zákonnosti.

Podepsání mluvčí Charty 77:

Dr. Radim Palouš, Anna Marvanová, Ladislav Lis

V Praze 3-7-82

Čs. zákony a praxe v rozporu s mezinárodními závazky (Dokument CHARTY 77 č. 14/82)

Federálnímu shromáždění ČSSR, Praha
Generální prokuratuře ČSSR, Praha
Nejvyššímu soudu ČSSR, Praha

Dne 7-10-1968 podepsal zástupce ČSSR v New Yorku Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. 11-11-1975 vyslovilo souhlas Federální shromáždění ČSSR, dne 23-12-75 pakt ratifikoval v Praze prezident ČSSR a pakt vstoupil v ČSSR v platnost dnem 23-3-76. Platnost uvedeného mezinárodního závazku, stvrzená i publikací ve Sbírce zákonů ČSSR, s sebou logicky nese i povinnost ke sjednocení dosavadní právní úpravy jakož i praxe při její aplikaci. Dokument Charty 77 č. 15 (z ledna 78) a dopis mluvčích Charty 77 z 8-2-78 obsahovaly konkrétní náměty a návrhy na opatření, jimiž by zákonodárství i praxe orgánů naší republiky byly uvedeny v soulad se závazky převzatými nejvyššími orgány státu podpisem a ratifikací uvedených paktů a slavnostně potvrzenými i podpisem Závěrečného aktu z Helsink. I bez takových úprav platí však v právním státě zásada, že norma přijatá později ruší nebo mění normy platné dříve. (Lex posterior derogat priori). Tuto zásadu však neuznává praxe československých bezpečnostních a justičních orgánů, která se naopak snaží křečovitě ustanovení paktů interpretovat jako podvracení dosavad platných norem a praxe, zcela v rozporu s článkem 5 Paktu.

Tak při odvolacím řízení proti inž. Janu Litomiskému 7-1-82 argumentoval zástupce prokuratury tvrzením, že obžalovaný se mylně dovolává článku 19 Paktu o občanských a politických právech, neboť prý pro československé občany jsou důležité vlastní, nám bližší národní normy, které limitují svobody zaručené Paktem tak, že nesmějí obsahovat nic, co by se dalo nazvat protisocialistickým.

Na tyto návrhy, vypracované v duchu čl. 17 Ústavy, zavazující občany k aktivnímu zájmu a účasti na dodržování zákonnosti ve všech oblastech společenského života, a předložené v souladu s čl. 29 Ústavy (O petičním právu), nedostalo se jejich autorům odpovědi, třebaže podle cit. ustanovení Ústavy jsou adresáti takových návrhů «povinni je odpovědně a včas vyřizovat». Naproti tomu jsou v oficiálním komentáři k trestnímu zákonu činěny pokusy vykládat ustanovení Paktů způsobem, jenž odporuje čl. 5 Paktu o občanských a politických právech a vykládá existenci trestní normy tak, že podstatně omezuje, ba popírá práva zaručená Pakty. V čl. 5 Paktu se praví: «1) Nic v tomto paktu nemůže být vykládáno tím způsobem, jako by dávalo kterémukoli státu, kterékoli skupině nebo osobě jakékoli právo vyvíjet činnost nebo dopouštět se činů, které by směřovaly k potlačení některého z práv nebo některé ze svobod

uznaných tímto paktem nebo k jejich omezení ve větším rozsahu, než tento pakt stanoví. – 2) Jakákoli základní lidská práva, uznávaná v kterémkoli státě, který je účastníkem tohoto paktu, na základě zákona, úmluv, předpisů nebo zvyklostí nebudou omezena nebo zrušena pod záminkou, že pakt taková práva neuznává nebo je uznává v menším rozsahu».

Uvádíme jako příklad:

Znění čl. 19 Paktu o občanských a lidských právech:

1. Každý má právo zastávat svůj názor bez překážky.
2. Každý má právo na svobodu projevu. Toto právo zahrnuje svobodu vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně nebo tiskem, prostřednictvím umění nebo jakýmikoli jinými prostředky podle vlastní volby.
3. Užívání práv uvedených v odst. 2 tohoto článku s sebou nese zvláštní povinnosti a odpovědnost. Může proto podléhat určitým omezením, avšak tato omezení budou pouze taková, jaká stanoví zákon a jak jsou nutná
 - a) k respektování práv nebo pověsti jiných,
 - b) k ochraně národní bezpečnosti nebo veřejného pořádku nebo veřejného zdraví nebo morálky.

Trestní zákon § 112 – O poškozování zájmů ČSSR v cizině:

Československý občan nebo obyvatel republiky bez státní příslušnosti, který poškozuje zájmy republiky tím, že rozšiřuje nebo umožňuje rozšiřovat v cizině nepravdivou zprávu o poměrech v republice, o jejím mezinárodním postavení nebo o její zahraniční politice, bude potrestán odnětím svobody až na 3 léta nebo propadnutím majetku.

Vysvětlivky (viz str. 435-436 cit. Trestního zákona):

- Z bodu 1:.. Předmětem ochrany jsou jakékoli zájmy republiky v cizině. Mohou to být zájmy nejen politické ale i hospodářské, kulturní apod.
- Bod 2: Trestný čin podle § 112 je trestným činem ohrožovacím, tzn. že po objektivní stránce není třeba, aby zájmy republiky byly v cizině skutečně poškozeny.
- Bod 3: Zprávou ve smyslu tohoto ustanovení je jakékoli tvrzení, sdělení či informace o skutečnostech minulých, přítomných či budoucích, které souvisejí s poměry v republice a jejím mezinárodním postavením nebo i její zahraniční politikou. Zpráva v uvedeném smyslu může mít obecný charakter nebo může být zaměřena na určité události či na konkrétní osobu.
- Bod 4: Rozšiřováním zprávy je jakékoli jednání, jímž se zpráva přenesla do veřejnosti a dostane se tak do vědomí většího počtu lidí. Může se tak stát přímým slovním projevem nebo pomocí tisku, rozhlasu, televize, magnetofonu, filmu apod. Prostředkem rozšiřování může být i soukromý dopis nebo jediný výtisk jiné písemnosti, obsahující nepravdivou zprávu, zaslanou do ciziny.
- Bod 5: V cizině je zpráva rozšiřována nejen tehdy, děje-li se tak přímo na území cizího státu nebo se tam zpráva zašle, ale i tehdy, jestliže pachatel poskytne příslušné údaje jiné osobě na území ČSSR za tím účelem, aby se dostaly do ciziny a byly tam rozšiřovány.
- Bod 7: Rozšiřovaná zpráva musí být nepravdivá. Za takovou možno považovat nejen zprávu zcela vymyšlenou, nýbrž i zprávu původně zcela nebo částečně pravdivou, avšak prostřednictvím polopravd, vytržením jednotlivostí ze souvislosti nebo jiného překroucení uzpůsobenou tak, aby vyznívala tendenčně proti republice a byla schopna vyvolat o ní obdobně nepříznivé představy jako zpráva zcela vymyšlená.

Trestní zákon § 98 – o podvracení republiky:

1. Kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státním zřízení republiky provádí podvratnou činnost proti jejímu společenskému a státnímu zřízení, proti její územní celistvosti, obranyschopnosti nebo samostatnosti anebo proti jejím mezinárodním zájmům, bude potrestán odnětím svobody na 1 rok až 5 let.
2. Odnětím svobody na 3 léta až 10 let bude pachatel potrestán
 - a) spáchá-li trestný čin uvedený v odst. 1 ve spojení s cizí mocí nebo s cizím činitelem,
 - b) spáchá-li takový trestný čin ve větším rozsahu nebo
 - c) spáchá-li takový trestný čin za branné pohotovosti státu.

Z vysvětlivek vyjímáme:

Bod 10: Podvratná činnost se vyznačuje aktivní činností proti zájmům ČSSR v oblasti politické, ideologické, výchovné i ekonomické, prováděnou buď řadou na sebe navazujících činů nebo... jedná-

ním jednorázovým, které však pro svou intenzitu a své důsledky je schopné republiku a její zájmy oslabit. Jako podvratnou činnost je třeba posuzovat zejména lokální nebo jinak méně závažnou činnost, prováděnou jednotlivcem nebo nepříliš významnou skupinou.

- Bod 12: Podvratný charakter mohou mít i tzv. otevřené dopisy, obsahující zkreslené údaje a pomluvy o poměrech v republice, adresované sice stranickým, státním nebo jiným ústředním orgánům CSSR, jejichž opisy jsou však předávány dopisovatelům popř. jiným orgánům imperialistických mocností k využití proti ČSSR na mezinárodním fóru.
- Bod 13: Zvláště nebezpečnou je podvratná činnost prováděná formou ideologické diverze. Vyznačuje se především šířením dezinformací, polopravd, zveličováním některých chyb a nedostatků za účelem znevážení leninských principů socialismu, maskovaným zájmem o jeho «zdokonalení» a s cílem podněcovat nacionalismus, zpochybňovat marxismus-leninismus, vedoucí úlohu KSČ, propagovat spotřební pseudosocialismus a vytvářet tak podmínky pro tzv. destabilizaci socialistického zřízení.
- Bod 14: Podvracením socialistického společenského a státního zřízení republiky jsou akce menšího rozsahu, které směřují proti socialistickému charakteru našeho státu, proti politickému uspořádání republiky, jako např. propagace návratu k buržoazní demokracii nebo agitace namířená proti vedoucí úloze dělnické třídy nebo KSČ. Mohou to být dále i lokální akce usilující o vnesení nesouladu a nevraživosti mezi dělníky a rolníky nebo mezi rolníky a družstevníky, místní akce proti federativní úpravě vzájemných vztahů Čechů a Slováků, rozdmýchávání izolovaných národnostních různic resp. izolovaná činnost proti ústavní úpravě národnostní politiky vůbec. Patří k tomu i omezenější činnost směřující k oslabení akceschopnosti či k diskreditování národních výborů nebo justice. Podvratný charakter může mít dále organizovaná nebo soustavná činnost proti socialistickému hospodářskému zřízení, založenému na socialistickém vlastnictví výrobních prostředků a plánování, pokud jednotlivé akce nepřekročily místní rámec, tedy nejde-li o činy přísněji trestné.
- Bod 17: Za podvratnou činnost proti samostatnosti republiky by bylo možno považovat např. propagaci tzv. Středoevropské federace, voleb pod mezinárodní kontrolou, nebo agitaci pro vyvolání zásahů OSN do poměrů v ČSSR, pokud by ovšem šlo o akce méně závažné.
- Bod 19: Trestný čin podvracení republiky je svou povahou trestným činem ohrožovacím. Nezáleží tedy na tom, zda činnost pachatele má nějaký zevní účinek.
- Bod 20: Činnost naznačenou v předchozích vysvětlivkách nelze považovat jen za ústavou zaručenou svobodu projevu (čl. 28) nebo tzv. petiční právo (čl. 29), protože se jí útočí na základy republiky a naplňuje se tak objektivní stránka trestného činu podvracení republiky. Uvedené závěry nejsou v rozporu s čl. 19 Mezinárodního paktu o občanských právech. Práva zastávat svůj názor bez překážky a na svobodu projevu jakýmkoli způsobem podle vlastní volby, zakotvená v odst. 1 a 2 cit. článku nelze totiž chápat odtrženě od odstavce 3 téhož článku.

Je známo, že nerespektování závazků Paktu i Závěrečného aktu z Helsink i praxe našich bezpečnostních a justičních orgánů byly v řadě případů kritizovány právě těmi složkami světového veřejného mínění, jež se v současné době rozhodujícím dílem účastní v mohutném mírovém hnutí proti jadernému zbrojení v Evropě. Stejně tak vytvářelo nepříznivou atmosféru pro československou zahraniční politiku jak v bilaterálních vztazích, tak na půdě významných mezinárodních jednání Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Bělehradě a v Madridu či v Mezinárodní organizaci práce. Tento stav tedy neprospívá mezinárodním zájmům naší republiky, ani úsilí o důsledné dodržování všech zásad spolupráce mezi národy našeho kontinentu. Především však nepomáhá žádoucímu probuzení opravdové občanské angažovanosti, jejíž naléhavá potřeba stoupá s růstem obtíží a složitosti problematiky našeho hospodářského života. Všechny výzvy k takové angažovanosti a iniciativnosti vyzní naplano, dokud budou projevy kritiky protispolečenských jevů a jednání mocenských i řídicích orgánů ohroženy rizikem libovůle těchto orgánů ve výkladu zákonných norem, jak jejich příklad podává citovaný komentář a jeho aplikace bezpečnostními a justičními orgány.

Opakujeme proto upozornění a své návrhy na legislativní úpravy, jakož i na potřebu změny praxe státních orgánů, zvláště bezpečnostních a justičních tak, aby byla v souladu se závazky převzatými naší vládou podpisem a ratifikací Paktu o lidských právech i dalších smluv, týkajících se vztahu moci k občanům, a uzavřených jako součást úsilí o mezinárodní uvolnění, bezpečnost a spolupráci mezi všemi státy. Společenství občanské iniciativy Charta 77 je ochotno, jak uvedlo již v dokumentu č. 15 a v dopise z 6-2-78, přispět kvalifikovanou spoluprací odborníků ze svých řad i z řad svých přátel k takovému dílu.

V Praze dne 5. dubna 1982

Dr. Radim Palouš, Anna Marvanová, Ladislav Lis, mluvčí Charty 77.

OFICIELNÍ TEROR

Charta 77 zaslala prezidentovi ČSSR Dr. Gustávu Husákovi 3. května 1982 tento dopis:

«Výrazným negativním jevem druhé poloviny XX. století je terorismus, který se rozšířil po celém světě jako nebezpečná infekce. Lidé zcela nevinní, ba většinou neintereso­vaní do toho či onoho politického, náboženského, národního či jiného společenského kontextu, i děti a starci, jsou bráni jako rukojmí. Ti, kdo k rukojmím mají nějakou vazbu – a to jsou přece nejen rodinní příslušníci či lidé určitého politického nebo náboženského vyznání, původu, národnosti či státní příslušnosti, nýbrž nakonec všichni lidé – jsou přímo nebo nepřímo vydírání, aby ze strachu o osud svých blízkých, držených na neznámých místech či unesených v letadlech a podobně, udělali to, co diktují únosci. Takového morálního nátlaku používají nejen jednotlivci proti jednotlivcům nebo politicky méně silní proti politické moci, nýbrž i mocní proti těm, kdo nemají možnost hýbat pákami moci.

Politický terorismus je projevem úpadku elementárních mravních hodnot, a zároveň slabosti svých protagonistů. Slabosti, která se maskuje nezastřeným násilím a nelidskostí. Je projevem patologického stavu společnosti. O to víc jsme povinni čelit všem projevům pronikání metod blízkých terorismu do činnosti některých složek výkonné moci v naší zemi.

V poslední době se množí případy, kdy příbuzní a známí jsou perzekvováni či vystrašováni, a zároveň nabádáni, aby podobně jako rukojmí nutili přímo nebo nepřímo, pouhým fakem svého ohrožení, jiné osoby dělat nebo nedělat to či ono. Mnozí stoupcí občanské iniciativy Charta 77, mluvčí Charty nevyjímaje, jsou vystavováni systematickému vydírání a pomluvám o «konspirativních» kontaktech málem špionážní povahy, o spoluodpovědnosti za politické hanlivé nápisy na komínech továren, na domech a v metru, o tom, že se chystají násilné činy apod.

Tak byli ze strany příslušníků StB zcela nevin­ně především v březnu a dubnu 1982 postihováni příbuzní a známí současných mluvčích Charty 77, přičemž mělo být dosaženo toho, aby mluvčí zanechali své činnosti, kterou je hájení lidských práv, ochrana zákonnosti, prosazování míru a pokoje vně i uvnitř státu, obrana proti zvlí těch, kdo neuznávají soustavu platných zákonných norem, a pozitivně míněná kritika nezdravých skutečností v naší vlasti. Vůbec se přitom nedbá článku 30 Ústavy ČSSR, který zaručuje nedotknutelnost osoby, ani § 9 trestního řádu, který vychází z principu nepřenosnosti viny a praví, že pachatelem trestného činu je jen ten, kdo trestný čin sám spáchal, takže i kdyby činnost mluvčích byla – jakkoli neoprávněně – kvalifikována jako přestupek či trestný čin, je perzekuce jiných osob, byť nejbližších příbuzných, zcela nezákonným jednáním.

Nadto je všeobecně známo, a více než pětiletou činností občanské iniciativy Charta 77 doloženo, že se veškerá její činnost důsledně řídí souborem všech platných zákonných norem, tedy jak ústavou a mezinárodními dohodami, začleněnými do československé právní soustavy, tak ostatními zákony ČSSR, jejichž výklad a aplikace musí přece být ve vzájemném souladu.

Obracíme se s tímto upozorněním na kompetentní orgány, neboť nemůžeme uvěřit, že by se tyto nezákonné akce mohly dít s plným vědomím úředních míst a s inspirací podobnou násilnému brání rukojmí. K těmto nezákonným aktům je využívána nesprávná interpretace ustanovení § 19 Zákona o SNB, na jejímž základě jsou jednotlivci bez předchozího oznámení a bez hmotně právního důvodu předváděni do úřadoven SNB, kde jsou podrobováni výslechům týkajícím se záležitostí, které nespádají do kompetence orgánů SNB (soukromé styky, politické, náboženské a občanské postoje atd.), a pod smyšlenými záminkami (např. § 202 – výtržnictví) jsou na dobu až 48 hodin nezákonně vězněni.

Tato nehumánní, protiprávní a zákeřná praxe je uplatňována proti občanům s nekonformními občanskými postoji a proti lidem z jejich okolí. Je to jev obecně velmi nebezpečný. Připustí-li nejvyšší státní orgány z jakýchkoli důvodů a v jakémkoli rozsahu nerespektování resp. překrucování a zneužívání platných zásad a norem právního řádu, připouštějí tím možnost suspendovat právní řád a nahradit jej nekontrolovatelnou subjektivní zvlí.

Jedině dodržováním smyslu celé soustavy platných zákonů a zákonných norem lze zabránit definitivnímu návratu poměrů, jaké v naší zemi panovaly v době, kdy jste i Vy, pane prezidente, byl nezákonně perzekvován a vězněn. Očekáváme proto, že příslušná úřední místa učiní zmíněným nezákonným postupům přítrž.

Mluvčí Charty 77: Dr. Radim Palouš, Anna Marvanová, Ladislav Lis

Na vědomí:

Federálnímu shromáždění ČSSR
Generální prokuratuře ČSSR

Následují texty dvou dopisů od manželů Lisových, bytem Žižkova 1228, Praha 8. První, od Aleny Lisové, je adresován federálnímu ministrovi vnitra Doc. Jaromíru Obzinovi, s kopiemi Bezpečnostnímu oddělení ÚV KSČ, Kriminální službě ČSSR v Praze, Federálnímu shromáždění, Městskému výboru KSČ v Praze, Generální prokuratuře, Svazu žen, Rudému právu, Vlastě, Čs. televizi a Čs. rozhlasu.

«Pane ministře,

jsem matkou dvou nezletilých dětí, dvanáctileté Kateřiny a šestiletého Martina. Jako každá matka

chci, aby mé děti žily v klidu a míru. O to úděsnější je skutečnost, která se nám stala. Obdržela jsem anonymní dopis od jakési skupiny pod názvem «revoluční akce», který cituji:

«Vážená paní, téměř každá matka miluje své dítě. Vy jistě nejste výjimkou. Nepochybuji proto, že uděláte přesně to, co Vám doporučím.

28. června v 18.00 hodin bude Vaše dcera sama, bez rodičů, chodit v . . . (místo se včas dozvíte). V ruce bude držet tašku, kterou nosí do školy, a v ní bude 150.000 Kčs (jednostopadesát tisíc Kčs) nebo 30.000 tuzexových korun, nebo adekvátní částka v cizí měně – západní, nejlépe německé marky, švýcarské franky, bereme i americké dolary. Ještě ten večer se Vám dcera vrátí v pořádku domů (nebo kam budete chtít, ovšem bez peněz).

Máte několik možností, jak náš příkaz nesplnit: 1) Nezaplatit nebo zaplatit méně; 2) informovat policii; 3) atd. atd. To vše by mělo za následek jedině: smrt Vašich dětí. Osud by Vás stihl zcela nečekaně. Nemáte v podstatě šanci, jak mé doporučení nesplnit. Těším se na spolupráci s Vámi a včas se ozvu.

*Váš KIM ze skupiny Revoluční akce
P.S.: 28.6. v 18.00 hodin»*

Fotokopii dopisu rovněž přikládám . . . Odesílatel tohoto dopisu sotva očekává, že bych byla schopna požadovanou sumu zaplatit. Zná-li tak dokonale naši rodinu, pak určitě ví, že pracuji jako uklízečka s měsíčním platem 1.000 Kčs a že manžel je částečně invalidní důchodce s ještě menším výdělkem. Jde o vydírání a nátlak na mého muže a celou rodinu, v přímé souvislosti s hnutím Charty 77, jehož je můj manžel od ledna 1982 mluvčím. Od té doby se také velmi zvýšil nátlak některých složek státní policie nejen na manžela, ale i na další členy naší rodiny a příbuzné.

Příslušníci StB manželovi přímo sdělili, že nezanechá-li své aktivity a nevystěhuje-li se, zničí oni nejen jeho, ale celou rodinu. Děti byly přítomny mnohahodinovým domovním prohlídkám. Jsou svědky zatýkání otce v časných ranních hodinách. Můj manžel byl za posledních pět let 10 měsíců ve vazbě, aniž byl postaven před soud; nescíslněkrát byl zadržen a vězněn 48 hodin bez zákonného důvodu; všichni členové rodiny jsou podrobováni výslechům, včetně mého 75-letého otce, který je necelý měsíc po mozkové mrtvici. Sdělili mi, že mohu být zatčena a že můj muž se do jednoho měsíce vystěhuje . . .

Po našem domě a v okolních domech chodí neznámí lidé, legitimují se průkazy StB a vyptávají se na naši rodinu, majetkové poměry, ostouzejí nás. Jsme sledováni neznámými lidmi v osobních automobilech, veřejných dopravních prostředcích i pěšky. Čísla některých aut mohu dát k dispozici. Je to zvláštní shoda, že je mi nyní vyhrožováno usmrcením mých dětí.

Předpokládám, že otevřený dopis nejvyšším státním a policejním představitelům je prostředkem, kterým by bylo možno zamezit teror a vydírání. Žádám Vás, abyste učinil rozhodná opatření, která by zabránila realizovat výhrůžku obsaženou v anonymním dopise, a současně učinil taková opatření ve svém resortu, která by zabránila příslušníkům Vašeho ministerstva zneužívat jejich pravomoci v rozporu s československým právním řádem vůči naší rodině a dalším (viz případ nezákonného zadržení nezletilého Jiřího Dienstbiera). Jen tak může dojít k nápravě a odhalení skutečného autora a inspirátorů této teroristické akce. Ten, kdo dopis napsal a odeslal, se totiž již nyní dopustil přinejmenším trestného činu vydírání a nebezpečného vyhrožování.

Považuji za nutné současně informovat kopii tohoto dopisu i další instituce a sdělovací prostředky a učinit s manželem pro ochranu svých dětí vše, co by zabránilo realizaci této výhrůžky.

V Praze dne 8. června 1982

Alena L i s o v á

Druhým dokumentem o případě je otevřený dopis Ladislava Lise:

«Vážení přátelé,

posílám vám k informaci dopis, který manželka zaslala ministrovi vnitra Jaromíru Obzinovi. Jeho součástí je i anonymní dopis podepsaný jakousi «skupinou Revoluční akce». Závažnost věci vyplývá z obsahu dopisu.

Jde zatím o nejhrubší projev vyřizování účtů s nekonformními občany, se snahou zastrašit je a vydírat. Domnívám se, že i když je dopis adresován naší rodině, je záležitostí všech občanů, neboť teroristé si za oběť mohou vybrat kohokoliv.

Dosavadní zkušenosti ukazují, že naše bezpečnostní složky nejsou schopny zabezpečit naši ochranu – viz např. přepadení mluvčí Charty 77 Zdeny Tominové v chodbě jejího domu s následným otřesem mozku, loupežné přepadení členky kolektivu mluvčích Ziny Freundové v nočních hodinách v jejím bytě s následným těžkým pohmožděním a šokem, pokus o shození mluvčí Charty 77 Anny Marvanové do kolejiště metra, a další noční přepadení signatáře Charty 77 Stanislava Adámka, odvezení do lesa, ztlučení, hrozby přejetím automobilem a shozením do Macochy, nenávratné odcizení osobního auta mluvčího Charty 77 Rudolfa Battěka, spálení osobního auta bývalé mluvčí Charty 77 Marie Hromádkové, nezákonné zadržení nezletilého Jiřího Dienstbiera, atd. Proto uvažujeme společně, jak čelit rozrůstajícímu se terorismu vlastní občanskou sebeobranou.

Zaujmete-li jakýkoli postoj k tomuto sdělení, prosím vás o informaci.

V Praze dne 8.6.82

Ladislav L i s »

A do třetice vrhá na podezřelý případ možné další světlo dokument, který došel do redakce Listů. Je datován jako dopisy manželů Lisových, nadepsán «Prohlášení SRA ze dne 8. června 1982,» a zakončen slovy «Koordinační výbor SRA». Zde je text:

«V posledních dnech se množí případy provokací proti čs. opozici ze strany StB. Policie se snaží prostřednictvím různých podvržených dokumentů zastrašovat signatáře Charty 77 a vnášet nejistotu do řad čs. opozice. Jedná se o zcela novou formu psychického nátlaku. Součástí tohoto programu je i výhrůžný dopis sestavený nedávno pracovníky bezpečnosti a zasláný mluvčímu Charty 77 Ladislavu Lisovi. V tomto dopise je jmenovanému «neznámým» autorem vyhrožováno zavražděním dvou jeho dětí, pokud nesplní požadavek dle návodu mnohatisícovou finanční částkou.

Tento zfalšovaný dopis je podepsán značkou KIM a SRA. V tomto případě se jedná mimo zastrašování i o pokus diskreditovat činnost naší skupiny v řadách opozice i domácí a světové veřejnosti, a to právě v době blížícího se soudního procesu se členy SRA.

V této souvislosti jsme zmocnění prohlásit:

- 1) SRA nemá nic společného s tímto dopisem a nikdy nepoužívala výše uvedenou značku KIM.*
- 2) SRA se plně ztotožňuje s činností Charty 77 a podporuje všechny skupiny usilující o obnovu demokracie politickými prostředky.*
- 3) SRA se distancuje od podobných gangsterských metod, příznačných pro stoupence anarchie a teroru, popřípadě dalších podvržených dokumentů podobného stylu a obsahu.»*

Petr Pospíchal opět odsouzen

Dne 26. května 1982 se konalo u Vojenského obvodového soudu v Litoměřicích hlavní líčení ve věci vojína Petra Pospíchala, nar. 16. dubna 1960, t.č. ve vazbě v Praze-Ruzyni. Soud zasedal přímo v kasárnách, kde byl Pospíchal od dubna 1981 v prezenční vojenské službě, tedy v posádce ve Strašicích, okr. Rokycany, v klubovní místnosti. Předsedou senátu byl podplukovník Huťka, Petra Pospíchala hájil Dr. Hulík z Advokátní poradny Bolzanova 1, Praha 1.

Soudní líčení začalo v 9.30 hodin. Vojenský prokurátor vinil Pospíchala, že od dubna 1981 do února 1982 vedl s vojáky hovory na politická témata, zmiňoval se o existenci Charty 77, měl výhrady proti vedoucí úloze komunistické strany a zaujímal nepřátelské postoje vůči společenskému a státnímu zřízení republiky, čímž naplnil skutkovou podstatu trestného činu podle § 100 (pobuřování) odst. 1, 2. Obžaloba byla formulována velmi neurčitě, bez konkrétních údajů.

Obžalovaný uvedl, že je pravda, že hovořil s vojáky o Chartě 77. Znovu zdůraznil, že považuje Chartu 77 za věc správnou a spravedlivou, a proto ji také podepsal a nadále za svým podpisem stojí. Dále zdůraznil, že hovory o Chartě 77 zpravidla nezačínal sám, ale že vojáci, a to i vojáci z povolání, chodili za ním a žádali o informace a objasnění. Dále se jednalo m.j. o šíření strojopisného textu Informací o Chartě mezi vojáky. K tomu obžalovaný vypověděl, že on sám nikdy takové materiály neměl, a tudíž je nemohl ani rozšiřovat.

Ve 12.10 hod. pokračovalo líčení výslechem svědků. Bylo jich vyslechnuto pět: vojín Zápotocký, Tikal, Kremina, Janouch a Váňa. Vcelku nebyli svědkové schopni spontánní výpovědi, předseda senátu jim musel «připomínat», co vypověděli v přípravném řízení o dva měsíce dříve před příslušníky Státní bezpečnosti. V tomto smyslu např. vojín Zápotocký «měl dojem», že Pospíchal s vedoucí úlohou strany nesouhlasí; obžalovaný to

sice *neřekl přímo*, ale svědek «usoudil, že má výhrady proti zřízení, vedoucí úloze strany, činnosti soudů a bezpečnostních orgánů; říkal, že byl nespravedlivě odsouzen».

(Petr Pospíchal byl krátce po dosažení 18 let zadržen se svými vrstevníky Petrem Cibulkou a Liborem Chloupkem. Přestože šlo pouze o společný zájem o muziku, literaturu a poezii, byli všichni tři obviněni podle § 100 a odsouzeni k vysokým nepodmíněným trestům odnětí svobody. Petr Pospíchal nebyl předtím stíhán, měl být posuzován jako mladistvý, a přesto byl uvězněn na jedenáct měsíců. Po návratu z vězení podepsal petici za dodržování lidských a občanských práv Charta 77 a byl vystaven perzekuci, která zesílila po jeho přestěhování do Prahy. Nebylo mu dovoleno, aby nastoupil kvalifikované zaměstnání (je vyučený tiskař), byl často vyslýchán a vystaven fyzickému násilí. Mimo jiné výhrůžky byl odvezen muži, kteří se mu představili jako pracovníci Státní bezpečnosti, na osamělé místo v lesích. Na okraji strmého svahu mu naznačili, že celý výlet může skončit tím, že «nešťastnou náhodou» spadne dolů).

O magnetofonových nahrávkách, které prý Pospíchal podle tvrzení obžaloby přehrával ostatním vojínům a které údajně měly «závadný text», pouze dva svědci vypověděli, že tam snad byl vedle anglických textů nějaký text český, ale nahrávka byla podle jejich výpovědi tak nekvalitní («něco tam zpíval nějaký chraplavý hlas»), že nebyli schopni reprodukovat jediné slovo. Líčení pokračovalo do pozdních odpoledních hodin čtením dalších 25 svědeckých výpovědí, dvou znaleckých posudků, zpráv z místa bydliště apod. V této souvislosti působil zvláště absurdně «znalecký posudek» o bulletinu Informace o Chartě, který byl zadán k vypracování – Federálnímu ministerstvu vnitra, tedy témuž orgánu, který Pospíchala trestně stíhá.

Prokurátor v závěrečné řeči uvedl, že orgány Státní bezpečnosti pracující ve vojenské rozvědce už v přípravném řízení předložily dostatek důkazů, že obžalovaný vedl hovory na politická témata, v nichž měl výhrady k vedoucí úloze KSČ, ačkoli mu bylo známo, že moc KSČ je dána ústavou. Dále prokurátor tvrdil, že obžalovaný u útvaru přehrával pásky s českým textem, v němž se útočí proti bezpečnosti státu a společenskému zřízení republiky. Nahrávky samy sice *nalezeny nebyly*, ale při domovní prohlídce v bytě Pospíchalovy matky Marie Adámkové, v ulici Bohuslava Martinů 5 v Brně, *byly nalezeny materiály podobného charakteru*.

Dále hovořil prokurátor o tom, že ideologická diverzní činnost ze strany Západu je stále intenzivně prováděna, a že obžalovaný se takto postavil na platformu třídních nepřátel. Jeho «trestnou činnost» označil jako vysoce společensky nebezpečnou, neboť směřuje proti základům republiky. Proto navrhl trest nad polovinou trestní sazby, a to ve druhé nápravně výchovné skupině.

Jako další účastník obžaloby vystoupil poté vojín Pavel Staněk, předseda základní organizace Svazu socialistické mládeže u útvaru. Uvedl výčet «deliktů» vojína Petra Pospíchala, mimo jiné to, že nosil na krku křížek a odmítl ho na výzvu nadřízeného sejmout.

Potom pronesl závěrečné slovo obhájce, který uvedl, že u slyšených svědků existují evidentní rozpory mezi výpověďmi před soudem a výpověďmi, které byly učiněny v přípravném řízení. V této souvislosti je třeba si uvědomit, že svědkové, vojíni základní služby, byli pravděpodobně negativně ovlivněni vztahem podřízeného a nadřízeného, vzhledem k tomu, že výslech probíhal u útvaru v době jejich prezenční služby. Dále obhájce upozornil, že vůbec nebylo prokázáno, že by *existovaly* nahrávky s českým textem; svědkové pouze uvedli, že textu bylo špatně rozumět, ale nikdo nebyl schopen sdělit, čeho se text týkal. Vzhledem k těmto neurčitostem a pochybnostem obhájce namítl, že je v tomto případě povinností soudu použít zásady *in dubio pro reo*, tedy v pochybnostech má soud rozhodnout ve prospěch obžalovaného. I pokud jde o tiskoviny, dodal obhájce, nebylo vůbec prokázáno, že by je byl obžalovaný rozšiřoval.

Obžalovaný Petr Pospíchal ve svém závěrečném slově reagoval hlavně na společenskou obžalobu předsedy základní organizace SSM Staňka a poukázal na nesmyslnost jednotlivých tvrzení. Dále hovořil o dojmu, který na něho udělaly čtené svědecké výpovědi, neboť si byly podobné jako vejce vejci.

Rozsudek byl vynesena pozdě večer: Petr Pospíchal byl odsouzen na 18 měsíců nepodmíněně. Obě strany si ponechaly zákonnou lhůtu k vyjádření.

Závěrem je pro úplnost dobře poznamenat, že Petr Pospíchal držel ve vazební věznici v Praze-Ruzyni od konce března do konce dubna 1982 hladovku v trvání 34 dnů.

A dodatkem: Senát Vyššího vojenského soudu v Příbrami projednal 20. července 1982 odvolání Petra Pospíchala, které zamítl jako nedůvodné.

Rozsudek nad nekonformním časopisem

(Sdělení VONSu č. 307)

Ve dnech 18. a 25. června a 2. a 9. července 82 proběhlo před senátem Okresního soudu v Chomutově, jemuž předsedal dr. Vaňáček, hlavní líčení s figurantem Františkem Stárkem, nar. 1-12-52, bytem Teplice, Hálkova 2882, studentem přírodovědecké fakulty University Karlovy Michalem Hýbkem, nar. 9-10-57, bytem Praha 1, Klimentská 30, historikem umění, který pracuje jako zedník, Ivanem Jirousem, nar. 23-9-44, bytem Stará Říše 94, okr. Jihlava a dělníkem Milanem Fričem, nar. 21-5-57, bytem Modřešice, Podhájí 90, okr. Semily. Okresní prokurátor dr. Hugo Knauer je žaloval ze spáchání trestného činu výtržnictví, § 202, odst. 1,2 tr.z., který měl údajně spočívat v tom, že by se tyto obvinění měli podílet na vydávání a rozšiřování časopisu VOKNO.

Michal Hýbek a Ivan Jirous byli krom toho obviněni z trestného činu nedovolené výroby a držení omamných prostředků a jedů dle § 187, odst. 1 tr.z. U obou obviněných bylo v průběhu domovní prohlídky v jejich bydlišti nalezeno určité množství marihuany. Oba tvrdili v přípravném řízení i během soudního jednání, že marihuanu nikdy nevlastnili, jako drogu neužívali a neměli v držení, že jim není nic známo, jak se mohla bez jejich vědomí do bytu dostat. Ivan Jirous navíc žádal předvolání příslušníka bezpečnosti, který při prohlídce na chodbě vybral z většího množství sáčků koření s tvrzením: «To je marihuana». Jiné koření zabaveno a předáno ke znaleckému posudku nebylo. Nad tímto jednáním se pozastavil i u soudu vyslechnutý soudní znalec, podle jehož mínění může pouze expertisa objasnit, zda jde o drogu či ne. Rekl, že on sám by se neodvážil v drti sušených lístků a lodyh určit, o jakou rostlinu jde. Svědek Václav Duchač, který drogu objevil, tento rozpor nijak neosvětlil, vypověděl pouze, že u Ivana Jirouse a jeho přátel se dalo očekávat, že bude marihuana objevena. Dokonce někteří z nich byli za její přechovávání odsouzeni. Na otázku, o které přátele jde, odpověděl, že o Karla Soukupa. U Karla Soukupa nebyla nikdy nalezena marihuana a nikdy nebyl z jejího přechovávání obviněn ani za ně souzen (o jeho případu viz naše sdělení č. 289).

Michala Hýbka krom toho žaloba viní z přečinu nedovoleného držení střelné zbraně. Šlo o upravenou vzduchovou pistoli, která léta nebyla použitelná. O časopisu VOKNO dospívá obžaloba i senát na základě znaleckých posudků k názoru, že ve své podstatě má časopis protispolečenské zaměření. Pravdou ovšem je, že ve znaleckém posudku přednášejícího filozofické fakulty Univerzity Karlovy Vítězslava Ržounka ani v odborném vyjádření Ministerstva kultury ČSSR není konkrétně rozebrán jediný příspěvek do časopisu. Jde o hodnocení zcela povšechně odmítavá, jaká bylo možno při-

pojit ke každému druhému nekonformnímu textu bez rozlišení. Ivanu Jirousovi klade obžaloba za vinu jednak jeho články, které byly v časopise publikovány, dále dva články, publikované v zahraničním tisku, a strojopis polemického článku, zabaveného při domovní prohlídce, který nebyl nikdy nikde zveřejněn.

Ivan Jirous je bývalý manažer hudební skupiny Plastic People a byl za tuto činnost postižen 18 měsíci odnětí svobody. O jeho dalším odsouzení viz naše sdělení č. 48. Přesto, že při hlavním líčení nebylo přesvědčivě dokázáno ani to, že by vydávání a šíření časopisu VOKNO zakládalo skutkovou podstatu trestného činu výtržnictví, ani to, že by obžalovaní opravdu časopis vydávali a rozšiřovali, rozhodl senát, že jsou vinní žalovanými trestnými činy, a odsoudil Františka Stárka ke dvěma a půl roku odnětí svobody ve druhé nápravně výchovné skupině, Michala Hýbka k 18 měsícům v 1. nápravně výchovné skupině, Ivana Jirouse na 3 a půl roku do 3. nápravně výchovné skupiny a Milana Friče na 15 měsíců do 1. nápravně výchovné skupiny. Nad Frant. Stárkem a Ivanem Jirousem je ještě stanoven ochranný dohled na dobu 2 let po vykonání trestu.

Milan Frič a Ivan Jirous jsou otcové malých dětí. Adresy jejich manželek jsou totožné s jejich vlastními. V souvislosti s tímto případem byl z trestného činu výtržnictví rovněž obžalován dělník Jaroslav Chnapko, bytem Osvračim 7, okr. Domažlice, ale jeho případ byl vyčleněn k samostatnému projednání.

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných,
Čs.liga pro lidská práva, člen Mezinárodní
31-7-82 federace pro lidská práva

Věznění Jana Litomiského

Dopis snoubence

V Plzni 21. února 1982

Ahoj, Magdo!

Pišu Ti jenom krátce, protože mohu psát pouze o rodinných záležitostech a až do včerejška jsem neměl o rodině žádné zprávy. Teprve včera mi přišly od Nejvyššího soudu z Prahy dopisy od matky za poslední tři měsíce včetně úmrtího oznámení mé babičky, která zemřela 31. prosince. Dopisy od Tebe však nedošly. Z matčiných dopisů vím, že jste se obě chystaly na návštěvu. Žádal jsem o ni hned po soudu v Ruzyni, ale nedostal jsem odpověď. Mezitím jsem byl přemístěn sem. Tady jsou návštěvy 6. března - doufám, že Vám bude povolena. Matka se ptá, co byste mi měly přivést sebou. Celkem nemám zvláštní přání - strava je tu vydatná i co se týče vitamínů - občas dostáváme i citróny. Byl bych rád, kdybyste mi přivezly nějaký kvalitní čaj, indický nebo cejlonský a zelený čínský. Také by se hodily dva páry ponožek, protože pracuji v gumovkách,

tak abych si je mohl občas vyprat. Jiné oděvní součástky nejsou povoleny - musí být jednoduchá ústroj. Také hygienické baličky se zde nevedou.

Místo toho jsme vyfasovali poukázky na 20.- Kčs, za které jsem si nejnnutnější věci nakoupil a zbytek vyžebal. Nyní tedy nepotřebuji nic kromě žele po holení. Šampón je zbytečný, protože nemám žádné vlasy. Vůbec se zde osvědčuje zásada sv. Františka, že čím kdo má méně majetku, tím i méně starostí a naopak.

Matka píše, že byste rády věděly, jakou práci tady dělám. To je velice tajná věc, nesmí se o tom psát, ale zeptejte se známých, ti to tu dobře znají. Píše se o tom i v jedné francouzské knížce, kterou má nyní paní Dojčárová.

Dostal jsem taky velice hezký dopis od Jany Kašparové. Moc mne potěšil a povzbudil. Je to první zásilka, která mi od ní došla. Byl bych velice rád, kdyby mi občas napsala o tom, jak žijí obyčejní lidé a evangelíci. Potěšila by mne i nějaká klasická modlitba nebo citát z bible. V posledním dopise od matky je velice krásná modlitba od sv. Brigity. Rád bych se dozvěděl něco o životě této pozoruhodné ženy.

Noviny a časopisy, které mi matka poslala, pan referent vrátil, protože se mu nechce cenzurovat se s tím. Tak už mi touto cestou nic neposílejte. Mohu si objednat z kapesného RP, ale žádné peníze zatím nemám. Z domova mi je neposílejte, protože bych je stejně nedostal. Četba odborné nebo náboženské literatury se mi jeví z hlediska nápravné výchovy, kterou tady procházíme, jako zbytečná záležitost a není na ni ani příliš času a zvláště klidu. Ovšem v době osobního volna mohu vykonávat náboženské úkony, protože svoboda vyznání je tady zaručena.

Celkově se mi tu daří dobře, mám kolem sebe většinou slušné lidi, jak to dobře vystihl už pan prokurátor JUDr. Pilný, který je sem posílá.

Jsem rád, že doma držíte všichni pohromadě. Nebudu se dál rozepisovat, doufám, že se brzy uvidíme osobně a všechno si povíme ústně.

Srdečně zdraví Honza

P.S. Pozdravuj srdečně, strašně moc Juliánu s dětmi.

V Praze 14. července 1982

JUDr. Ján Feješ
generální prokurátor ČSSR
Náměstí hrdinů
Praha 4-Pankrác

Vážený pane prokurátore,

účastnili jsme se dnes pohřbu pana ing. Vladimíra Litomiského. Na několik hodin byl kvůli otcovu pohřbu propuštěn z věznice Plzeň-Bory ing. Jan Litomiský, význačný člen, presbyter a synodál česko-bratrské církve evangelické a náš osobní přítel. Minulého roku byl odsouzen na tři roky odnětí svobody podle § 98 tr.z. za činnost ve výboru na obranu nespravedlivě stíhaných.

Hluboce nás zranilo, jak vypadal. Před svým

uvězněním byl fyzicky silný a odolný, působil dojmem až vysoce nadprůměrného zdraví a tělesné zdatnosti. V obřadní síni jsme však v první řadě zezadu viděli jakéhosi starého a nemocného člověka s pleší, zbytky prošedivělých vlasů a šedivou pokožkou. Žádného z nás zprvu nenapadlo, že to mohl být náš přítel a litovali jsme, že se rozloučení s otcem Jan Litomiský nemůže účastnit. K svému zděšení jsme po skončení obřadu zjistil, že je to on. Z jeho proměněné tváře jsme vyčetli po mnoho měsíců nepřetržitě trvajícím vyčerpání, pracovní přetížení, podvýživu, nedostatek spánku a odpočinku vůbec, jedním slovem životní podmínky upomínající na koncentrační tábory a tábory nucených prací, podmínky budící hrůzu u lidí, kteří žijí v podmínkách normálních. Místo některých nehtů na ruce má zdeformované hnědé pahýly, na hřbetu ruky stopy zranění či kožního onemocnění.

Proměna, ke které u ing. Jana Litomiského došlo za necelé dva roky od jeho uvěznění, námi otřásla. Proto Vás, pane prokurátore, žádáme, abyste věnoval bedlivou pozornost podnětům, které k Vám z různých míst docházejí a prošetřil celkové podmínky výkonu trestu v československých věznicích z hlediska zákonem přikázané ochrany života a zdraví vězněných spoluobčanů.

Jan Dus
Školní 1
277 11 Neratovice-Libuš

Miloš Rejchrt
Vrší 60
182 00 Praha 8

Na vědomí:
mluvčím Charty 77
synodní radě ČCE
Křesťanské mírové konferenci
Sekretariátu pro věci církevní MK ČSR

Fejeton

Šimečkovy boty

LUDVÍK VACULÍK

Za trpytného nedělního dopoledne, kdy z nebe zářilo slunko a ze země sálal mráz, kráčet po zasněženém nábřeží v Praze osamělý muž a hlasitě nadával na režim. Byl jsem to já. Tramvaj svině nejela, protože vykolejila kdesi na zledovatělé výhybce a zatarasila trať. Nezlobilo mne ani tak to, že nejede, ale že jsem to pochopil tak pozdě, až všichni kamsi zmizeli a já zůstal na celém nábřeží sám. Očima přivřenýma do ostrého svitu pozoroval jsem berounské ledy plynoucí po vltavské vodě a zdálo se mi, že se z řeky paří. Bylo to tak, ačkoli vládl dvacetistupňový mráz. Na krách vozili se rackové a volnou vodou proplouvaly labutě. Zapomenuv, co jsem původně chtěl ještě hlasitě říci, zastavil jsem se u zábradlí a řekl si potichu: «Jak je to krásné!»

Náhle jsem viděl, že jsem spokojen. Skoro se všim, a už nějaký čas. Teď například mě ani za takového mrazu nezebou nohy. Co se mi nabývalo zima, když jsem takto v neděli vyrazil se sáněmi na kopec u mlýna! Míval jsem boty dobré, kožené, šil mi je staříček, fusekle teplé, a přece mě po hodině začaly štípat malíčky, běhal jsem a dupal, nějakou dobu dalo se to odkládat, ale nakonec jsem skoro s brekem vlekl sáně domů. Ano, mě takto v zimě každý večer, když jsem psal úlohy nebo četl, svrběly pod stolem omrzliny až do jara. A napuchaly mi klouby prstů. Tak špatně jsem byl dobře obutý do mrazů, jaké vládnou v Praze letos. Ale ony nás tehdy ozíbalý nohy skoro každého. Nebyla tak dobrá izolace od země, jako dnes je ta pěnová guma. Snad, kdo nosil papuče, netrpěl mrazem. Ale já bych papuče nebyl obul ani za svět! A teď, jdu si mrazem, libuju si čistě pusté ulice, ledové kry na Vltavě a labutě mezi nimi. Je to jak pohádka. Mělo by to tak zůstat.

Za šedivého dne, kdy mrazivý vítr točil nad Brati-

slavou sněhovým mračnem, kráčet pustou ulicí muž. Skláněl před větrem brýle, ruce bořil do kapes chatrného zimníku, podupával a chvílemi se otáčel, jako by si nebyl čímsi jist. Byl jsem to já. Došel jsem k jednomu domu, vstoupil do výtahu a zazvonil u jedné dveří. Na Milana Šimečku, když mi otevřel, promluvil jsem slovensky, abych pro první chvíli obelstil, koho bylo třeba. Při nic neříkajících větách vypili jsme spolu kávu, já jsem se ohřál. Potom jsme se rozhodli jít popovídat si jinam, někam do soukromí náměstí či parku. Oblékaje se zas jsem prohodil, že mám boty, v nichž mě zebou nohy. A tu on ukázal na pár nových světlehnědých knoflíkových bot s podšívku, na tlusté gumové podešvi: «Zkus si je». Když jsme se hodinu toulali v okolí hradu, překvapen jsem si uvědomil, že v Milánových botách mi vůbec není zima a ani nikdy nebude. «Kolik stály?» zeptal jsem se, když jsme se vrátili do bytu. Řekl cenu, já jsem zaplatil a odjel jsem do Prahy.

Letos je zima – Šimečka nemá možnost osobně to posoudit – důkladná a poctivá, jak bývaly zimy zamlada, kdy mezi kobylicí poskakovali na cestě chocholouši. Boty jsou už hodně okopané. Byl jsem s nimi na koncertech i výstavách, na poštách i v obchodech, na návštěvách i profylaktických výsleších. Provedl jsem je několikrát i po Karlově mostě, Stromovkou i Letenskými sady. Tak jako loni i letos jsem zase sháněl Hvězdářskou ročenku, když ve skutečnosti chybělo masa, pracích prášků, jižního ovoce a podkolenek. Někdy pomalým krokem, jindy nervózním během křížoval jsem Příkopy či Národní třídu, vždy v zájmu o něco daleko mířícího, než byl ten volný pohyb v Šimečkových botách. V prodejně semen nad rozhlasem koupil jsem včera dvacet kilo superfosfátu a v dejvickém

antikvariátě minulý týden Pražákovu «Rukověť dějin české literatury» z roku 1921.

Jedné neděle se bílé slunko zastřelo hebkým závojem a tuhý mráz náhle změkkl na vycházkovou míru. Od kraje města k hájům hned se natáhly zimní promenády. Po uklouzané stezce kráčela skupinka rodinného vzhledu: mladá žena, její rozpustilá dcerka a nepřiměřeně, sám bych řekl že až ostudně starší muž. Muž tlačil kočárek, v němž leželo jeho neuvěřitelně malé dítě, a zdálo se, že nad touto scénérií sám vrtí hlavou. Byl jsem to já. To by se Šimečka nasmál!

Jednou zase jsem vyslechl řeč tří děvčátek klouzajících se před školou. První děvčátko panovačně pravilo: «Napřed jedu já, pak Renátka a pak teprve ty!» Třetí děvčátko se podívalo: «Proč?» – «Protože já jsem vedoucí klouzačky a Renátka je vedoucí party». Poodešel jsem, abych se mohl vychechtat, a zalitoval jsem, že tu není taky Šimečka, aby to zapracoval do své soustavy politiky.

Koncem ledna vystupňovaly se řeči o zdražení tak, že zboží začalo samo z obchodů mizet. Když potom konečně oznámili nové ceny, byl jsem v Šimečkových botách, musím říci, zklamán: zdražení bylo mnohem menší, než se odůvodněně dalo čekat. To znamená, že pravda o výrobě, hospodaření a politice zas nevyšla najevo celá.

Může se stát, že ode dneška za rok, nebo už letos na podzim, budeme znát všechno. Poměry se mohou změnit způsobem, jaký si dnes ani neumíme představit; dovedu si to v Šimečkových botách představit. A ulice budou plny lidí, kteří jako by teprve teď dostali rozum, který mohli mít dávno dřív, a budou potřebovat zas jako před lety komusi ho hlásat. Já tam nebudu.

(Únor 1982)

(Pozn. Listů: Milan Šimečka byl v květnu 1982 propuštěn po roce vyšetřovací vazby).

Nová opatření normalizátorů ve vědě

Jedním z nových policejních opatření je oběžník presidia Československé akademie věd, s nímž byli nedávno seznámeni všichni vědečtí pracovníci všech ústavů akademie. Týká se pravidel vědeckého styku s cizinou, přesněji řečeno výměny publikací mezi československými vědeckými pracovníky a jejich zahraničními kolegy.

Až dosud bylo zcela možné, aby československý vědecký pracovník koupil v knihkupectví, samozřejmě za své peníze, knihu nebo časopis a poslal je poštou zahraničnímu kolegovi, opět na své náklady. Státní bezpečnost a její přísluhovači v ČSAV se rozhodli, že nebudou dále trpět takovýto prohnílý liberalismus. Podle nových instrukcí nemá vědecký pracovník právo jednat svobodně ani ve svém soukromí. Zakoupí-li publikaci, kterou chce poslat do ciziny, musí ji nejdříve, jak se sluší na moderního nevolníka, předložit ke schválení řediteli ústavu, pochopitelně i s informacemi o adresátovi. Ředitel publikaci přezkoumá, ověří, je-li její obsah nezávadný a je-li účelné, aby se dostala do rukou zahraničního adresáta. Teprve dostane-li pracovník ústavu milostivě příznivé vrchnostenské rozhodnutí, může se odebrat na poštovní úřad.

Jaký je smysl tohoto úředního nesmyslu? Můžeme se o tom jen dohadovat, ale některé věci jsou zcela jasné. Má předně učinit přítrž jakékoli nekontrolované individuální iniciativě na poli vědeckých styků. Za druhé má zabránit, aby se do ciziny dostávala «společenskovědní» literatura určená výlučně pro domácí trh. Čas od času se totiž stane, že některý vědecký, kulturní nebo politický časopis vydávaný na Západě podrobí výplody československých oficiálních ideologů zdrcující kritice. A tomu je třeba zabránit. Proč nahrávat třídinnému nepříteli a zpřístupňovat mu československé publikace? Není lépe je před cizinou utajit? Anebo

je zasílat jen zcela loajálním zahraničním spolupracovníkům, kteří o nich napíší příznivé recenze?

Ale to není vše. Zatím jsme se zabývali jen první částí instrukcí, které regulují tok vědeckých informací z Československa do zahraničí. Druhá část oběžníku upravuje tok informací ze zahraničí do ČSSR. Je sice známo, že valná část publikací, alespoň společenskovědních, zasílaných ze Západu do ČSSR, je zadržena bdělými orgány STB, kteří, přestrojeni za poštovníky, jsou detašováni do centrálního poštovního úřadu pro mezinárodní poštovní styk v Praze. Avšak jejich třídinná bdělost je jen všeobecně politická, a je tedy třeba ji doplnit bdělostí odbornou. Jak mají poštovní cenzoři pracující v černém kabinetě posoudit škodlivé názory obsažené ve spisech o molekulární biologii, matematických pojednáních, v dílech o jaderné fyzice, v knihách o klasické filologii, sanskrtu, římském právu, sinologii nebo archeologii, či o matematické lingvistice? Dostalo se jim školení jen ve služebním marxismu-leninismu, a je proto třeba jim dát k ruce odborné asistenty.

Oběžník pověřuje i touto prací pomocných cenzorů ředitele vědeckých ústavů ČSAV. Nebudou ovšem přijati do SNB (složka StB) s hodnostmi a platy majorů, podplukovníků a plukovníků, ale budou tuto činnost vykonávat jako členové jakési neveřejné Pomocné stráže Státní bezpečnosti.

Stane-li se, že některý vědecký pracovník dostane přece jen poštou nebo jinou cestou zahraniční publikaci (např. tak, že mu ji zahraniční kolega přiveze při cestě do Prahy jako dárek), nesmí ji o své vlastní vůli ani číst, ani zařadit do své soukromé knihovny. Je povinen ji neprodleně předložit s informací, jak a od koho publikaci obdržel, řediteli ústavu. Ten ji posoudí a rozhodne, zda bude vrácena vědeckému pracovníkovi do osobního vla-

stnictví, anebo zda bude zařazena do fondů (případně zvláštního, tajného fondu) ústavní knihovny.

Je to jakási novofeudální instituce. Myslím to zcela vážně, protože to opravdu připomíná nevolnické vztahy. Kam se ovšem poděl osvícený západoevropský absolutismus XVIII. století! Ve srovnání s «reálným socialismem» byl pravou říší svobody. Z hlediska ideologů «reálného socialismu» se ovšem podobal «prohnilému, netřídnímu liberalismu». K čemu jsou ideologické žvásty o socialistické zákonnosti, když vnitřní policejní instrukce může svévolně zrušit platnost základních ustanovení občanského zákoníku? Ten byl doposavad jediným právním předpisem, jenž byl v «reálném socialismu» dodržován. K čemu jsou ustanovení občanského zákoníku o nedotknutelnosti a ochraně osobního vlastnictví, když napříště každý ředitel ústavu nebo úředník jím zmocněný může bez okolků veřejně a svévolně vyvlastňovat knihy, které jsou podle občanského zákoníku nedotknutelným osobním vlastnictvím zaměstnance, jenž je získal v souladu se zákonem (darem, výměnou atd.)? Čím se z právního hlediska liší toto jednání ředitele od trestného jednání poberty, který žádá na chodci, aby mu vydal peněženku? Jedině tím, že ředitel je k této loupeži naveden samou policií, t.j. pokyny, které vydalo oddělení zvláštních úkolů při presidiu Československé akademie věd, jež je, jak známo, detašovanou služebnou StB.

Zmínil jsem se již o osvíceném absolutismu XVIII. století. Nebude zbytečné připomenout jeden čítankový příklad z tohoto období. Když Bedřich Veliký, o němž je známo, že měl pevnou vladařskou ruku a nevyhýbal se zvůli, budoval svůj zámek Sanssouci v Postupimi, narazil na tvrdošíjného mlynáře, který mu odmítal prodat svůj mlýn, jenž překážel královým plánům na rozšíření zámeckého parku. Neústupný mlynář se dovolával svých vlastnických práv a namítal, že mlýna řádně nabyt dědictvím po svém otci, a že jím tedy může disponovat podle své vůle. Když nepomáhaly ani prosby ani hrozby, rozhodl se Bedřich, že vyžene neposlušného poddaného z mlýna manu militari. A tím se dostáváme k pointě této pravdivé historické anekdoty. Mlynář se obrátil na královský soud a podal žalobu na Jeho Veličenstvo pruského krále pro rušení svého vlastnického práva. Soud rozhodl, že mlynář je v právu a že král musí nechat jeho mlýn napokoji. Zdůvodnil své rozhodnutí tím, že i vladař je vázán zákony, které jako suverén pro své poddané vydal. I ve feudálním absolutistickém Prusku tedy platil v tomto případě princip zákonnosti. Byl to ovšem princip «abstraktní», nikoli «třídní a konkrétní» jako je princip «socialistické zákonnosti». Platil jednoduše pro každého, nikoli jen pro někoho. Dodejme k tomu, že Prusko XVIII. století není Rusko se svými současnými «reálně socialistickými» odnožemi. Příběhy ze života Bedřicha Velikého nám málo řeknou o ruské skutečnosti. Pro ni platí i v poslední čtvrtině XX. století Gogol, a ještě více Saltykov-Ščedrin.

Ředitelé ústavů akademie jsou zatím oprávněni kontrolovat, cenzurovat a zabavovat přírůstky do soukromých knihoven svých podřízených. Předpokládám, že je to první krok k cenzurní revizi sou-

kromých knihoven. Všechny veřejné knihovny včetně knihoven vědeckých jsou již pod důkladnou policejní kontrolou. Ale soukromé knihovny obsahují stále ještě velké množství nežádoucí literatury, která volně obíhá a umožňuje nepovolenou četbu. Z hlediska «reálného socialismu» jsou ohnisky ideologické diverse. Předpokládám, že na presidiu akademie již pracují na oběžníku, jenž uloží vědeckým pracovníkům, aby zpřístupnili své soukromé knihovny ředitelům k revizi, a oprávněni ředitele, aby z nich odstranili všechny ideologicky závadné publikace a zařadili je do zvláštních fondů ústavních knihoven. «Očista» veřejných knihoven byla již dávno důkladně provedena. «Očista» soukromých knihoven právě začala citovaným oběžníkem.

Pochybuji, že se mezi vědeckými pracovníky ústavů ČSAV najde jedinec se zmužilostí postupimského mlynáře a podá žalobu na svého ředitele, až mu odejme (lépe řečeno ukradne) knihu zaslanou ze zahraničí. Subalterní vědecký pracovník raději ještě více ohne hřbet, než by riskoval ztrátu pracovního místa. Ale v akademii věd jsou hodnostáři, kteří by se nemuseli bát. Například akademik Radovan Richta, který se vždy tvářil jako ztělesněná veřejná a individuální mravnost. Akademik Richta rád brání svobodu, spravedlnost a lidská práva, jsou-li potlačovány v Chile, Jihoafrické republice, v Salvadoru nebo v Turecku. Není to tak dávno, co o tom uveřejnil společně s akademikem Snítilcem a předsedou svazu novinářů Hořením rozhorlený článek s halasným titulem «Nelze mlčet» (Rudé právo z 30. ledna 1982). Teď má příležitost se znovu ozvat, a to z několika důvodů.

Předně, bezpráví se děje v jeho vlastní zemi, nikoli za oceánem, a to v jeho bezprostřední blízkosti, na jeho vlastním pracovišti. Za druhé, je o něm podrobně informován, protože jako ředitel Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV seznamoval své podřízené s obsahem zmíněného oběžníku. Za třetí, jako ředitel ústavu nebude pouze nezúčastněným svědkem bezpráví, ale jeho aktivním vykonavatelem. Bude odnímat vědeckým pracovníkům knihy, které jsou jejich osobním vlastnictvím, t.j. bude je okrádat. Za čtvrté, bude znásilňovat svobodu vědy a myšlení. Nemám ovšem žádné iluze, a proto předpokládám, že akademik Richta se v tomto případě na žádný protest nezmůže. Bude mlčet jako ryba, a bude naopak horlivě vykonávat funkci cenzora a svévolného vyvlastňovatele. Obávám se, že se nemýlím.

Normalizace v Československu ukazuje, že «reálný socialismus» restauroval archaické, předkapitalistické, feudální prvky společenských vztahů. Zrušení kapitalistických vztahů ekonomického donucení nevedlo ke svobodě, ale k restauraci vztahů mimoekonomického donucení. Tyto prvky připomínající předkapitalistické společnosti jsou stále silnější a výraznější. Tak jako za feudalismu poddaný nemohl poslat syna na vyšší školu nebo na řemeslo bez povolení vrchnosti, nemůže československý občan vykonávat určitá povolání, dosahovat vědeckých hodností, cestovat do ciziny a nabývat do osobního vlastnictví zahraniční publikace bez milostivého souhlasu nového panstva.

I. L.

Vězeň na Špilberku

VRATISLAV PĚCHOTA

(Ke 150. výročí knihy Silvia Pellica «Le mie prigionii»)

Dějiny se neopakují, ale vytvářejí nápadně podobné situace.

Napoleonské války daly vyrůst Svaté alianci a evropskému řádu, který se udržel přes čtyřicet let. Pravda, měl svá krizová období, jak o tom svědčí historické události roku 1830 a 1848. Ale mohl také spoléhat na ruské a rakouské armády a na malodůšnost středoevropského měšťáka.

Jeho vazby by patrně přetrvaly, kdyby je neoslabil dvě věci. První byla nepřirozená geopolitická mapa Evropy, jak ji vytvořil Vídeňský kongres. Druhou věcí byla snaha monarchistických režimů zvětšit sociální anachronismy a znemožnit, aby je kdokoli bral v pochybnost. To vyžadovalo odmítání základních občanských a politických svobod, zejména tvrdý postih svobodného myšlení, vyjadřování a sdělování názorů, jak to vyjádřil Karel Havlíček Borovský v jednom z paragrafů svých «Základních práv ústavy šosovské»: «Každý Šosák smí potají věřit a myslit, co chce. Řekne-li to ale nahlas, bude oběšen».

Byly to nálože k budoucí destrukci řádu a zvyšovaly vzájemným působením svou detonační schopnost. Jedním z podminovaných míst na mapě Vídeňského kongresu byla severní Itálie. Její přičlenění k Rakousku zpomalovalo společenský a hospodářský vývoj Lombardie a Benátska, a dunajské monarchii přinášelo pochybný prospěch. Od prvních chvil rakouské nadvlády bylo zřejmé, že bez silné vojenské přítomnosti a bez početné politické a policejní byrokracie nepůjde severní Itálie cestou, jakou jí nastínili ve Vídni.

Vídeň vystřídala všechny metody vládnutí, avšak žádná z nich nezaložila dobrovolný a trvalý svazek mezi Severoitaly a habsburskou monarchií. Nezapůsobila ani hůl maršálka Radeckého, kterou Miláňané musili na ulici líbat, ani shovívavá vláda arcivévody Maximiliána.

S historickým odstupem vidíme jasněji příčiny a chápeme nevyhnutelnost důsledků. Avšak ti, kdož pozvedli svůj hlas v prvních desetiletích rakouské nadvlády, musili spoléhat pouze na své svědomí, přesvědčení o nezadatelnosti národních a lidských práv, a na důvěru v historickou spravedlnost. Pouze hrstka byla členy tajných spolků (nejznámější z nich, «Carbonari», vešel do dějin pro smělost svých idejí a činů a pro jména těch, kteří se k němu hlásili), většina angažovaných demokratů utvářela a vyjadřovala své postoje nezávisle. Stovky jich trpěly v žalářích mocnářství; téměř symbolický význam jako finální výraz politického útlaku nabyl brněnský Špilberk.

Jeho nejproslulejším vězněm byl italský básník, dramatik, vlastenec a demokrat Silvio Pellico. Pellico byl pyšný na to, že se narodil v roce dobytí pařížské Bastily, 1789. Znal se osobně s Byronem, Madame de Staël, Schleglem a dalšími velkými současníky. Psal skvělé básně a jeho dramatická tvorba, zvláště «Francesca da Rimini», připoutávala jako magnet diváky. Nesmrtelným se však stalo jeho dílo zcela odlišného žánru. V devatenáctém století se sotva objevilo otřesnější literární svědectví o lidské nespravedlivosti, politické bigotnosti a policejné soudní zvůli, než byla jeho kniha «Le mie prigionii» (Má vězení). Vyšla poprvé v roce 1832, tedy právě před 150 lety. Kniha obešla celý svět, byla přeložena do mnoha jazyků a dosáhla několika set vydání. První české vydání se objevilo už v roce 1835 v překladu Josefa Černého v nakladatelství J. Pospíšila v Praze. První slovenské vydání vyšlo v roce 1870 ve Skalici v překladu a nákladem J. V. Havlíčka. Další česká vydání se dostala do rukou našich čtenářů díky Cyrilometodějskému nakladatelství (1882) a nakladatelství Jan Otto (1926). Čtenáři po ní sahají dodnes, a to nikoliv jen pro historickou a literární hodnotu.

Silvio Pellico nebyl nepřitelem Vídni z vlastní vůle. Učinila ho odpůrcem sama Vídeň. Její žárlivé oko rozlišovalo v Itálii jen mezi poddanými a nepřáteli: ten, kdo nechtěl být jedním, se musil stát druhým.

Život Pellicovy generace byl vtěsnán do údobí, které leželo mezi soumrakem staré doby a svítáním nové. Bylo zřejmé, že nemůže mít normální průběh: byl zahrán do temnot a ani ti nejvíce jasnozřiví nemohli s jistotou tvrdit, že vidí světlo na konci tunelu. Pro Itálii to byla nešťastná doba, plná houstnoucí tmy, nevyslovených obav a hrozivých předtuch. A Silvio Pellico nebyl z těch, kteří hledali útočiště ve lhostejnosti či v intelektuálním odpoutání, jako by vůbec takové útočiště existovalo.

Rozhodnutí, před nímž stál, bylo volbou mezi břemenem morálním a rizikem fyzickým. Rozhodl se pro druhé. Jak uvádí Cicero, existují dva druhy nespravedlivosti: nespravedlivost těch, kdož činí příkoří, a nespravedlivost těch, kdož neochrání své bližní před příkořím, jestliže mohou. Pellico odsuzoval nespravedlivost prvních a nechtěl být nespravedlivý ve smyslu druhém. Bojoval nejenom proti vojenské a policejní byrokracii, ale také proti kohortám italských pochlebníků, vždy připravených nastavit plachty ve směru převažujících větrů. Byl zatčen, odsouzen a poslán v okovech na Špilberk. Tam prožil deset let v podmínkách, jaké si dovedou představit patrně jen ti z našich současníků, kteří prošli očistcem Borů, Mírova či Leopoldova. A z té zkušenosti vytěžil látku pro «Le mie prigionii».

Pro zaslepenou a trestající moc neexistuje žádné objektivní kritérium dobra a zla. Neexistují pro ni ani objektivní kritéria reálnosti a nereálnosti. Je to stále totéž: horlivost úřadů v pronásledování je zaslepuje natolik, že nevidí před sebou člověka. Vládcí, kteří začnou eliminovat odlišné názory, brzy přikročí k eliminaci jejich nositelů. V této perspektivě se člověk ztrácí a objevuje se v nové podobě jako pachatel v policejních protokolech, jako obžalovaný v soudních lejtrech, a jako pouhé vězeňské číslo v žalářní kobce. Ve všech třech fázích se na něm požaduje, aby se zřekl základních atributů lidství a zapřel v sobě všechno, co v něm připomíná člověka.

Není možné ani s přibližnou věrohodností reprodukovat Pellicovo svědectví o zacházení s disidenty v jeho době. Knihu je třeba si přečíst. Dnešní Středoevropan si v ní ověří mnoho z vlastní zkušenosti. Ne, Pellicova «Má vězení» nejsou katechismem nenávisti proti utlačovatelům a jejich služebníkům. Mohou si je bez obav přečíst ruzyňští vyšetřovatelé, policejní informátoři a dokonce i soudce z procesu s Václavem Havlem a spol.

Vysvětlení, proč kniha promlouvá k dnešku, je nasnadě. Naše doba není o nic shovívavější a jemnější: podává žluč místo medu a lidské sny o spravedlnosti trísni vulgaritou politické ideologie. A bohužel přechýlny úřadů nejsou vždy důkazem občanské ctnosti nás občanů. Proto je třeba znovu a znovu si připomínat dávné, ale stále platné zásady: abychom získali sílu, musíme bojovat; abychom nabyli odolnosti, musíme se bít za zásady; abychom měli odvalu, musíme vidět cíl; a abychom dosáhli cíle, nesmíme v něj přestat věřit.

Silvio Pellico zemřel v roce 1854; o pět let později byla rakouská vojska donucena opustit Milán. Dějiny nejsou sentimentální v osudech jednotlivců, ale mají přísnou logiku v tom, že nedovolí nikomu, aby natrvalo popíral přirozené zákony lidské pospolitosti.

Světový názor a Tvorba

Uspěchaní nadšenci, kteří věří kdejakému psanému či hlásanému slovu té či oné víry, aniž by si je prověřovali svými zkušenostmi a rozumem, bývají obvykle druhým k smíchu. To zřejmě ještě nedošlo redakci Tvorby, a tak se někdy dostává kam nechce. V poslední době totiž věnují v tomto stranickém časopise hodně místa agitaci a propagandě na tzv. vyšší úrovni. Prý je toho třeba: nikdo už totiž ničemu v «reálném socialismu» nevěří a «nedá se nadchnout» jako dříve, což «vede k nebezpečnému individualismu, k špatné pracovní morálce, ke korupci» a pod. V březnu, v č. 13, pojednával na stránkách Tvorby doc. Baudyš CSc takto o světovém a životním názoru. Není známo, zda svůj příspěvek myslel jen vážně či také trochu žertovně; v každém případě tak, jak to Tvorba přinesla, je to téměř návod, jak se dostat v Československu do konfliktu se zákonem.

Často prý u nás ještě zaznívá «fatalismus», «smířování se s danou skutečností», což údajně vyplývá ze špatně pochopené poučky o svobodě jako poznání nutnosti. Nevím, jak kdo a co o tom soudí, občan Československa by znal asi konkrétnější důvody takového fatalismu, ale buďsi. «Teprve chápe-li vědomí jako nástroj překonávání nesvobody a dosahování svobody, může se projevit jeho pravý význam v životě člověka». Tento citát není, jak by bylo možno se domnívat, z Václava Havla, nýbrž opět ze zmíněné Tvorby. «Rozum je dán člověku k tomu, aby rozumně žil, nikoliv jen k tomu, aby věděl, jak nerozumně žije», cituje Tvorba Belinského. Ale společnosti prý nestačí jen často připomínaný selský rozum, konkrétní, odborné znalosti, nýbrž i «obecné poznatky širší, dlouhodobější, koncepčně-strategické povahy» – a to čím je společnost industriálně vyvinutější, tím spíše. Atd.

Už dlouho lidé Tvorbě, pokud ji vůbec čtou, tak s chutí nepřítakávali, jako v tomto případě. I když, nutno podotknout, Baudyšova stať nedodávala, kde takové poznatky tvořící světový názor v cenzurovaném a zglajchšaltovaném informačním systému vůbec získat. Zda poslechem cizího rozhlasu, četbou zakázaných cizích časopisů, či jak? – ale to už si lidé domysleli sami. Baudyš tedy takto, bez žvástů a dlouhého citování Lenina definuje světový názor – i to je sympatické.

A pak se trefuje Tvorba rovnou do černého. Stať totiž dokládá, že často bývá u lidí rozpor mezi «životním názorem» jednotlivce, čili souhrnem «jeho životních zkušeností», a «názorem světovým», který je «budován systematicky, zpravidla profesionálními pracovníky a mívá náročnou abstraktní podobu», a hlavně: «stojí za ním zájmy vládnoucí třídy». Ba dokonce Tvorba přiznává, že lidé obvykle, když jim «životní» a oficiální «světový» názor neštímují dohromady, i v případě, že by třeba světový názor jinak rádi sdíleli, «se vracejí k původnímu životnímu názoru», a to buď vůbec, nebo uvnitř sebe, a vede to pak «k dvojitvárnosti, k předstírání, k falši, a pod». Vskutku by nemohl popsat nikdo jednu ze základních otázek lidského vědomí v dnešním Československu lépe a přesněji.

Až potud samé jedničky. Pak je ovšem nutno z toho všeho nějak vybruslit, a tak se stať už neptá po skutečných důvodech takového rozporu mezi názorem světovým a životním, proč lidé ničemu úřednímu nevěří, a pochopitelně ani nemůže odhalovat vykonstruovanost a trouchnivost oficiálního světového názoru. Naopak; vrací se, to už bychom mohli uhádnout i bez čtení, ke staré konstrukci, kterou lze reprodukovat vlastními slovy takto: Jelikož vládnoucí třídou v Československu je třída dělnická, jediné pokroková, atd., je její oficiální světový názor více, než individuální názory jednotlivých dělníků, a žádné vlastní prožitky a zkušenosti s tím nic nesvedou. A jsme zase tam, kde jsme byli, na začátku začarovaného kruhu, u poznání nutnosti a u možnosti buď se «s danou skutečností smířit», anebo ji překonat prostě tím, že dosadím alespoň za očividné lži správné odpovědi, třeba tím, že se zamyslím nad tím, kdo je opravdu vládnoucí třídou nebo skupinou v dnešním Československu, a že z podobných zamýšlení také vyvodím praktické závěry.

Moravský osud

Někdy začátkem podzimu roku pětáctýřicátého jsem ho uviděl poprvé. Vešel do velké zasedačky v Dittrichově ulici (jež byla jedinou redakční místností Kulturní politiky) v uniformě kapitána československé jednotky ve Velké Británii, a pomalou hanáčtinou informoval oba mladistvé přítomné, že je Josef Šrych, a že se hlásí do služby. Patřil ke generaci neposlušných předválečných komunistických Haló novin, a k ještě neposlušnějšímu Trnu, který se znelíbil rovnou měrou Živnobance i politbyru. Za války v Anglii pracoval v redakci armádních novin, a do Prahy přišel od druhého, tentokrát britského, obležení Dunkerque, s malým zpožděním (tuším přes Loštice a Bratislavu). Kdysi před válkou pracoval s «děčkem» E. F. Buriana, neuhnul od obou Budínových, když je strana pramářovala jako nepřátelské živly (sám se k odběru partajní legitimace nikdy neodhodlal, ač měl srdce od malička a do samého konce nalevo – nebo spíš právě proto), ani od Jirky Weila, Kalandry a co jich bylo. Doredakčního kruhu Kulturní politiky zapadl proto bez dalších úvodů, druhý den přinesl první fejetón, a jeho jméno zmizelo z jejích stránek až s posledním číslem.

Bylo mu kolem třiceti, mně o deset miň, bůhví, jak se stalo, že jsme si od prvního dne tak rozuměli a beze slova uzavřeli přátelství, které trvalo napříč světem a osudem víc než pětatřicet let. Brzy jsem pochopil, že je patrně nejtalentovanější český (on by mě opravil: moravský) novinář své generace, úvodníkář, reportér, zahraniční komentátor, humorista, fejetonista, kurzívkař (na tom si zvláště zakládal), filmový recenzent, velký profesionál interviewu (to od něho mám tu velkou pravdu, již reagoval na jeden z mých vlastních pokusů: «Všichni píšeme celý život jeden jediný interview»). Nepoznal jsem nikoho s takovou šíří záběru, s takovým postřehem, jazykem, schopností střídat žánry, aniž se to poznalo na kvalitě. A přitom se mu jen málokdo vyrovnal osobní poctivostí, integritou, neústupností, solidností vlastního postoje, který mu nedovolil smířit to srdce nalevo s partajním odznakem, ani je vyměnit za mnoho a mnoho mis daleko lepší a vydatnější čočovice, než jakou jedl celý život, až do posledka. Ušel tak tragickému osudu mnoha svých přátel, ne však tragédii vlastní.

Válka přerušila rozmach jeho talentu ve chvíli, kdy zřejmě dozrál. Po sedmi letech služby dostal novou šanci, a zmocnil se jí v celé šíři toho neuvěřitelného rejstříku. Ale zase jen na okamžik. V sedmáctýřicátém odjel do Spojených států jako dopisovatel Práce. V devětačtyřicátém v létě přijel ještě na dovolenou. To už vládnoucí strana zlikvidovala Kulturní politiku a s ní i nejednoho z nás. Bylo to smutné loučení, při kterém jsme oba věděli, že se nevrátí, že ve Stalinově světě pro něho není místo. Ale pro člověka s jeho srdcem nebylo ani v McCarthyově Americe. A tak, když ho pražští mistodržitelé vyzvali, aby se vrátil, odjel ten nejčeštější a nejmoravštější z českých a moravských novinářů

tam, kam jako žid z hanáckých Loštic nejspíš odjet mohl: do Izraele. A tam uvízl. Říkám vědomě uvízl, protože mu chyběl nezbytný konformismus, který je předpokladem každé integrace. A asi zejména integrace docela asimilovaného nesionistického českého a moravského žida a nekonformního intelektuála ve státě, který se rychle vyvíjel směrem od socialisticko-sionistického ideálu k dnešní realitě, a ne docela vlastní vinou nevybředl z kulturní provinčnosti.

Hebrejsky ho po bezmála dvaceti letech naučila až dnes čtrnáctiletá dcerka Ája, kterou miloval velikou láskou otců svého věku, a která mu oplácela stejnou měrou. Viděl jsem je pohromadě jenom pár dní, ale nikdy nezapomenu. Ani na Binga, který tu dvojici všude věrně sledoval, až do své boxerové smrti, kterou mu Josef nikdy neodpustil.

A tak se v Izraeli stal novinářský talent, jaké se rodí jednou za nevímkdlouho, filmovým recenzentem Haarecu. Psal anglicky a polovinu honorářů odevzdával překladatelům. Jednou si v dopise povzdechl: «Co po mně zbude? Kufr filmových recenzí». Ten povzdech, který neladil s jeho věčnou, tvrdou sebeironií, šel z hloubi duše, a mluvil za tak mnohé osudy podobné jeho. Od té chvíle jsem ho začal prosit, zapřisáhat, zaklínat, aby nechal všeho a začal psát paměti. Ne paměti, rozumějte, ale šrychovsky napsanou šrychovskou knihu o tom, jak šli v našem století světem lidé jako on. Slíbil, sliboval, ale nikdy nesplnil.

Československá léta šedesátá mu znova vrátila naději, a prožíval je s intenzitou protiřečící jeho ironické skepsi. Několikrát přijel a čeští čtenáři si v těch letech znovu zvykali, že je pevnou součástí české žurnalistiky. Po zhroucení velké iluze, již byl definitivní návrat do Prahy v osmašedesátém – měl už nejen pevné místo v nové redakci Lidových novin, ale i byt a příslib práce pro ženu – se ve své izraelské izolaci vrhl do psaní dopisů. Přátelům po světě, redakcím světových deníků (jež je rády tiskly) a v posledních letech života především otevřených «hate letters» (řekněme «vynadacích dopisů») ministerskému předsedovi Beginovi, nebo o něm novinám a časopisům. Nevím, zda je někdo, nebo on sám, ukládal, a jednou vydá. Byl by to pozoruhodný příspěvek k dějinám naší doby.

Psal i filmové scénáře, rozhlasové hry – jednu z posledních bude brzy vysílat britská BBC – ale «doma», to jest v Izraeli, se nikdy nestal prorokem. Dusil se v místním provincialismu a soudě podle ticha, jež ho v tisku provázelo na poslední cestě, málokdo si tam uvědomil, kdo to tam vlastně prožil více než třicet let života, který právem mířil tak docela jinam.

Když onemocněl, staly se jeho dopisy ještě častějšími. Přicházely v rytmu tři až čtyř týdně. Několik dní bez dopisu znamenalo vždycky leknutí. Báł se příliš dlouho odkládané operace a radši trpěl a psal. Nakonec se odhodlal. Poslední dopis, několik řádek z kibucu, kde ležel v rekonvalescenci, přineslo lživou úlevu. Všechno dopadlo dobře,

na festival do Berlína sice ještě nepřijede, ale uvidíme se v létě.

Neuvidíme. Zprávu o jeho smrti přinesla jiná pošta, dopis amerického přítele, kterému jsem dal jednou jeho adresu a který se nikdy nevzpamatoval se setkání s osobností takové originality a dimenze.

Jednou ten kufr a ty dopisy s Ájou přebereme, aby tu originalitu a její dimenzi všichni viděli. Nemůžeme dovolit, aby Josef Šrych odešel jen tak tiše, skromně, beze slova, jak to měl ve zvyku.

AJL

AIDA není jen opera

Znepokojující zprávy o pronásledování umělců v různých částech světa, v Argentině jako v Československu, v Chile jako v Sovětském svazu, v Jihoafrické republice jako v Polsku, přivedly v roce 1978 skupinu francouzských umělců na myšlenku, že nestačí, aby na jejich obranu sepisovali jen petice a pořádali podpisové akce, nýbrž že bude účinnější zastat se jich způsobem, který je jejich profesi nejvlastnější – uměleckým činem. Tak se z podnětu Ariany Mnouchkinové, Patrice Chéreau a Claude Lelouche zrodilo Mezinárodní sdružení na obranu umělců. Association Internationale de Défense des Artistes, zkráceně A.I.D.A., je jakousi obdobou Amnesty International, její akce mají však specifický charakter.

Příklad francouzských umělců našel následovníky v řadě evropských zemí – v Německu, Holandsku, Belgii. V září 1980 založili ženevští umělci švýcarskou sekci sdružení – A.I.D.A. Suisse – jejímž předsedou je divadelní režisér François Rochaix. A hned jejich první akce byla úspěšná. Ve spolupráci s televizí francouzsky hovořící části Švýcarska, Télévision suisse romande, nastudovali – podobně jako to učinila Mnouchkinová se svými přáteli ve Francii a v Německu – dramatickou rekonstrukci procesu s Václavem Havlem a dalšími členy VONSu. Dokumentární hra pod názvem «Procès à Prague: le VONS au banc des accusés», měla svou premiéru ve švýcarské románské televizi 1. prosince 1980. Na živě vysílaném představení se za vedení Pierra Binera a v režii Alaina Blocha podílelo na padesát ženevských herců. Všichni účinkovali dobrovolně a své honoráře odevzdali fondu A.I.D.A.

Záznam velmi působivého pořadu byl na Mezinárodním festivalu filmu a tisku, který se konal v říjnu 1981 ve Strasburku, vyznamenán zvláštní cenou za televizní dílo, a 5. ledna 1982 jej vysílal i třetí francouzský televizní program France Régions 3.

Další záslužnou akcí švýcarské sekce A.I.D.A. byl rozhlasový Týden československých spisovatelů, jehož iniciátorem a organizátorem byl ženevský herec François Germond. Po celý týden v listopadu 1981 vysílal švýcarský románský rozhlas po-

řady věnované české literatuře. Členové A.I.D.A. v nich přednesli výňatky z Haškova Švejka, Hrabalových Tanečních kursů pro pokročilé, Škvoreckého Tankového praporu, texty Václava Bendy a Evy Kantůrkové. Divadelní tvorba byla zastoupena hrou Václava Havla «Vyrozumění» a Londonovou dramatisací dopisů Vlada Clementise, která měla nedlouho předtím premiéru v ženevském divadle v Carouge pod názvem «Le Merle Sif fleur».

V rozhlasovém cyklu bylo uvedeno i několik novinek. Ve francouzských překladech, které byly pro tuto příležitost pořízeny, tu poprvé zazněly fejeton Ludvíka Vaculíka «Jak se špatná zpráva změnila v lepší», povídka Ivy Procházkové «Proč z takové dálky, když hrajeme přesilovku» a krátká novela Karla Pecky «Mistři smíru».

Každý pořad byl provázen zasvěceným úvodním slovem F. Germonda a cyklus byl doplněn rozhovory s J. Pelikánem a A. Londonem. Všichni, kdož se na týdně československých spisovatelů podíleli, věnovali i tentokrát své honoráře fondu A.I.D.A.

– hd –

Noc za Václava Havla v Avignonu

V roce 1982 pokračuje činnost A.I.D.A. ve stejném duchu. Pro stručnost se zmiňme jen o večeru pořádaném tímto sdružením na letošním ročníku mezinárodního divadelního festivalu v Avignonu. V červenci ožívá staroslavné jihofrancouzské město představeními klasického i avantgardního repertoáru; letošní Avignon pak byl jedním z dosud nejnavštěvovanějších.

NOC ZA VÁCLAVA HAVLA – tak se jmenovalo dramatické pásmo, jehož první část tvořila scéna z pera slavného Samuela Becketta (autora Čekání na Godota). Sehrává se tu – uprostřed publika – střet «pořadatele» s vězňem, kterého pořadatel «estrádnímu» obecenstvu předvádí. Druhou částí byl záznam vstupu Arthura Millera do této noci, zahájený symbolickým podpisem petice za propuštění Václava Havla z vězení. «Hodně na tebe myslím», říká velký americký dramatik přes oceán svému českému vrstevníkovi. «Ty, Václave Havle, jsi odmítl *jim* dělat reklamu...». Referent listu Le Monde dodává, že Havel je dnes možná vzorem politického vězně. «Nemá právo psát. Odmítl se nechat propustit (za slib vystěhování na Západ. – Pozn. Listů), dokud tolik jiných mužů a žen jeho země prožívá útlak». A zpravodaj pařížského deníku na okraj avignonské «Noci ze Václava Havla» připomíná, že každý důkaz podpory může pomoci zkrátit věznění Václava Havla a jeho druhů.

DVOJÍ HRABAL

V poslední době vyšlo v různých pražských nakladatelstvích několik prozaických knih Bohumila Hrabala. Texty byly už předtím známy z hojně kolujících rukopisů. Vydané prózy se od rukopisné podoby liší nejen v jazykových detailech, ale i v některých podstatných pasážích anebo dokonce i klíčových scénách. Překvapující se zdá, že některé změny matou původní smysl, občas jej dokonce mění v opak anebo v pouhý nesmysl. Co je pro dílo horší – těžko posoudit. Ale tento fakt spolu s tím, jakých míst se změny převážně týkají, se zdá napovídat mnohé o původu a inspiraci změn.

Vybral jsem několik ukázek z obou verzí Hrabalových próz. Komentáře se zdržuji. Je konec konců věcí autorovou, jak se svými texty nakládá.

PŘÍLIŠ HLUČNÁ SAMOTA, autorský rukopis, str. 21:

... «Nejraději jsem chodil za klukama do sklepa s ústředním topením, kde byli práci přivázáni jako psi u boudy universitně vzdělaní lidé, kteří při své práci psali historii svého věku, takové sociologické průzkumy, tady ve sklepě jsem se dozvěděl, jak čtvrtý stav se vylidnil, jak dělníci zespoda šli do nadstavby a zase universitně vzdělaní pracují jako dělníci. Nejraději jsem se ale kamarádil s kanálpucrama, dva akademici tam pracovali a při tom psali knihu o kloakách a kanálech...»

KLUBY POEZIE, Mladá fronta, str. 40:

... «Nejraději jsem chodil za klukama do sklepa s ústředním topením, do skladů, velkoobchodů, kde pracovali dělníci tak jako já, jen ve světle žárovek. Ale vůbec nejraději jsem se kamarádil s kanálpucrama, dělníci tam měli práci ve sklepeních tak jako já, dokonce psali knihu o všech pražských kloakách a kanálech...»

PŘÍLIŠ HLUČNÁ SAMOTA, str. 31-32:

... «A když jsem pil čtvrtý džbán piva, zjevil se mi vedle mého presu líbezný mladík a já jsem hned poznal, že to není nikdo jiný než Ježíš. A vedle něj pak stál stařec s pomačkaným obličejem a já jsem hned shledal, že to nemůže být nikdo jiný než sám Laoc'... Tak jsem se nedivil, když dneska mi přišli do sklepa dva muži, které jsem měl rád, a jak tak stáli vedle sebe, poprvé jsem si uvědomil, že je hrozně důležité k poznání jejich myšlení, jak je který stár. A zatímco mouchy zvedaly své šílené tance a bzukot a já jsem měl od vlhké krve promáčenou pracovní blůzu, tiskl jsem střídavě zelený a červený knoflík a viděl jsem, jak Ježíš jde neustále do kopce, zatímco Laoc' už stojí na vrcholku, viděl jsem rozhorleného muže, který chce změnit svět, zatímco starý pán se rezignovaně rozhlížel a návratem k počátku si podšíval svoji věčnost. Viděl jsem, jak Ježíš zaklíná modlitbou skutečnost, která směřuje k zázraku, zatímco Laoc' Velkou Cestou sleduje zákony přírodní a jedinečně tak dospívá k učené nevědomosti. A nakládal jsem plnými krvavými náručemi...»

KLUBY POEZIE, str. 49-50:

... «A když jsem pil čtvrtý džbán piva zjevil se mi vedle mého presu líbezný mladík. A vedle něj stál stařec s pomačkaným obličejem... Tak jsem se nedivil, když dneska mi přišli do sklepa dva muži, které jsem četl tak, že jsem je uměl zpaměti, a jak stáli vedle sebe, poprvé jsem si uvědomil, že nejdůležitější k jejich poznání je uvědomit si, jak je který stár, kolik je komu let. A zatímco mouchy zvedaly své choromyslné tance a bzukot a já jsem měl od vlhké krve promáčenou pracovní blůzu a tiskl jsem střídavě zelený a červený knoflík, viděl jsem jak mladík jde neustále do kopce, zatímco stařec už stojí na vrcholu a zklamaně se rozhlíží. A nakládal jsem plnými krvavými náručemi...»

PŘÍLIŠ HLUČNÁ SAMOTA, str. 36-37:

... «Teď cikánky dojedly a sesbíraly ze sukni drobečky a snědly je taky, tyrkysová sukne se položila do papíru a vyhrnula se až po pás, tak bezelstně mi nastavila svoje břicho a optala se mě vážně... Tak co, tato, budeme robit? Ukázal jsem jí svoje zakrvácené ruce a dal jsem jí rukou znamení jako se stahuje roleta a řekl jsem... Nebudeme, bolí mě koleno. A cikánka pokrčila rameny, stáhla tyrkysovou sukni, pořád se ale na mě dívala nemrkajícima očima, zrovna tak jako atlasová červená cikánka...»

KLUBY POEZIE, str. 54:

... «Teď cikánky dojedly, sesbíraly ze sukne drobečky a snědly je taky, tyrkysová sukne se zvedla, nastavila rty a vážně se mě optala: Tak co, tato, budeme robit? Ukázal jsem jí zakrvácené ruce a dal jsem jí na zpoceně čelo polibek, přivřela oči a pak se obě otráslly...»

MĚSTEČKO, VE KTERÉM SE ZASTAVIL ČAS, Comenius Innsbruck, 1978, str. 103-104:

... «Když si tatínek odvezl poslední krabici s pery a kalendářičky a notýsky, otevřel skříňku a vzal dvě bachraté lampy, ty lampy, ty lampy, v jejichž svitu psával před léty a které byly připraveny, kdyby elektrika vypnula, bachraté lampy se zelenými stínítky, a když je odnášel, pravil dělnický ředitel: 'Ty lampy jsou ale v inventáři pivovaru...' a vzal je tatínkovi z rukou. 'Já si je koupím', řekl tiše tatínek. Ale dělnický ředitel

vrtěl hlavou a řekl cize: 'Nahrabal jste si dost, postavil jste si vilu...' A když tatínek vyšel z kanceláře, dělnický ředitel na to čekal a obě lampy i se zelenými svítidly vyhodil oknem na hromadu harampádí a šrotu a zelená stínítka a cylindry se roztrhaly a tatínek se chytil za hlavu a křuplo mu v ní, jako by se mu roztrhl mozek. 'Začíná nová epocha i tady', řekl dělnický ředitel a vešel do kanceláře...

HARLEKÝNOVY MILIÓNY, Čs. spisovatel, 1982, str. 73:

... «A když se vrátil pro poslední své věci, vzal si ze skříně i ty dvě bachraté lampy na petrolej s kulatým knotem, ty lampy, které když svítily, tak bzučely a vydávaly takové teplo na písčité ruce, tak dělnický ředitel pravil... Ty lampy ale nejsou vaše, ty jsou v inventáři pivovaru, který jsme se všim všudy přijali do vlastnictví my... Píchnul si do prsou a Francin se začervenel a pravil... Já ty lampy koupím, ty lampy jsou svědkové mých starých zlatých časů, kdy jsem byl šťasten... Ale ředitel trval... Ty lampy jsou naše, nahrabal jste si v pivovaru dost, postavil jste si vilku, zatímco my jsme žili z žebračenek. Jen si vzpomeňte na šalandu tady u nás v pivovaru, na Pepina, váš vlastní bratr, jak tam měl kavalec vedle sladáka Máry, na naše děti v deputátních dírách, kde v zimě zamrzala voda v kamenci na plotně, jen si vzpomeňte, jak jste byl pln starostí, abyste nenarazil, pořád abyste si nikoho ve správní radě nerozhněval... ale konec konců, co myslíte, soudruzi? Budeme velkorysí, tak si ty lampy vezměte jako pamětníky pro vás zlatých časů...»

* * *

Je možné, že čtenáře Klubů poezie poněkud překvapí, co se to stalo s hrdinou starým Haňtou, proč je tak sklíčen po návštěvě supermoderní lisovny starého papíru v Bubnech, kde pracuje brigáda socialistické práce: krásní mladí lidé, čistě oblečení, kteří pijí nikoliv pivo ale mléko a pomo a na dovolenou jezdí do Itálie a do Řecka. Vrcholná scéna původní novely je totiž vypuštěna celá. Kontrapunkt k těm mladým, krásným, šťastným ale nevědomým chybí. Pro ilustraci alespoň část vypuštěného textu:

PŘÍLIŠ HLUČNÁ SAMOTA, str. 64-66:

«... zatímco brigáda socialistické práce tady v Bubnech je každý den ažur, teď všichni pracují, jsou opálení a slunce zvyšuje při práci snědost jejich řeckých těl, nejsou ani trošku roztrženi z toho, že o dovolené pojedou do Helady, aniž by co věděli o Aristotelovi a Platónovi a Goethovi, prodloužené ruce antického Řecka, klidně pracují, dál vyškubávají jádra knih z desek a házejí zděšené a hrůzou naježené stránky na běžící pás, tak lhostejně a klidně, aniž by prožívali všechno to, co taková kniha znamená, přece někdo musel tu knížku napsat, někdo ji musel opravovat, někdo ji musel zkorigovat, a někdo ji musel přesázet, a někdo ji musel zase korigovat, a někdo ji musel definitivně vysázet a někdo ji musel dát do stroje a někdo ji musel naposledy znovu přečíst ve vývěskách, a někdo ji musel dát znovu do stroje a vývěsku za vývěskou dát do dalšího stroje, který knihu svázal a někdo musel brát ty knihy a sestavit z nich balík, a někdo musel napsat za knihu a za všechnu tu práci na knize účet, a někdo musel o knize rozhodnout, že není ke čtení, a někdo musel knihu zatratit a dát příkaz, aby šla do stoupy a někdo musel knihy uložit do skladu a někdo musel knihy znovu naložit na nákladák a někdo musel přivést balíky knih až sem, kde dělníci a dělnice v červených a modrých a žlutých a oranžových rukavicích vytrhávají vnitřnosti knih a házejí je na běžící pás, který hluše, ale přesně trhavými pohyby odnáší zježené stránky pod gigantický lis, který je presuje do balíků a balíky jdou do papíren, kde se z knih udělá nevinný, bílý, literami neposkvrněný papír, aby na něj byly natištěny další a nové knihy... Tak jsem se opřen o zábradlí díval dolů na lidskou práci, viděl jsem jak přišla do slunce učitelka a přivedla skupinu školních dětí, myslil jsem zkraje, že učitelka je tady na exkurzi, aby děti viděly, jak se starý papír presuje, ale viděl jsem, jak učitelka vzala knihu, vynutila si pozornost dětí a pak předvedla trhací proces tak, aby to děti pochopily a děti jedno za druhým braly knížku, a když stáhly přebal a desky, vzaly do prstíků stránky a snažily se vytrhnout a roztrhnout knihu, ale kniha se bránila, nakonec ale síla dětských ruček byla větší a tak se dětská čela vyjasnila a práce jim šla od ruky, jako dělníkům a dělnicím, které příkypnutím dětí povzbudily v práci... Tak nějak to tady v Bubnech bylo, jako když jsem byl na exkurzi v drůbežárně v Libuši, tak jako děti vytrhávaly vnitřnosti knížek, tak mladé dělnice v Libuši vytrhávaly z kuřat zavěšených zaživa na pohybujičím se pásu, zručnými pohyby játra a plíce a srdce a házely ty vnitřnosti do připravených loden, zatímco běžící pás odnášel trhavým pohybem kuřata k dalším operacím a já se na to díval a viděl jsem, jak všechna ta děvčata v Libuši při práci jsou veselá a plná legrace, zatímco na rampách v tisíci klecích jsou živá i polomrtvá kuřata... Díval jsem se dolů na to, jak se děti učí roztrhávat knihy, viděl jsem, jak už jim to jde tak, že si musely vysvléci trička a svetríky, ale viděl jsem, jak několik knih se spiklo o bránilo se tak, že jeden chlapeček a jedna holčička si vyvrátili prstíky, ukoptili si prsty na tvrdých deskách vzpurné knihy, ale dělnice vzaly nedokončené vzpurné knihy a jedním rycnutím vytrhly vnitřnosti a hodily zježené stránky na běžící pás, zatímco učitelka omotávala fáč na vyvrácený dětský prst. Nebesa jsou humánní, a já už toho mám dost. Otočil jsem se a sestoupil dolů, a když jsem vycházel, kdosi na mne zavolal... Haňto, ty starej jezevče, co tomu všemu říkáš? Otočil jsem se a tam ve slunci stál mladík v oranžové americké čepici, nastavoval teatrálně láhev plnou mléka, stál tam jako socha svobody s pochodní stojící před Novým Jorkem, smál se a třásl tou sklenicí a já jsem viděl, jak všichni ostatní dělníci a dělnice se smějí, že mě snad mají rádi, že mě znají, že celou tu dobu, co jsem se tady potuloval a hroutil, tak mne pozorovali, že se těšili z toho, jak jsem byl z gigantického lisu i z nich otřesený...»

Časopis o zemích sovětského bloku

I povrchní pozorovatelé si dávno povšimli důležité okolnosti, která provází opoziční hnutí v zemích sovětského bloku: tato hnutí se vyvíjejí v různých zemích nerovnoměrně, a pokusy o změnu systému sovětského typu – pokud v praxi měly rozhodující politický význam – proběhly v zásadě vždy izolovaně v jediné zemi: v Maďarsku 1956, v Československu 1968 a v Polsku 1980-1981. Příčiny tohoto jevu jsou jistě mnohem hlubší, než aby je bylo možno překonat prostou lepší informovaností kritických a opozičních sil z různých zemí bloku. Přesto však i vzájemná neinformovanost tu hraje svou roli: o povaze a cílech kritických a opozičních hnutí v různých republikách SSSR ví jen velmi málo i aktivní zastánce opozičních snah v Československu nebo Maďarsku; roku 1968 se kupodivu velmi mnoho zkruslených názorů o maďarské revoltě z roku 1956 udrželo i v řadách československých reformních komunistů – a nedostatečná vědomost o vývoji v Polsku v údobí 1976-1981 existovala ve všech zemích sovětského bloku.

Kritickými a opozičními proudy vydávané tiskoviny zůstávají převážně omezeny na určitý okruh čtenářů ve vlastní zemi; podobně je tomu i s exilovým tiskem, omezeným na určitý národní okruh. Až na malé výjimky je zejména sovětský čtenář odkázán na zdroje z «disidentského okruhu» v SSSR a sotva se soustavněji něco dovídá o kritických a opozičních proudech z Československa, Polska, Maďarska nebo NDR.

Každou iniciativu, která směřuje k tomu, aby takový stav byl změněn, je proto třeba uvítat. A jestliže se podařilo vydat již čtyři čísla časopisu (dohromady rozsahem přes 650 stran), který takovou funkci plní, je to čin velmi významný. Takový časopis začal roku 1981 vycházet v ruštině pod názvem «Otázky východní Evropy» («Problemy vostočnoj Jevropy», Chalidze Publications, New York); jeho vydavateli jsou František a Larisa Silničtí a redakčním spolupracovníkem je Boris Šragin. Pro podrobnější informaci českého čtenáře: František Silnický je Čech, který se jako student v SSSR oženil s Ruskou Larisou; oba žili pak v Československu a jako stoupenci politiky «pražského jara» emigrovali po sovětské invazi.

Každé číslo «Otázek východní Evropy» představuje vlastně sborník pečlivě vybraných statí a článků, rozsáhlejších studií a také dokumentů. Autoři jsou z různých zemí sovětského bloku (hlavně z Československa, Polska, Maďarska a SSSR), ale jsou tu zastoupeni i západní odborníci na sovětskou problematiku. Časopis se v podtitulku označuje za nezávislý čtvrtletník – a svým obsahem tomu odpovídá. Přetiskuje články z «Listů» i ze «Svědectví», stať Jana Patočky z «Kacířských esejů», kapitoly z Mlynářova «Mráz přichází z Kremle» i z Tigridovy «Emigrace v atomovém věku», seznamuje s názory Pelikánovými, Šikovými, Liehmovými, Kunderovými, Prečanovými, přináší texty dokumentů nejenom «Charty 77», ale také důvěrnou informaci ideologického oddělení ÚV KSČ o časopise «Svědectví» aj.

Ze sovětských materiálů tu najdeme nejenom články v exilu žijících účastníků hnutí za lidská práva v SSSR, ale i dokumenty (včetně oficiálních) o národnostním útlaku (zejména na Ukrajině), výňatek z Chruščovových «Pamětí» – a z historických materiálů také řeč Michaila Bakunina o potlačení polského povstání carským Ruskem roku 1830.

I pro celkem dobře informované čtenáře přinesl časopis (v souvislosti s 25. výročí sovětské intervence v Maďarsku) celou řadu mimořádně zajímavých článků (P. Kende, B. Király, T. Meray, I. Volgyes, P. Marer) a také dokumentárních materiálů. Jsem přesvědčen, že mnohý z těch, kdo u nás ještě v roce 1968 byli ochotni připustit, že maďarská revolta 1956 přece jen zaváněla «reakčním převratem», by po jejich přečtení pochopil, jak blízko si byly tehdejší snahy Maďarů a snahy Čechů a Slováků o dvanáct let později.

Je samozřejmé, že časopis, zrozený roku 1981, věnuje velikou pozornost vývoji v Polsku. Jsou tu hlavní stať Adama Michnika a Jacka Kuroně, je tu text známé «Gdaňské dohody» mezi vládou a stávkujícími atd.

To vše je, jak už řečeno, tištěno v ruštině. Tato okolnost nemusí být sice právě populární pro dnešního československého čtenáře – ale přesto má mimořádný a pozitivní význam. Jednak se v této řeči stávají otištěné články a dokumenty přístupné čtenářům v SSSR – a jak o tom svědčí některé dopisy, je to pro mnohé z nich doslova «objevení Ameriky». Kdy a jak se měli totiž lidé v SSSR dovědět o tom, co že vlastně píší ti «zrádci» Maďari, Češi a Poláci? Na druhé straně je dnes ruština – ať už se nám to líbí nebo ne – také jazykem, který může zprostředkovat např. české texty Maďarům a maďarské Čechům i Slovákům širěji než jiný jazyk. Navíc pak v ruštině čte mnoho lidí na Západě – zejména těch, kdo se zabývají sovětskou problematikou: české, maďarské, a někdy i polské staťi jsou jim v této řeči přístupné, zatímco v originále nikoli (a jen velmi málo materiálů z exilových časopisů či z domácích «samizdatů» jsme schopni na Západě vydávat v západních jazycích).

Osobně pak vidím význam časopisu «Otázky východní Evropy» také v tom, že i v rámci ruského politického exilu umožňuje poznávat takové myšlenkové proudy ze středoevropských zemí sovětského bloku, které jinak většina ruských exilových tiskovin (zaměřených často na problematiku rusko-nacionální, případně náboženské) prostě opomíjí. Myslím, že však právě o tyto myšlenkové proudy zájem mezi Rusy, Ukrajinci a jinými národy SSSR právem existuje – neboť zdaleka ne všechny kritické a opoziční proudy v SSSR jsou názorově jednotné například s politickými orientacemi Solženicyna a jeho blízkých. Do rusky tištěné kriticko-opoziční literatury vnáší tak časopis «Otázky východní Evropy» důležitý prvek politického pluralismu, bez něhož ani v SSSR není naděje na vývoj demokratického myšlení. A v tomto rámci přichází v časopise ke slovu i opoziční proud

orientovaný v demokraticko-socialistickém směru. V tomto rámci také nemůže být v časopise opora pro myšlenkové proudy, které lék proti sovětskému, komunistickému totalitarismu hledají v nacionalismu spíše než v pluralitní politické demokracii.

Právě pro to všechno jsou «Otázky východní Evropy» tak cenným praktickým příspěvkem pro kritické a opoziční síly ve všech zemích sovětského bloku. Dostanete-li v Praze nebo v Bratislavě do rukou časopis zhruba formátu «Svědectví», na jehož světle šedé obálce jsou v nepopulárním «domečkovém písmu» červeně vytištěna tři slova – «Problemy vostočnoj Jevropy» – čtete, nebudete zklamáni.

Zdeněk Mlynář

Zemřel Roman Jakobson

Roman Jakobson, přední světový znalec slovan-
ských jazyků a literatur, zemřel v severoamerickém
Bostonu 18. července 1982 ve věku 85 roků. V od-
borných kruzích byl znám jako zakladatel fonologie,
nauky o abstraktních vlastnostech zvuku řeči.

Jakobson se narodil v Rusku a žil a působil dlou-
hou dobu v Praze a Brně. Navíc ke své světově vý-
znamné lingvistické práci se hluboce zapsal do če-
ských kulturních a vědeckých dějin. Byl přítelem
Jaroslava Seiferta, Vítězslava Nezvala, Vladislava
Vančury a mnoha dalších postav československé
kultury. Seifert v nedávno vydané knize vzpomínek
Všecky krásy světa (vydal Index společně se Sixty-
Eight Publishers a s Fondem Charty v září 1981)
připomíná Jakobsonovo loučení s naší zemí v roce
1938, kdy udeřila hodina nacistického náporu. «Byl
jsem v této zemi rád a byl jsem tu i šťasten, – řekl
Jakobson. – A jestli tě to potěší, řeknu ti, že se cítím
Čechem, a je mi smutno».

Po příjezdu do Ameriky se Jakobson ujal řízení
Masarykovy katedry československých studií na Ko-
lumbijské univerzitě v New Yorku. V roce 1950 pře-
sídil do Cambridge ve státě Massachusetts, a až do
smrti byl profesorem (v poslední době na odpočin-
ku) Harvardovy univerzity a Massachusettského te-
chnologického institutu. Krátce před smrtí dokončil
knihu *Dialogy*, v níž formou rozhovoru s manžel-
kou shrnuje své pohledy na literaturu, jazykovědu,
a na svět v nepokojném dvacátém století, jehož
terén téměř celý prošel.

O Československo se Roman Jakobson zajímal do
posledních chvil života. Prožíval s hlubokou účastí
všechna «normalizační» příkoří učiněná našemu
kulturnímu světu v posledních čtrnácti letech. Ak-
tivně vystupoval na obranu Charty 77 a přirovňoval
toto hnutí k historickým projevům českého hu-
manismu.

Papírek

už

nebudete?

Nevím, jak jinde, ale v Praze se jim říká bufetáci,
somráci. Vyskytují se hlavně v samoobslužných jí-
delnách a automatech. Někde jsou neodmyslitelnou
součástí a jen trochu stálejší zákazník. Je postupně
zařadil mezi postavičky reálně socialistického stra-
vování. Jsou družní a veselí, někteří mají dokonce
kdesi z hecu vytištěné «somračky». A jsou věční.
Připomínám si jednoho. Přistoupil v Koruně na Vá-
clavském náměstí k sekané mého souseda a se slovy
«Masičko už nebudete?» tuto nabodl a šup – už
byla v připraveném igelitovém pytlíku.

Co tím však míním. V jednom srpnovém Rudém
právu, přesněji třetího, jsem si přečetl zprávu ČTK o
chystané právní úpravě sběru druhotných surovin.
Zákonodárce plánuje zavést «netradiční formy»
sběru. Budou spočívat v pronájmu dnes neefektiv-
ních a zanedbaných provozoven, kam lidé vozí sta-
rý papír, hadry, neželezné kovy a kožky. Podle nově-
ho zákona či vyhlášky nebo co to bude se tam má
pracovat ve vlastní režii. Jiná netradiční možnost je
označena jako sběrný v soukromých objektech, kte-
ré jejich majitelé mohou vést ve vedlejších pracov-
ním poměru.

Komu se zdá, že se tu vracejí prvky soukromého
podnikání, nechť přimhouří oči. V době, kdy se lik-
vidují hospůdky, opravny nebo prádelny, protože je
podniky místního hospodářství prostě neudrží pro
stáří zaměstnanců, špatné technické vybavení a
nutnost do nich investovat, nebude zřejmě – aspoň
tak si to vykládám já – takový pronájem jednotliv-
cům v rozporu s komunistickými ideály. S těmi
ideály, které před několika desetiletími vedly k je-
jich zestátnění.

Ale vracím se k Rudému právu, kde jsem si dále
přečetl, že kdyby nová pravidla přinesla brzy vý-
sledky a starého papíru se opravdu sebralo víc, ne-
bude to nic platné, protože druhotné suroviny není
kde zpracovat. Velká část se jich vyváží na Západ.
Podobně jako stromy, myslím si, neboť vím, že je
dokonce přijíždějí západoněmečtí a rakouští dřevo-
rubci osobně porážet. Československý export se jimi
snaží vyrovnávat dluhy dýchavičného strojírenství a
nedostatek sovětské ropy.

Netradiční formy sběru, potažmo celého našeho
hospodářství, mi vrtají hlavou. Vracím se ještě jed-
nou ke zdroji své informace. Dočítám se, že národní
výbory vydají zájemcům z řad občanů, zejména dů-
chodcům, povolení pro sběr a výkup druhotných
surovin v domech a na skládkách. Ano, to je to pra-
vé, napadá mě. A hned si představuji své oblíbené
bufetáky, nebo chcete-li somráky, jak se s oficiální
státní somračkou v kapse přehrabují v odpad-
cích, zastavují úředníky, vyslovují dychtivou otázku
«Papírek už nebudete?», a nastavují jim otvor vel-
kého igelitového pytle.

Kam směřuje Kreml ?

DAGMAR VANĚČKOVÁ

Místo chleba a svobody, diktatura a tanky

Adam Michnik, polský historik a přední opoziční intelektuál, kdysi vyslovil názor, že jakékoli uvolňování napětí v mezinárodních vztazích bez současného dodržování lidských práv je nemyslitelné. Od 13. prosince 1981 je Adam Michnik opět ve vězení.

O tragickém dosahu a pravdivosti Michnikových slov se každodenně přesvědčují na své kůži občané nejen v Polsku, ale ve všech zemích sovětského bloku. Režimy těchto zemí jim soustavně upírají svobodu přesvědčení a náboženského vyznání, svobodu shromažďování a sdružování ve spolcích a politických stranách, svobodu slova a pohybu, včetně cestování do zahraničí a návratu do vlasti. Proto také se tolik mladých lidí rozhoduje opustit svoji vlast a dává přednost životu ve svobodě, byť s sebou přinášel kdovíjaké problémy.

V lednu slíbil polský diktátor Jaruzelski ve své první řeči před Sejmem, že do tří let postaví dva milióny bytů, novomanželům poskytne doplňkové půjčky, skončí s alkoholismem, zločinností atd. Po několika měsících ztratil hodně ze svého optimismu. Svádí vinu na Západ a neváhá vyhrožovat: Polsko prý nemůže a nebude moci splácet své dluhy tak dlouho, dokud západní země nepřijdou k rozumu a nezačnou znovu s Polskem hospodářsky «spolupracovat». Rozuměj: generál nepřímo žebrá, protože ani Kreml, ani ostatní bratrské země nejsou s to Polsko vytáhnout z bryndy. Brežněv sice slíbil Jaruzelskému, že mu postaví ve Varšavě metro, ale stěží mu postaví na nohy průmysl a zemědělství.

Kremelští mají svých starostí dost. Za první čtvrtletí letošního roku se jim podařil přímo husarský kousek: podle plánu měla výroba vzrůst o 4,7%, ale vzrostla o pouhé 2,1%, což je fiasko, jakého se Moskva nedopracovala v celém poválečném období. A nebyt dodávek obilí z USA, Kanady a Argentiny neměli by občané SSSR doslova do čeho kousnout, nebyl by chleba, maso a další potraviny. Po šedesátipěti letech vítězné cesty je to vskutku pozoruhodný úspěch. Značný podíl na tom všem má stále vyšší zbrojní rozpočet. I když zbrojení jde na úkor hospodářského růstu, přesto má v rozpočtových položkách přednost. Moskva vykazuje každoročně 17 miliard rublů na zbrojení. Odborníci na Západě odhadují, že ve skutečnosti je vydáváno mnohem víc – až 70 miliard.

Podobné pouštění žilou z národního důchodu se děje v té či oné míře ve všech satelitních zemích východního bloku. Tradičně vydává na armádu a zbrojení v přepočtu na obyvatele nejvíc NDR, a hned za ní Československo. Kromě přímých výdajů zatěžuje už od padesátých let naši hospodářskou situaci takzvaná železná koncepce, založená na budování hutí, železáren a těžkého strojírenství. Výroba železa, oceli, dalších kovů a slitin má pochopitelně stěžejní význam pro zbrojní výrobu,

ať už se jedná o tanky, munici, zbrojovky, ale také dálnice, mostní konstrukce, podzemní dráhy apod.

Dlouholetá militarizace všech oblastí života v zemích sovětského bloku vyústila nyní ve vojenskou diktaturu v Polsku, první nezakrytě vojenský režim, po němž v případě potřeby budou následovat další. Do čela státu se dostal voják profesionál, který po čtrnáct let přispíval k úpadku své země tím, že ve funkci ministra národní obrany odčerpával a obhospodařoval podstatnou část státního rozpočtu na vydržování armády a zbrojení. Jaruzelski se navíc stal ministrem v roce 1968. Tehdy se v Polsku bouřili studenti a intelektuálové. Kreml připravoval invazi do Československa a v Polsku potřeboval mít klid a poslušnou armádu se spolehlivým velitelem. Takovou záruku mu poskytoval a poskytuje generál Jaruzelski.

Lež povýšená na pravdu

Kremelským je zbytečné dokazovat, co si přála a oč usilovala naprostá většina polského národa. Jen samotná Solidarita měla přes devět miliónů členů. Stejně zbytečné bylo dokazovat, že naprostá většina Čechů a Slováků stála v roce 1968 za Dubčekem a postavila se proti sovětské okupaci. Takové důkazy nehrají v počtech kremelských vládců a jejich hře o čas vůbec roli. Počítají s tím, že si počkají, a za měsíc, za rok a pak už napořád servírují svoji lež jako pravdu. Počítají s tím, že lidé zapomenou, unaví se, zhostejní, mnozí podlehnou strachu nebo svodu výhod na úkor druhých. Takový je způsob vlády kremelských v jejich neokoloniích. Na nic lepšího zatím nepřišli.

V Polsku vládnou z pověření Kremlu špičky armády a policie, tu a tam si do role trapných statistů povolávají němé a hluché poslance Sejmu. Až se generálům armády a policie podaří slepit jednotné a postátněné odbory na způsob našeho ROH, nebudou váhat je vydávat za největší vymoženost dělnické třídy, kterou se realizuje vláda pracujícího lidu.

A na této úrovni výmyslů a demagogie účinkují i různí naši borci, jako Alois Indra. 21. srpna 1968 se zčistajasna vynořil jako předseda spiklenecké revoluční vlády, jejímž jménem zatýkal sovětský major s důstojníkem státní bezpečnosti tehdejší představitel strany a státu. Jako vůdce spiklenců považoval soudruh Indra za jistější ukrývat se na sovětském velvyslanectví v Praze 6 Pod Kaštany a davům nechodit raději na oči. Když podfuk s ilegální revoluční vládou Sovětům nevyšel a Dubček a spol. se vrátili z Moskvy a na krátký čas i do funkcí, schovával se soudruh Indra ještě nějaký čas pro jistotu v Moskvě. Nakonec přece nahradil Dubčeka, i když jen ve funkci předsedy parlamentu. Od těch časů nemůže na svoji «revoluční» vlá-

du jaksi zapomenout a patří mezi nejoddanější bojovníky proti «kontrarevoluci». Mezi lidmi do ulic se ani teď neodvážejí, ale na půdě parlamentu a jiných ostře střežených objektů, jakož i na stránkách stranických tiskovin, bojuje za «pravdu».

Začátkem letošního března Alois Indra napsal ve slovenském Novém slově: «Naši nejvlivnější zbrani vždy byla, je a musí zůstat pravda». A v zájmu obrany této své pravdy hned dodal: «Nás nic neodradí od toho, abychom se otevřeně nepostavili proti jednotlivcům či skupinkám, které se netají svými antisocialistickými názory, a v případě, že svými činy přestoupí meze zákona, *nesmí se nám třást ruce* při použití odpovídajících postihů!». A protože Československo podepsalo v roce 1975 Helsinské dohody o lidských právech, které by on prostřednictvím své vysoké parlamentní funkce měl garantovat, dodal: «Musíme tak postupovat právě v zájmu socialistické demokracie a *třídně chápaných lidských práv*».

V dubnu letošního roku se ozval na toto téma v televizi federální ministr vnitra Obzina. Dal najevo, že ani jeho ostrým hochům ze státní bezpečnosti se nebudou třást ruce při likvidaci chartistů, kněží, věřících, mladých dělníků a jiných jednotlivců a skupinek, protože také on a jeho bezpečnostní aparát je zastáncem pouze *třídně chápaných lidských práv*.

Státní a stranické administrativy v satelitních zemích sovětského bloku si po vzoru kremelských nedělají v žádném směru problémy s dodržováním Helsinských dohod. Jde jim přece o třídní výklad! Svoboda pohybu občana, zakotvená v Helsinských dohodách, je úřady reálně socialistických zemí praktikována různě. V NDR svým občanům nedovoluje cestovat na Západ, a když se odhodlají k útěku, spustí na ně střelbu. Podle dostupných faktů bylo tímto způsobem v letech 1961-1981 na hranicích NDR povražděno 178 lidí. NDR také už řadu let obchoduje čile se svými občany jako s nějakým výhodným exportním artiklem. Prodává je ve velkém do NSR za západoněmecké marky, jimiž si vylepšuje svoji devizovou bilanci.

Také na našich hranicích se občas střílí po vlastních občanech. V pohraničních řekách a horách mizí takto lidé beze stopy. Také v Praze dlouho koumali, jak podobně lehko přijít k devizám, až postupně vymysleli rafinovaný obchod s emigranty, kteří touží navštívit svoji původní vlast. Rok od roku se zvyšují částky za takzvané omilostnění a možnost návštěvy. Do pokladny československého státu plynou tímto způsobem západní devizy. Kupříkladu čtyřčlenná rodina, jejíž obě děti se narodily již v Rakousku, otec je nedostudovaný vysokoškolák a matka maturantka, musí vysázet 57.000 šilinků. Dvacetiletý student, který žije skoro čtrnáct let v cizině, musí zaplatit 18.000 šilinků apod. Kdo chce navštívit babičku nebo dát kytičku na hrob svých příbuzných, musí nejdřív zaplatit bohaté výkupné. A to ještě neznamená, že tam bude moci jet i v budoucnu. Množí se případy, kdy čs. zastupitelské úřady «omilostněným» emigrantům odmítají dát vstupní vízum nebo je všelijak vydírají poukazy na to, s kým se v nové vlasti stýkají, co čtou, komu píší apod. Federální ministerstvo vnitra se tak snaží rozšiřovat svoji působnost i mimo ostře střežené hranice vlastního státu.

Po obnově pořádku dražší chleba

Když zahraniční dopisovatelé z Varšavy hlásili, že v obchodech je vidět víc zboží a fronty před obchody se přec jen zkrátily, v Praze i v jiných metropolích sovětského bloku se tato změna komentovala jako viditelný pokrok, na němž má hlavní zásluhu Sovětský svaz a jeho nezištná pomoc polskému lidu. Naproti tomu západní korespondenti, kteří se ptali polských občanů, prezentovali poněkud jiné vysvětlení zdánlivě potěšitelné změny. Průměrný příjem v Polsku činí dnes asi 7.000 zlotých, důchodce dostává 3.700 zlotých, kromě toho je v Polsku 400.000 nezaměstnaných. Kilo sýra stojí 120 zlotých, svazek ředkvičky 35 zlotých, husa přijde na 3.000 zlotých, za bavlněnou halenu zaplatí zákaznice 1.600 zlotých. *Chleba pro čtyřčlenou rodinu stojí měsíčně 840 zlotých*, neboli přibližně osminu průměrného měsíčního platu.

Na toto téma psal dokonce i přísně cenzurovaný týdeník Polityka a spočítal, že ani příjem manželů ve výši 13.894 zlotých i při nejúspěšnějším hospodaření (kupříkladu 1 kolečko salámu pro dítě denně) rodině nevystačí a musí dodat 500 zlotých z úspor. Na opravu bot nebo láhev vodky pro dědečka k narozeninám si musí vypůjčit 1.000 zlotých od tetičky. Rodina s třemi dětmi, v níž oba rodiče pracují, vystačí do 15., nejvýš 20. v měsíci a pak musí žít z úspor. Pokud ovšem nějaké mají.

Korespondent Rudého práva nemá pochopitelně odvalu ani zájem se ptát polských občanů na skutečný stav věcí, když už jej sám nedokáže nebo spíš nechce rozpoznat. Jinak by musel dojít k závěru, že ono lepší zásobování a více zboží v obchodech je pouze výsledek zdražení až o 400%. Fronty se zkrátily, protože *lidé nemají za co nakupovat*.

Zato však je v Polsku, tak jako u nás po roce 1968, obnoven «pořádek». A o to přece Kremlu šlo. Přesně v tomto smyslu odpověděl na dotazy novinářů na bonnském letišti ministr Chňoupek při své letošní návštěvě v NSR. Když se ho ptali, co říká výjimečnému stavu a vládě vojáků v Polsku, odpověděl, že jde přece o pořádek. A na dotaz, zda existuje souvislost mezi současnou situací v Polsku a rokem 1968 v Československu, ochotně přisvědčil: Samozřejmě, i tehdy šlo o obnovení pořádku.

Polsko a Rakousko

Polsko dluží malému Rakousku obrovskou částku 28 miliard šilinků a všechny země RVHP dohromady 72 miliard. K tomu přistupují ještě pohledávky rakouských exportních firem ve výši 16-17 miliard šilinků. V letech, kdy se demokratický svět domníval, že politika uvolnění bude upřímně chápána a praktikována nejen Západem, ale i Východem, se hospodářské a obchodní styky Rakouska se zeměmi RVHP rozrostly nebývalou mírou. Od roku 1966 do roku 1978 vzrostl rakouský export do těchto zemí čtyřnásobně. Dvě třetiny rakouského dovozu z východního bloku připadly na energii. V loňském roce se zvýšil tento dovoz o 43%, u zemního plynu dokonce o 93%. Příčin je

vic: cena nafty na světových trzích, poloha Rakouska, snaha udržet vysoký životní standard a nízké procento nezaměstnanosti (asi 2,5%). Z tohoto zorného úhlu si lze vysvětlit výroky kancléře Kreiského, ministra zahraničí Pahra a dalších rakouských politiků o tom, že Rakousko má zájem, aby se situace v Polsku stabilizovala. (B. Kreisky: Demokratické síly v Evropě musí udělat všechno pro to, aby se do této části světa vrátila stabilita). Je pravda, že podobná prohlášení nebudí u značné části rakouské veřejnosti velké sympatie, i když stabilitou není myšleno pouze ono obnovení pořádku.

Při každé příležitosti však jak Kreisky, tak kterýkoli z rakouských představitelů neopomene zdůraznit legitimitu odborové Solidarity v polském veřejném životě a její nepostradatelnost při úspěšném řešení polské krize.

O nechtěných dětech

VĚRA FIŠTEJNOVÁ

Nejlevnější a nejsnáze dosažitelné jsou asi potraty v Sovětském svazu. V tisku ani ve veřejnosti se o nich moc nemluví. Prostě se dělají. Za velmi nízkou cenu, do nedávna a mnohde ještě teď bez narkózy, bez delší hospitalizace, s veškerým rizikem, které přinášejí. Vždycky mi to připadalo strašné. Zdá se, že pro sovětské ženy potrat vůbec neexistuje jako morální problém. Téměř by se dalo říci, že je to pro ně jeden ze způsobů antikoncepce. . .

Na Západě se o potratech naopak velmi mnoho diskutuje v církevních kruzích, v ženském hnutí a časopisech, stávají se i předmětem politického boje. V literatuře pro mládež všech zemí jsou oblíbeným tématem, řešeným obvykle neodpovědně, sentimentálně. Přece jen děti by neměly mít děti, nezralý člověk nemůže dobře vychovávat. Nejmoudřejší slova vyřknou obvykle ti, kteří s potraty i jejich následky přicházejí denně do styku – gynekologové. Jeden z předních vídeňských gynekologů H. Husslein se vyjádřil takto: «Nejdůležitější je, aby se už konečně sešli jak odpůrci, tak zastánci potratů a u jednoho stolu si ujasnili, že problému potratů se zbavíme, až budeme mít dokonalou antikoncepci».

Daleko nižší počet potratů v západních zemích, připadajících na jednu ženu v jejím fertlním věku, je samozřejmě dán nejen mravní stránkou věci, větším počtem věřících, kratší dobou, po kterou jsou potraty povolovány a postojem veřejnosti k nim, ale především mnohem dokonalejší antikoncepcí, jejím rozšířením a vědomostmi o ní ve veřejnosti. Jeden gynekolog v Itálii řekl, že nemůže odsuzovat žádnou ženu, která se pro potrat rozhodla, dokud není dokonalá antikoncepce, a že musí takové ženě pomoci, protože je lépe pro zdraví ženy a třeba i pro její příští chtěné mateřství, aby jí pomohl on, odborník, než pomůže-li jí

pokoutní andělíčkářka nebo ona sama. «Viděl jsem příliš mnoho žen, které zemřely na následky takové péče, v lepším případě zůstaly navždycky neplodné», dodal.

Z tohoto hlediska je změna náhledu na potraty v SSSR (doby soudružských soudů už přece jen minuly) určitým dobrodiním. Zvláště v podmínkách, ve kterých sovětské ženy žijí, kde vychovávat i jedno, ve velmi výjimečných případech dvě děti, (mluvíme o evropské části SSSR) je nadlidský, zcela vyčerpávající výkon. Ale stejné číslo z oficiálních statistik – šest potratů na jeden ženský život – je z morálního i zdravotního hlediska strašlivé. Znamená to, že existuje mnoho žen, které měly mnohem víc potratů. Sama jsem takové znala, některé s více než deseti potraty. Zvláště pro ženy starší generace byla antikoncepce věc neznámá, někdy nemravná, nebo i směšná. Potrat však nikoliv.

Situace v další zemi reálného socialismu – v Československu – je poněkud odlišná. Potrat u nás, na rozdíl od SSSR, není ani zdaleka tak jednoduchou a levnou záležitostí. O osudu svého nechtěného těhotenství nerozhoduje žena sama. Musí předstoupit – někdy i s manželem – před tzv. interrupční komisi. Důvody odmítnutí těhotenství bývají spíš sociální než zdravotní. Posláním komise je pomoci odstranit příčiny chtěného potratu a tak změnit ženino rozhodnutí. Protože však důvody bývají skutečně objektivní, například byty skutečně nejsou (více než polovina mladých manželství začíná svůj život s rodiči nebo s jinými příbuznými), nebo manželství se rozpadlo, těžko pomůže komise; stejně v případech alkoholismu nebo nízkých příjmů mladých manželů. Zasedání komise se proto stává spíš trapnou fraškou, nahližením do soukromí, porušováním lékařského tajemství ve smyslu anonymity (v komisi může zasedat upovídaná paní z národního výboru v bydlišti žadatelky). Proto ne náhodou řekl jeden z předních československých gynekologů, který se zabývá antikoncepcí a moderními metodami přerušování těhotenství: «Doufám, že co nejdříve nadejde čas, kdy se budeme na interrupční komise dívat tak, jako se dneska díváme na pálení čarodějnic».

Rozhořčilo jej hlavně to, že změny v interrupčním zákoně v ČSSR, stejně jako v ostatních takzvaně socialistických zemích, nevznikají pouze z důvodů ochrany ženského zdraví, ale spíš pro potřeby populační politiky státu. Když se rodí dostatek dětí, dojde k uvolnění zákona. Když porodnost klesne, komise ihned rozhodují přísněji a ženy jsou nuceny rodit nechtěné děti.

Vzhledem k «centrálnímu» řízení zdravotnictví mohou do byrokratických směrnic proniknout i vyloženě ponižující a nezákonná nařízení. Ženy žádající o potrat mohou například sloužit k různým «výzkumným» úkolům. Jako příklad lze uvést nařízení, které platí v Praze po několik let. Všechny ženy, které podstoupí tzv. předoperační interní vyšetření (což je samozřejmě nezbytné), musí se podrobit i vyšetření venerologickému. Jedna z žen mi vyprávěla, jak seděla v čekárně kožního a venerologického oddělení a říkala si: Co mi vlastně mohou chtít? Asi se jedná o vyšetření na alergii na narkotizační látky nebo něco podobného. Teprve když si lépe prohlédla další adeptky v čekárně,

pochopila, o co se jedná. Chtěla se bránit, ale sestra jí místo vysvětlení začala vyhrožovat, že v případě odmítnutí vyšetření jí potrat neudělají. Tato žena se však nedala jen tak lehce odbýt a zeptala se primáře, proč je vyšetření nutné. Vysvětlil jí, že «ve velkých číslech» vychází, že ženy s potraty mají také častěji venerologické choroby. On sám ovšem ve své praxi u žadatelky o potrat, pokud přišla jen z tohoto důvodu, onemocnění nikdy nezjistil. Jen mu to přidělavá práci. Odvolání ovšem není, je to tak nařízené. . .

Další nedávná změna prodloužila mezidobí možných potratů ze šesti měsíců na celý rok. Ne však proto, že by časté potraty tolik ohrožovaly zdraví ženy: šestiměsíční lhůta fungovala celá desetiletí, v některých zemích je dokonce jen tři měsíce. Ale proto že vlna porodnosti let 1973-1976 začala opět klesat a bylo třeba ji z mnoha důvodů – ekonomických i propagandistických zastavit.

V témže roce může být nyní ženě povolen další potrat pouze ve dvou případech: přímého ohrožení života matky (nikoli jen zhoršení jejího zdraví) a pokusu o sebevraždu. Neplatí ani argument, že hrozí narození poškozeného dítěte. O toto dítě se stát postará (jako v Mongolsku) . . . V důsledku těchto předpisů dochází k fingovaným pokusům o sebevraždu (jak jsou nebezpečné, není třeba zdůrazňovat), někdy i k opravdovým, aby ženy nemusely porodit nechtěné dítě.

Jak to probíhá před interrupční komisí? Známe například ženu, která žije ve spořádaném manželství a má dvě děti. S antikoncepcí jim to nevychází a tak stála již po několikáté před interrupční komisí. Další dítě si nemůže dovolit z ekonomických, psychických a jiných důvodů. Že to bude těžké, bylo jasné. Kdosi jí poradil, že se jí podaří přesvědčit komisi, když řekne, že to nemá s manželem. To také udělala. Udala, že čeká dítě s přítelem z mládí, který náhodou projížděl jejím městem, zničila by si manželství atd. Komise potrat pochopitelně povolila.

A tak na sebe ženy často lijí špinu nespáchaných skutků, aby nemusely porodit *nechtěné dítě*. Studentky se vymlouvají, že nevědí, kde žije otec, že je to důsledek náhodného setkání, nebo že si ji nechce vzít, protože je ještě moc mladý, nemají naději na byt, nebo prostě, že chtějí dostudovat a dítě by jim bylo velkou překážkou.

Důvodem k přerušení těhotenství také není jedno dítě, i když na víc nestačíte, nechcete nebo nemůžete další mít z různých důvodů. Teprve tři děti jsou státní normou. Při jednom dítěti (a to i když máte zlé podmínky, bydlíte s rodiči nebo každý z manželů odděleně) nemáte naději na povolení potratu. Odvolání projednávají okresní nebo i krajské interrupční komise. Když nezasednou včas, když jsou prázdniny, členové komise na dovolené, když není protekce, uběhnou žadatelce tři měsíce a nezbývá než porodit *nechtěné dítě*. . .

Po všech těchto zkušenostech usilují někteří moudří gynekologové, kteří mají na mysli zdraví ženy, o změny v interrupčním zákoně. Některé nové metody, které šetří zdraví ženy, jako vakuumexhaustor, je možné použít jen do čtyřiceti, maximálně do šedesáti dnů od početí. Proto je třeba v zájmu zdraví ženy zkrátit «komisní» dobu. Ale probíhání této změny trvá déle, než zavedení

některých nařízení, o kterých byla řeč. Zdraví ženy není totiž to hlavní, čeho si interrupční zákon všimá, ale potrat je doslova jednou z forem regulace porodnosti a zdaleka ne pomocí ženě.

Snažila jsem se sledovat problém zabránění nechtěného těhotenství z hlediska ženy. Je samozřejmě, že moderní člověk by měl mít možnost se zodpovědně rozhodnout, kdy chce mít dítě. Ale nejen se zřetelem na své životní plány, ale také s ohledem na dítě samo. *Nechtěné dítě* totiž přichází na svět za ztížených podmínek, které nedokáže překonat mnohdy po celý život. Dokázala to velmi zajímavá studie kolektivu dr. Z. Dytrycha a dr. Z. Matějčka, vycházející ze vzorku, který nemohou mít k dispozici jinde na světě, protože nemají interrupční komise. Je to proto výzkum skutečně ojedinělý. Šlo o ženy odmítnuté se svou žádostí o potrat nejen u komisí ve svém obvodu a okrese, ale až krajskou interrupční komisí. Šlo tedy o děti opravdu nechtěné. Jejich matky udělaly maximum možného proto, aby se děti opravdu nenarodily. Podstoupily třikrát martyrium – stály před komisí cizích lidí, kteří se tvářili, že chtějí pomoci, hrabali se v jejich nejintimnějších záležitostech a nakonec je přece jen nechali porodit nechtěné dítě. . . Jen v několika málo případech, sledovaných uvedeným kolektivem, bylo zřejmé, že se z nechtěného stalo «chtěné» dítě. Bylo to hlavně tam, kde šlo pouze o ekonomické důvody nebo v početných rodinách (vychovali jsme pár dětí, tak zvládneme i tohle). Ale v naprosté většině se děti jako nechtěné narodily a přes veškeré zakrývání i nechtěné zůstaly. Vyskytly se i případy samovolných potratů u několika matek.

Nechtěné děti projevovaly při psychologických testech všechny známky citového ochuzení, ale nejen to. Ve srovnání se vzorkem «chtěných dětí» byly častěji hůř vyvinuté i tělesně, byly častěji nemocné, ať už jen běžnými dětskými chorobami nebo psychosomaticky. Všechny tyto odchylky se daly matematicky měřit. Sami autoři studie zdůraznili, jak je nutné předcházet nechtěnému těhotenství. Jejich studie by měla sloužit k zamyšlení všem pracovníkům interrupčních komisí.

Dokud každé poučení gynekologa o moderních i starých metodách antikoncepce bude končit slovy: «Obecně lze říci, že každá ze zmíněných metod má své klady a nevýhody a je jen omezeně spolehlivá. . .», měla by mít žena právo řešit svou situaci po poradě s lékařem podle svého rozhodnutí a svědomí. Měla by mít možnost optimální volby vzhledem k svému tělesnému i duševnímu zdraví. Pro žádnou ženu není takové rozhodnutí jednoduché, mnohdy naruší na dlouhou dobu nebo navždycky její vztah s partnerem, rozbije rodinu, někdy i ohrozí její zdraví. Ale domnívám se, že právě proto by měla každá žena ve svém okolí najít vždycky pomocnou ruku a ne zdvižený prst.

L69

JAK DRAHO NÁS TO

V ÚNORU 1982 PŘIŠLO

Protože se po únorovém zdražení pořádala v oficiálních tiskovinách pravá akrobacie s čísly, pokusili jsme se o vlastní zhodnocení. Jak uvidíte, není to složité, i soudruzi z odborů by to snad zvládli. Nejdřív tedy, oč stouply výdaje na:

M A S O

	Průměrná cena za kg Kčs		Spotřeba masa za rok na osobu			Výdajový přírůstek Kčs	Cenový přírůstek %
	stará	nová	množství kg	stará cena Kčs	nová cena Kčs		
Vepřové maso	26,0	36,3	38,7 (45,5%)	1006,2	1404,8	398,6	39,6
Hovězí maso	26,5	45,0	19,4 (22,8%)	514,1	873,0	358,9	69,8
Drůbež	25,8	32,0	8,5 (10%)	219,3	272,0	52,7	24,0
Ryby	15,5	22,5	10,6 (12,5%)	164,3	238,5	74,2	49,5
Telecí	26,0	37,8	8,0 (9,4%)	208,0	302,4	94,4	45,4
Maso celkem	-	-	85,0 (100%)	2111,9	3090,7	978,8	46,3
						81,6 1 měs.	

Zvýšení výdajů čtyřčlenné rodiny (rodiče, 2 děti) na maso (bez vlivu záv. jídelny)	<u>326,4 Kčs</u>
Zvýšení výdajů na osobu na maso (bez vlivu závodní jídelny)	<u>81,6 Kčs</u>

Cenové relace jsme stanovili srovnáním starých a nových cen výsekového masa, které považujeme za reprezentativní.

Poznámky:

1. Stravování v závodní nebo školní jídelně nemá na přírůstek výdajů za maso v podstatě vliv:

Celkem dní v měsíci	21
1 bezmasý den týdně	4
Celkem bezmasých dní v měsíci	17
Počet porcí masa za měsíc	100 gr
Celkem masa za měsíc	1700 gr

Spotřeba masa za měsíc v závodní jídelně na osobu

	Množství kg	Stará cena Kčs	Nová cena Kčs
Vepřové	0,77	20,0	28,0
Hovězí	0,39	10,3	17,6
Drůbež	0,17	4,4	5,4
Ryby	0,21	3,3	4,7
Telecí	0,16	4,2	6,0
Celkem	1,7	42,2	61,7

Za měsíc stravování jedné osoby v závodní nebo školní jídelně ušetří se na zdraženém mase 19,50 Kčs (61,7-42,2).

Příplatek na obědy v závodní jídelně vlivem zdražení masa činí 0,90 Kčs, což je za měsíc 18,90 Kčs.

Z toho plyne, že zdražení obědů v závodní jídelně je zhruba kompenzováno úsporou za nákup odpovídajícího množství masa v maloobchodě.

2. Zvýšení cen masných výrobků není nutno brát zde v potaz, protože se do výpočtu zahrnuje veškeré spotřebované maso, bez ohledu na to, zda je konzumováno rovnou nebo ve formě masného výrobku.

V Í N O

	Staré ceny	Nové ceny
Velkomoravské	16	20
Karel IV.	20	24
Pražský výběr	24	25
Ryzlink vlašský	24	28
Müller-Thurgau	25	30
Rulandské bílé	33	38
Portugal	19	25
Vavřínecké	27	34
Rulandské červené	35	42
Bohemia-sekt	38	42
Sovětské šampaňské	58	70
Celkem	319	381
Průměr	29	34,6

Výdajový přírůstek 5,60 Kčs
 Konzumace rodiny 2 litry/měsíc
 Přírůstek výdajů rodiny za víno/měsíc 11,20 Kčs

R U M , V O D K A

Cenový přírůstek za 0,5 lit. 9,50 Kčs
 Konzumace rodiny za měsíc 0,5 lit.
 Přírůstek výdajů za rum 9,50 Kčs

R Ý Ž E

Stará cena 5 Kčs/kg
 Nová cena 10 Kčs/kg
 Spotřeba 1 kg za měsíc
 Přírůstek výdajů na rýži 5 Kčs

CIGARETY

	Staré ceny	Nové ceny
Sparta	8	14
Clea	6	7
Olympia	6	7
Viki	6	7
Safari	8	10
Roy	12	15
BT	7,60	10
Milde Sorte	12	15
Ameriky	20	25
Start	4	4
Celkem	89,80	114
Průměr	9,0	11,4

Cenový přírůstek za 20 cigaret 2,40 Kčs

Přidavky na děti

Zvýšení 40 Kčs na 1 dítě
 Zvýšení v rodině 80 Kčs za měsíc

Přírůstek výdajů pro čtyřčlennou rodinu tedy činí

Za maso	326,4
za víno	11,2
za rum	9,5
za cigarety	7,2
za rýži	5,0
	<u>359,3 Kčs</u>
- zvýšení přídavek na děti	80,0 Kčs
Přírůstek výdajů celkem	<u>279,3 Kčs</u>

Z toho připadá na každého z obou rodičů cca 140 Kčs, které nejsou kryty žádnou kompenzací. Přitom sem nezapočítáváme zvýšení výdajů, které ještě citelněji postihne každého, kdo se stravuje hlavně v restauracích a hospodách, a dále široký okruh potravinářských výrobků, které se s oficiální vlnou zdražování potichu svezly (např. výrobky z tvarohu, ovoce, zelenina apod.).

Někdo by mohl namítnout, že se lidé bez cigaret, rumu a vína mohou klidně obejít – a má jistě pravdu. V našem rozpočtu počítáme však opravdu s minimální konzumací, ale uznáváme to: člověk se bez těchto věcí může obejít. Nemůže se však obejít bez pravdivých informací, bez otevřeného rozhovoru mezi občanem a vládou, nemůže se obejít bez poctivého účtování. A dovoli-li, aby se dělal účet bez jeho účasti, ať nečeká nic dobrého. Toto zdražení je pouze predehrou.

- a -

Poznámka Listů:

Tento příspěvek se pro zdržení mimo dosah redakce nedostal ani do letošního 2. čísla ani do dvojčísla 3-4, cele věnovaného «Čtení na léto». Čtenáři si jistě z vlastní zkušenosti poopraví ty údaje, které možná od února 1982 zastaraly novým pohybem cen – patrně spíš vzhůru než naopak.

Redakce

O ženách trochu jinak

F. VANĚČEK

Z Husákových někdejších i současných názorových kotrmelců a slovních přemetů si dělají legraci už i samotní estebáci, a to dokonce při výsleších chartistů. Zažil jsem to já, zažili to i jiní.

Co však je moc – to je příliš. Čím se předvedl o letošním svátku žen, je přece jen i u něho mimořádné. Hned ráno 8. března se veřejnost dověděla, že udělil další státní vyznamenání. Nikoliv však například matkám většího počtu dětí, nebo jinak významným a záslužným ženám. To ne. Státní bižuterii, jak se dnes jeho rádům říká, přiřkl dvěma pánům. Nějakému Hamernikovi a jakémusi Gerlochovi.

Oslava MDŽ tímto aktem pro Husáka nekončila. Tak jako v letech předcházejících dal si na Hrad napochodovat několik desítek pečlivě vybraných žen, aby si s nimi přituknul a potlachal. Také k nim měl řeč, jak jsou teď rovnoprávné, což prý «dosvědčuje stále širší účast žen na řízení a správě státních záležitostí». Uveřejněná fotografie, pořízená právě ve chvíli, kdy takto promlouval, už sama o sobě dokazuje lživost jeho slov. V početném houfu za ním stojí členové politbyra, tajemníci ÚV KSČ, členové vlády, vedoucí funkcionáři odborů a snad i dalších spolků soustředěných pod správu tzv. Národní fronty. Mezi nimi není ani jedna žena.

Nejenom, že žádná z žen není v politbyru a mezi tajemníky ÚV KSČ, tedy v té nejhořejší špičce, kde se s konečnou platností rozhoduje «o správě všech státních záležitostí», ale není dokonce ani v předlouhé řadě členů jak federální vlády, tak i ve vládách obou republik.

Je to snad proto, že by nebyly schopné tyto funkce zastávat? Nebo že by jich bylo málo? Vždyť přece za takového Korčáka nebo Ondřícha, ale i za další z mnohých vládců může zaskočit nejméně každá druhá z oněch téměř osmi milionů žen, které v republice jsou. Je jich dokonce o 400 tisíc víc než mužů. Výběr je tedy dostatečný.

Stavba nemocnic počká

Bylo by možné konfrontovat skutečnost s každou větou, kterou Husák na Hradě pronesl. Zůstaňme jen u té, kdy tvrdil, že na předním místě pozornosti reálně socialistických vládců «je péče o matku a dítě, počínaje péčí o jejich zdraví...».

Husák jistě není z těch státníků, kteří by pro svůj význam a osobní kvality byli často zváni k návštěvám jiných zemí. Má proto čas se porozhlédnout po svém okolí. Po zemi, kterou z vůle Moskvy spravuje. Může zajet třeba do Ostravy, kde v nemocnici Na Fifejdách je pro 30-40 matek jedna sprcha a jedno WC. Rodičky tam často leží na chodbách. Nebo si může zaskočit na jih. Řekněme do Českého Krumlova. Ve staré a už dávno nevyhovující nemocnici leží často nemocné ženy i na chodbě. Ale přímo naproti, jen pár metrů od

této nemocnice byla nedávno dokončena rozsáhlá stavba. Je to budova okresního sekretariátu KSČ a zároveň i okresního velitelství SNB. Výmluvná symbióza obou těchto institucí se hrozivě tyčí na kopci nad městem.

Nové sekretariáty jsou v mnoha dalších okresech a krajských městech. A tak zatímco se stavějí museli urychleně lopotit na stavbách sekretariátů a nespočetných budov pro policii, nemohli samozřejmě dostavět včas už před mnoha léty zahájené stavby nemocnic. V Praze-Bohnicích zahájili stavbu polikliniky už v roce 1974 a dosud není hotova. Snad prý bude otevřena v roce 1984. Snad. Zatím to je jen přání. Tisíce žen a matek z největšího pražského obvodu v Praze 4 čeká na dokončení polikliniky, kterou začali stavět v roce 1975. I tady se situace opakovala. Dělníci po zahájení stavby ji na dva roky opustili, protože museli odejít na stavbu Sjezdového paláce.

Jak vypadá v nemocnicích «péče» o nemocné ženy i o ty, které v těchto zařízeních pracují? Všude je například nedostatečný stav zdravotních sester. A personálu vůbec. Pro špatnou mzdovou politiku a mizerné pracovní podmínky opustilo v minulých letech nemocnice mnoho kvalifikovaných sil. Při nedávném setkání maturantek jedné zdravotní školy po deseti letech se zjistilo, že ve zdravotnictví z nich zůstala jedna jediná. A to jen proto, že má vážně nemocného muže, který potřebuje speciální léky, jež mu ona může opatřit právě jen díky práci v nemocnici.

Kniha by se dala napsat jen o tom, s jakou necitlivostí se nakládá s pacientkami. Jak hrozivá je situace s léky, jak katastrofální je stav technického zařízení a vybavení některých nemocnic, kde pacientky mrznou na pokojích a ve vyšetřovnách, kde dostávají studená jídla, kde se například jedním výtahem vozí nemocní, špinavé prádlo, zemřelí a jídlo. Nebo i o tom, jak si manželky pánů funkcionářů «odkládají» své děti na sobotu a neděli do nemocnic, aby se mohly bezstarostně pobavit, a třeba i kolika nemocemi trpí jejich synáček právě v době, kdy mají nastoupit jako ostatní chlapi vojenskou službu. Byla by to záslužná i zajímavá studie, ve které by nemělo chybět i to, jak se drazí soudruzi z politbyra a z vlády uměli postarat o sebe, o své rodiny i příbuzenstvo zřízením Sanopzu a dalších jen pro ně určených sanatorií.

Jsou rovnoprávné?

Doktor Husák se může, předem neohlášen, podívat i do některé továrny, kde pracují převážně ženy. Třeba zase pro změnu na sever Čech. Do některého ze závodů Seby v Tanvaldu, aby viděl, jak je postaráno o «zdraví žen a matek i o jejich všestranný rozvoj».

V prachu a za nepředstavitelného hlomozu zde

pracují ženy na strojích, které pamatují ještě dobu jejich babiček a prababiček. To nejsou stroje, ale šrot nebo museální exponáty. Například v závodě označovaném číslem 10 pracují ženy na více než 500 stavech z roku 1912. A to nejsou ještě zdaleka stroje nejstarší. Nedaleko v Plavech se může pan prezident v Sebě podívat na stroje z roku 1886. (To není tisková chyba. Slovy: jedentisíc osmset osmdesát šest). V celém podniku Seby je více než 96 procent zastaralých stavů.

Proč to tak je? Protože náš strojný průmysl musí především vyrábět zbraně i válečnou techniku a rozvážet toto haraburdí do celého světa různými diktátory a teroristy. Na nákup moderních strojů také nezbyvají valuty, které vládnoucí elita zčásti spotřebovává ve svých domácnostech a na recepcích, nebo je utrácí za zařízení pro své pohodlí a za japonskou, americkou a německou techniku pro policii.

Pánové z politbyra a vlády i z aparátu KSČ před časem uveřejnili zákonné ustanovení o ochraně pracujících žen. Stojí zato si je celé přečíst. Vezměme si však jediný bod. Říká se v něm: «Zakazuje se (myšleno ženám) práce s kladivem těžším více než 3 kg». To ale znamená, že ženy musí pra-

covat a bez reptání přijmout práci i s kladivem tříkilovým. Páni z politbyra a ministři znají samozřejmě jen kladívečka, kterými občas lehce poklepou základní kámen při zahajování nějaké stavby. Snad si ještě umí představit váhu nůžek, kterými přestřihují slavnostní pásky a vědí, kolik váží sluchátko telefonu. Ale ať zkusí poctivě osm hodin pracovat s tříkilovým kladivem, které přiřkli ženám. Jsem si jistý, že i takoví vládní borci, jako je Dzúr nebo Obzina, by po odpracované směně nebyli schopni zasalutovat ani Brežněvovi.

Ano, ženy a matky jsou rovnoprávné s muži. Jsou stejně jako oni vyhazovány z práce. Třeba jen za to, že pochybují o pravdomluvnosti vládců. Stejně jako muži jsou u nás ženy vyslýchány bezpečností, týrány a zavírány. Týden předtím, než Husák promlouval na Hradě ke shromážděným «zástupkyním» žen, vyveklí příslušníci bezpečnosti ve Strachonicích na Znojemsku z bytu paní Drahomíru Šinoglovou, těhotnou matku tří malých dětí a posadili ji do vězení jen za to, že u ní našli při domovní prohlídce jeden jediný list z nějakého fejetonu.

To snad také patří k péči strany a vlády o matku a dítě.

Betonový svět

LENKA ŠKRABÁNKOVÁ

Nedávno poukázala československá televize na některé negativní jevy v životním prostředí většiny dětí v našich městech. Dá se říci, že se spíše opatrně dotkla některých skutečností, ale o hlavních důvodech kritického stavu taktně pomlčela.

Bratislavský televizní publicista se zabýval problematikou sídliště Petržalky, ve skutečnosti vlastně stotisícového města, kde většinu obyvatel tvoří mladé rodiny s dětmi. Jak se ukazuje, na děti se pamtovalo jak v projektech, tak potom i v realizacích málo. Bylo by zajímavé slyšet, kolik dětí připadá na jedno hřiště.

Je to stará bolest československého stavebnictví. Byty se sice stavějí, ale šťastlivcům, kteří byt doslova urvou, vyčachrují nebo po dvanácti letech si vyčkají, ještě zdaleka trápení nekončí. Okolí paneláků – jak bylo řečeno v onom televizním pořadu, se upravuje až po dvou až šesti letech. Celou tu dobu jsou děti odsouzeny si hrát nejen v kopcích vybagrované hlíny, ale jsou také ohrožovány spoustou zbytků stavebního a jiného materiálu, kterou po sobě stavbaři a řemeslníci zanechávají, protože asi nemají za povinnost to všechno uklidit. V bezprostřední blízkosti příbytků se léta povalují kusy betonových prvků, rozlámané panely, trubky, armované železo, kotle a barely s asfaltem, trčící odřezky z umělých hmot a izolací, dráty, hřebíky, sklo, skelná vata. Není třeba dál rozvádět, jakému nebezpečí jsou děti, jejich zdraví a život, vystaveny.

Když konečně dojde k úpravě, zalijí se cesty a chodníky asfaltem a betonem, okraje se opatří ka-

mennými obrubníky a ne právě vhodné a zase nepřliš bezpečné plochy pro hraní dětí a sportování mládeže jsou hotovy. Nanejvýš se ještě zřídí pro malé děti pískoviště, většinou neohrazené, kam si s oblibou účelově zaběhne i ne jeden venčící se pejsek. Někdy se tu objeví i takzvané exteriérové hračky, často však bohužel diletantsky odbyté, takže plní svoji funkci jen zčásti. Navíc je to všechno neustále šedivé a pokryté vrstvou špíny a prachu z přilehlých komunikací. Dětské skluzavky končí třeba půldruhého metru od silnice. Nikde žádná zeleň, kde by si děti mohly najít bezpečný kout. Smog z aut je na dětských hřištích stejně vydatný, jako všude jinde, jakápak rekreace na zdravém vzduchu. Architekti, pokud mají dobré nápady, je stěží prosadí. Nejsou prý peníze, nejsou pracovní síly, není čas. Leckde ve světě by se našlo všelicos zajímavého a užitečného, co by se dalo využít. A nemuselo by to třeba ani být ze Sovětského svazu či z Bulharska. Na sídlištích ve Švédsku a v dalších skandinávských zemích zřizují umělé potůčky, jezírka, altány, staré stromy nechají prorůst domem a uchovávají pro obyvatele každý kousek zeleně a přírody. V Anglii zase půjčují ve volné dny četná fotbalová hřiště dětem na hraní.

Účelnost je v moderní architektuře jedním z hlavních prvků, v «reálném socialismu» už pomalu jejím jediným. Na poesii a estetiku nejsou peníze, ani čas. Naše sídliště vyhlížejí stroze, odpuzují svou šedi a uniformitou obytných buněk pro «děláky». Podle dětských psychologů je nezbytné, aby dům, v němž dítě tráví dětství, byl identifikovatelný. Měl by se

lišit od jiných, mít svoji barvu, tvar, velikost nebo aspoň nějaký detail, na první pohled poznatelný, podle něhož by utkvěl dítěti v povědomí. Měl by mít zkrátka něco, podle čeho by jej dítě na první pohled poznávalo a považovalo za «svůj» domov.

Dítě vycítí zjevný a všeobecný nezáměr o svou individualitu, a hledá si svůj vlastní svět. Tady už nejde jen o klasický zákaz šlapání po trávniku, ale o nedostatek jakéhokoli vlastního prostoru pro dítě a jeho vrstevníky. Děti se domýšlejí toho, že jsou vlastně nežádoucí a vzdalují se ze sídlišť co nejdál. Vyhledávají raději staré městské čtvrti, staré dvorky, sklepy. Je to počátek, který končí zjištěním sociální kurátorky, že dítě ve společnosti přibližně

stejně starých kamarádů kouří, pije alkoholické nápoje, vdechuje omamné látky.

Naproti tomu režim prostřednictvím «ideologicky čistého» Pionýra a potom svazu mládeže nenabízí, ale doslova vnucuje všem dětem totéž: jednotnou dětskou organizaci v uniformních klubovnách s nudnými schůzemi. Od malička musí dítě poslouchat bezduché žvásty, které za ním prostřednictvím rozhlasu a televize pronikají i do soukromí jeho domova. O škole ani nemluvě. Režim se snaží všemi způsoby dítě už od malička zformovat v nemyslicí, poslušnou bytost. A to už není jen nezáměr o osobnost, ale přímo její potírání.

PROČ SE EMIGRACE NESJEDNOTÍ

Vyjímám z dopisu odběratele Listů z domova:

«... Vaše práce s Listy je výborná a má tu veliký úspěch. Jsou velmi čtené... Slyšel jsem již mnohokrát vyprávět o svárech v emigraci. Je třeba říci, že právě tato věc snad nejvíce ubližuje lidem doma. Nejen, že ji nikdo doma nemůže pochopit, ale navíc zanášá sémě skepse a ubírá mnoho sil. Toto asi jistě také víte...».

Inu, víme a nevíme. Než to vysvětlím, upozorním na jednu z ošidností jazyka. Jmenuje se zjednodušení. Odpovídá lidské potřebě myslet v jednoduchých, celkových, všezahrnujících pojmech. Tak třeba «cizina». Nebo: «svět», anebo «Západ». A tak dále.

A tedy vezměme ještě jeden takový sumární pojem: EMIGRACE.

Co je to emigrace? Je to statisícový dav jednotlivců. Někdo z nich přišel do exilu v letech 1938-1939, v době nacistické okupace, a už v něm zůstal. Mnozí přišli v roce 1948 a krátce po něm. Další po invazi osmašedesátého roku. Mnoho jiných v letech mezi všemi těmito daty, a další přicházejí i dnes, kdy toto píší.

A jistě neobjevují Ameriku, když připomínám různost lidí v exilu, třeba i jen v emigraci od roku 1968 – různost věku, sociálního původu, výchovy, povolání i národnosti, náboženského či jiného přesvědčení. A ptám se: Proč předpokládat, že by se všichni tito lidé vůbec mohli spojit a mluvit jedním hlasem? A dokonce jedním směrem jednat?

Především: Velká většina těchto lidí nemá zájem vůbec jednat. To hlavní, co snad všechny lidi v emigraci spojuje, je odpor k sovětské okupaci a k protektorátnímu postavení Československa. Ale většinu z nich tvoří lidé málo političtí, někteří zcela apolitičtí. A tato většina se z rozličných objektivních nebo subjektivních důvodů ani necítí schopna se aktivně angažovat za změnu této situace. Nebo svou angažovanost omezují např. na odběr toho či onoho časopisu vydávaného v cizině, četbu knih z exilových nakladatelství, občasnou účast na

veřejném podniku v souvislosti s Československem nebo zeměmi sovětského bloku. A to je vše. Pak je tu menšina, malá menšina politicky aktivních. Z nich značná část, zvláště mladých (jak první tak druhé emigrační generace) se aktivizuje v domácí politice exilové země. A jen málo věnuje síly a čas zájmu o domov a pomoc domovu.

Mohu pisatele úvodem citovaného dopisu ujistit, že tento nevelký soubor lidí vykazuje celou škálu názorů, «levých», «pravých» i různých jejich odstínů. A dodávám, že nevím, proč by tomu mělo být jinak. Což mi pisatel nepotvrdí, že je vějíř názorů v emigraci právě tak široký jako doma, s tím rozdílem, že se v cizině mimo sovětský blok tyto názory mohou volně, i veřejně, projevit, zatímco doma je to znemožněno nebo mimořádně ztíženo mocenskou praxí státních orgánů? Což jsou naši občané doma sjednoceni, svorní a loajálně spolupracují na obraně národního zájmu? Což jsou zajedno a vždycky prostí «svárů» i jenom ti z nich, kdo jsou ochotni se přes všechny překážky a nebezpečí angažovat? A což by nebylo nepřirozené, aby svárů či aspoň nejednosti v názorech jak na teoretické otázky, tak na postup a taktiku nebylo?

Za první republiky, která umožňovala projev nejrozmanitějších politických názorů, fungovalo několik desítek stran a seskupení; aspoň tucet byl vždycky těch, které například pravidelně kandidovaly ve volbách a měly větší či menší zastoupení v parlamentě i místních orgánech. I v prvních poválečných letech, jakkoli byly politické síly v podstatě vynuceně seskupeny do malého počtu stran tzv. Národní fronty, existoval podobný vějíř politického projevu, než byl po únoru 1948 nahrazen povinnou a zcela formální, tedy nikoli skutečnou, ale předstíranou «jednomyslností». Proč tedy očekávat, že bude «emigrace» (ať tomu pojmu přikládáme jakýkoli smysl) někdy jednotná, nebo dokonce jednomyslná? Troufám si tvrdit, že tomu nikdy tak nebude, a že je nejen nedomyšlené, ale i potenciálně proti vlastnímu českému a slovenskému zájmu po něčem takovém volat. Ono totiž v exilu je možno vykonat mnohé, ale podmiňovat to dosaže-

ním jednoty je požadavek nereálný a tak potenciálně demobilizující.

Již reformní hnutí roku 1968, a ozvěnou jemu i všechna pozdější podstatná uskupení domácího demokratického projevu, se shodla alespoň na jednom politickém cíli – kromě nejzákladnějšího volání po dodržování lidských a občanských práv. Ten cíl se jmenuje PLURALITA. A pluralita, má-li to slovo mít smysl, přece znamená zřeknutí se požadavku jednomyslnosti, a naopak předpokládá rozdíly v zájmech i názorech, a tedy – jsme lidé! – i «sváry».

Přátelé, usilujete-li o pluralitu ve státě, proč se divit, že existuje v emigraci? Což opravdu může reálně myslící člověk chovat iluzi, že by se v ní mohl prosadit jeden směr, daleko převládající nad ostatními? Nebo dokonce že by mohla vyvstat či se vyvíhnout nad ostatní jedna osobnost, spásonsná, svrchovaná, nesporná, ke které by se celý politický exil přihlásil? Jsem si jist, že již položit takto konkrétně otázku znamená odpovědět na ni.

A dále: Proč si dělat iluze, že vztahy mezi zastánci různých názorů mohou být prosté oněch typicky lidských slabostí, hříchů, vad: osobních animozit, revnivosti, závisti, nedůvěry, až v krajních případech i intrik, nepřátelství? Emigraci tvoří andělé právě tak málo, jak málo tvoří jakoukoli společnost či skupinu doma, včetně těch nejobětavějších, nejnezištnějších, nejsolidárnějších. A zase: jen zázrakem by tomu mohlo být jinak, a zázraky se nedějí. Budme tedy spíše rádi, že to v emigraci československé – a to potvrzují ti z nás, kdo již zažili tu či onu emigraci dřívější a znají emigrace jiných národů – je poměrně lepší, než v tak mnoha jiných.

Jaké je za těchto okolností postavení našeho časopisu, jaké je postavení skupiny Listy – volného sdružení spolupracovníků z řad československé socialistické opozice? Pokusím se je naznačit v nepřilíh mnoha slovech. Především vycházíme z toho, že o osudech našich národů musí rozhodovat jejich příslušníci doma, a nikdo v emigraci. Všechno, oč nám jde, je podle našich sil pomáhat k tomu, aby naši lidé doma v rostoucí míře získávali možnosti k takovému rozhodování směřovat. A tomu, doufáme, může především sloužit naše činnost informativní. Za prvé ta, jež dává lidem doma informace, kterých by se jim jinak nedostalo, anebo jež rozšiřuje informace sice pocházející z domova, ale jejichž rozšíření můžeme zajistit jedině zvenku (velká část materiálů Listů pochází z domova). A za druhé je to informativní činnost o Československu a sovětském bloku, kterou spolupracovníci skupiny Listy mohou vyvíjet ve svém zahraničním okolí.

Nepovažujeme se za exilový časopis – leda v technickém smyslu, že se konečná redakce, tisk a distribuce obstarávají v Římě. Jinak tedy exilovým časopisem nejsme, a jsou nám cizí všelijaké rozmišky, invektivy, ba kampaně, leckde v exilových časopisech vedené. Nemáme na ně čas ani trpělivost. Necht' se v nich vyžívá, komu to vyhovuje. Což ovšem neznamená, že se vyhýbáme slušné konfrontaci myšlenek, podstatných nebo aspoň zajímavých pro cokoliv, co souvisí s naším úkolem.

Ale abych se vrátil k původnímu podnětu této

úvahy. Nesnažíme se tedy emigraci ani sjednocovat, ani rozdělovat. Sjednotit ji nikdo nemůže, a rozdělená je přirozeně, sama od sebe. Snažíme se, jak už řečeno, pomáhat domovu. A činit to můžeme jedině ve znamení principu dnes doma pošlapávaného – ba zakázaného: principu TOLERANCE. Spolupracujeme, a jsme rádi ochotni ještě více spolupracovat s kýmkoli, kdo sdílí naše vyznání demokracie, sociální spravedlivosti a národní nezávislosti, i když třeba nesdílí některé názory toho či onoho z nás.

Máme odpor k nesnášenlivosti, a ovšem nejen k té oficiální, úřední, domácí, nýbrž i k té, která porůznu vystrkuje růžky v exilu, ale která je lidská a pochopitelná. K té, již měl na mysli pisatel dopisu. V tom jsme s ním zajedno, jakkoli – možná na rozdíl od něho – nesoudíme, že ona je tím, co «snad nejvíce ubližuje lidem doma». Uznávám, že patrně sváry, o nichž dopis mluví, zanášejí «sémě skepse a ubírají mnoho sil» – on by to měl vědět! Ale přál bych si, aby se nikdo doma *nenechal* takto ovlivňovat, svádět ke skepsi a oslabovat. Důvodů ke skepsi je věru dost, ale zprávy o «svárech v emigraci» patří, věříme, k nejméně platným z nich. Nežádejme nemožné: nepřítomnost svárů v emigraci by byla právě tak nepřirozená, jako obdobný jev v kterémkoli rozsáhlém a rozmanitém lidském společenství.

Z. V.

MON nehájí práva novinářů

Mezinárodní organizace novinářů (MON) se sídlem v Praze je udržována ze státních prostředků sovětského bloku a stojí zcela v jeho službách. To se potvrdilo i v souvislosti s hrubými zásahy do práv novinářů na svobodný projev a nezávislé zpravodajství, ke kterým došlo v Polsku, nejvíce pak po vojenském puči 13. prosince 1981. Polský vojenský režim rozpustil i vrcholnou novinářskou organizaci země, Svaz polských novinářů.

XVI. světový kongres Mezinárodní federace novinářů, který se konal 17.-21. května 1982 ve švýcarském Luganu, ve svém usnesení «zjišťuje s pohoršením, že MON neprotestovala proti porušování práv polských novinářů... Odmítnutí MON hájit zásady novinářské práce a odborového hnutí přispělo k politické perzekuci, zatčení a věznění stovek novinářů».

XVI. kongres MFN vyzval členské svazy k akcím protestu a k podpoře polských novinářů. Pověřil předsednictvo federace, aby vyslalo do Polska vyšetřovací komisi a aby vyzvalo MON v Praze ke spolupráci v této komisi. V případě, že MON odmítne, je předsednictvo federace zmocněno projednat přerušování styků s touto organizací.

Luganského kongresu Mezinárodní federace novinářů se zúčastnili zástupci novinářských organizací ze 30 zemí a pozorovatelé z organizací jako jsou UNESCO, Mezinárodní organizace práce, Evropská rada a Amnesty International, i některých národních novinářských svazů, které nejsou členy MFN, včetně italského a jugoslávského.

V úvodu usnesení o Polsku MFN protestuje nejen proti rozpuštění Svazu polských novinářů, ale též proti okleštění svobody projevu polského lidu rozpuštěním odborové organizace Solidarity. Zdůrazňuje, že «svoboda projevu a zakládání nezávislých odborových svazů musí být hájeny bez rozdílu hospodářského nebo společenského systému».

Fejeton

Nedáte-li červený, dejte aspoň bílý

KAREL KYNCL

Je to k podělení, jak se historie neustále opakuje, pokaždé ovšem na jiné, relativně vyšší (či nižší) rovině.

Před strašnou spoustou let – myslím, že to bylo v roce 1975 – jsem kolem velikonoc dostal poštou najednou dva fejetony, jeden podepsaný Ludvíkem Vaculíkem a druhý Pavlem Kohoutem. Reagoval jsem na ně tehdy fejetonem třetím, který jsem nadepsal stejně jako tento. A v tom okamžiku odstartovala celostátní fejetonová vlna. Lidi od pera a od Sumavy k Tatrám, kterým je v této zemi z vážných ideových a mocenských důvodů zakázáno publikovat, si počali navzájem posílat podepsané a datované fejetony, aby jeden druhému – a trošinku také případným náhodným čtenářům nikoli od pera – maličko usnadnili přežití.

Nevím přesně, před kolika lety jsem ten dávný fejeton napsal. Na počátku května loňského roku jsme byli – knížka, v níž později vyšel, i já – při domovní prohlídce zabaveni a dopraveni do Ružyně. Já jsem tam trávil své dny do sklonku letošního března, ona dosud propuštěna nebyla.

Teď je těsně před velikonocemi roku 1982 a historie se opakuje. Opět jsem dostal do rukou tradiční, každoroční Vaculíkův fejeton, nazvaný jako obvykle s vynalézavostí jemu vlastní «Jaro je tady». Tentokrát však nepřišel poštou. Byl mi doručen za podmínek, které zde vyličím, a na čtenáři pak bude, aby posoudil, zda jde o historii opakovanou na vyšší či nižší rovině.

Nuže včera, 7. dubna, se moje žena dožila věku, kdy má jako matka dvou dětí právo usilovat o starobní důchod. Mít zčistajasna manželku starobní důchodkyni je jistě dostatečný důvod k oslavě. Pozvali jsme tedy několik přátel, aby – mají-li chuť, čas a mlíko – přišli na panychidu, kterou k této příležitosti uspořádáme ve svém bytě. Vzhledem k časovému presu a vzhledem k tomu, že mi byl před drahně lety z důvodů veřejného zájmu odebrán telefon, jsme řadu kamarádek a kamarádů ani pozvat nestačili a měli jsme z toho nedobré pocity. S postu-

Cena Egon Hostovského

Laureátem ceny Egon Hostovského za rok 1981 se stal Egon Bondy za román Invalidní sourozenci, který vydalo v kanadském Torontu nakladatelství 68 Publishers.

Cena, vyhlášená na památku českého spisovatele Egon Hostovského, který nedávno zemřel v emigraci, se udílí každoročně za zvláště hodnotnou prozaickou beletrii českého nebo slovenského autora, který nemůže publikovat doma. Porotu tvořili Jiří Kovtun, A. J. Liehm, Josef Škvorecký a Gleb Žekulin. Cena je pod záštitou Ústředí pro ruská a východoevropská studia při torontské univerzitě.

pujícím časem se nám jevílo čím dál konkrétněji, kdo všechno se může urazit, že byl opomenut.

V Československu se však problémy často řeší samy od sebe.

Ve slavnostní den před třetí hodinou odpolední zazvonil u našeho bytu zvonek a do předsíně si velice razantně vynutili vstup hosté, jež jsem – kromě jiných – při zvaní opomněl: čtyři příslušníci StB vedení majorem Vágnerem. Nechtěli ani tak oslavovat, jako spíš okamžitě odvést mou ženu a mne k výslechu, který prý nestrpí odkladu. Kromě svých policejních legitimací neměli s sebou ani kousek papíru, který by je k tomu opravňoval, a tak jsme jejich drsné pozvání odmítli. Navrhoval jsem, že mě mohou násilně odnést, ale to zřejmě v daném okamžiku považovali za neoportunní.

V poněkud pozdní snaze vyhovět duchu a literě zákona si po dlouhém dohadování přivedli do bytu nejdříve posilu dvou uniformovaných (a vykulených) příslušníků SNB, a když jsem v nich při nejlepší vůli nedokázal spatřovat adekvátní náhradu za písemnou předvolánku k výslechu, investovali v době energetické krize do věci státní benzín a za další hodinu předvolánku přivezli. Tento dokument bude mít zasloužené místo v mé sbírce reálně socialistických rarit, neboť postrádá mimo jiné podpis, razítko a důvod předvolání.

Spěchám však zdůraznit, že státní policie projevila nečekanou a neobvyklou humánnost: protože mou ženu z rozmazlenosti postihl pod dojmem přepadového způsobu oslavy jejího jubilea srdeční záchvat, přestali trvat na jejím předvedení, ale jen na předvedení mém. A posléze se s těžkým srdcem vyrovnali i s tím, že jsem ji za těchto okolností odmítl opustit a spokojili se pouze s odvozem jednoho příbuzného a jednoho přítele. Druhá oběť se dostavila na chystanou merendu předčasně, neboť hodlala pomoci v úklidu bytu.

Toto vše byla jenom předehra. Ten pravý československý policejní happening teprve následoval.

Pánové od StB si přivolali početné posily ve stej-

nokrojích i bez nich a regulérně oblehli místo našeho bydlíště. Hlavní síly obléhatelů byly rozmístěny přímo na chodbě před našim bytem.

Když se začali trousit slavnostní hosté, bylo jim dovoleno odevzdat orgánům svůj občanský průkaz k perlustraci, zazvonit, krátce s námi pod dohledem ve dveřích bytu pohovořit, předat případné dary a okamžitě se vzdát. Pokud některý avanturista trval na vstupu do bytu, dostalo se mu výstrahy, že bude okamžitě odvezen na stanici SNB.

Obdivuji statečnost československé policie, jež takto nezištně přispěla k popularitě naší rodiny mezi obyvateli domu i jeho náhodnými návštěvníky. K vynesení odpadkového koše či k vyvenčení pejska potřebovali tentokrát naši sousedé nejen koš nebo zvíře, ale také občanskou legitimaci. Nic zlého netušící hosté politicky sterilních i angažovaných sousedů byli nuceni obšírně vysvětlovat, že nejdou na návštěvu k nám, nýbrž k někomu úplně jinému. Nejpodzřelejší z nich byli ovšem ti, kdo na návštěvu kamkoli nesli dort, flašku nebo kytičku.

Neinformovaného čtenáře tohoto fejetonu může napadnout, že v současné energeticko-ekonomické situaci ČSSR naše policie na uspořádání takovéto kratochvíle věnovala až neúměrně vysoké prostředky. Rečeného čtenáře však ujišťuju, že vyhozené peníze byly na druhé straně do jisté míry sanovány faktem, že včera se v našem domě neposlouchala televize ani rozhlas. Tyjatr se odehrával na chodbě, na schodišti a kolem domu, takže obrazovky a reproduktory dočasně nahradila kukátka a škvíry ve dveřích, případně okna.

Na rozbor výrazného společenského dopadu mohutné bezpečnostní akce na oslavu narozenin mé ženy tu však není místo. Nejen z tohoto důvodu se proto omezím už jen na jednu příhodu se dvěma pozvanými hosty, totiž s Klementem Lukešem a jeho ženou Ivou.

Dostavili se jako jedni z prvních a táhli s sebou kromě kytky rozněž demizón rakvického vína. Směli – stejně jako později někteří z dalších zvaných hostů – vyřídit věc mezi dveřmi. Orgány, jež byly vinou našeho nekooperativního postoje nuceny viditelně improvizovat, neprojevíly ani snahu zabránit konání neplánované kulturní vložky na chodbě domu, totiž přečerpávání vína z demizónu do několika prázdných láhví. Když však Klement Lukeš zjistil, že narychlo přinesené láhve nejsou řádně vymyté, ztopořil se v něm jeho charakter Jihomoravana a odmítl se na tomto zločinu podílet. Po delším jednání jsme se usnesli, že demizón bude přenesen do bytu v celistvém stavu, zde bude jeho obsah později odčerpán, a zbytek (obal) mnou doručen zpět Lukešovým poté, co pomine buzerace. Sousedé u špehýrek a orgány na schodišti se zájmem sledovali složitá diplomatická vyjednávání, a posledně jmenovaní vůbec nevyhrožovali, že demizón po vstupu do zakázaného pásma zatknou a odvezou na strážnici. Směli jsme dokonce manželům Lukešovým přivolat výtah, aby se nemuseli na zpáteční cestě trmácet po schodech.

Při té příležitosti nám Klema mohl odevzdat obálku «od kamaráda», v níž byl onen tradiční fejeton Ludvíka Vaculíka, zmíněný na počátku tohoto pojednání. A neuvěřitelně se stalo skutkem: orgány StB neprojevíly zájem obálku zkontrolovat, ačkoliv – jak se jeden z nich po vniknutí do mého bytu

vyjádřil – oni «mohou všechno»!!! Nejsem si jist, zda to bylo zanedbání povinnosti nebo velkorysost, ale druhý možný důvod mi připadá méně pravděpodobný. Leč i kdyby – jedna vlaštovka jaro nedělá, jak se praví v poslední větě Vaculíkova textu.

Kruh se tedy uzavírá. Historie zase jednou zopakovala samu sebe.

Po letech jsem opět dostal fejeton, na který opět pokládám za správné reagovat fejetonem.

Na rozdíl od rafinované samorostlého textu Vaculíkova, plného průhledů do kosmu i do podsvětí, je tato má reakce spíš průhledem špehýrkou na chodbu obyčejného pražského činžáku. Ale snad trochu i do podsvětí.

U Vaculíka panoramatický záběr průseru – zde průserová momentka.

Nazval jsem tyto řádky stejně jako před lety «Nedáte-li červený, dejte aspoň bílý». Neučinil jsem tak jenom proto, že v Lukešových demizónu je rakvické bílé. Velikonoční název tohoto fejetonu mi tentokrát připadá oprávněný i z jiného hlediska. Navozuje totiž možnost k zamyslení, jaký je vlastně rozdíl mezi terorem té či oné barvy.

Praha, 8. dubna 1982

Post scriptum:

Služba státní bezpečnosti, poskytnutá bezplatně naší rodině, skončila kolem 19.45 hod. Tím pádem se stalo, že s námi narozeniny mé ženy mohla oslavit naše dcera, která se dostavila krátce poté, a rovněž několik přátel, kteří se také opozdili.

A – last but not least – mohu konstatovat, že mou ženu v průběhu policejních manévrů mohl navštívit lékař z pohotovosti. Zjistil, že u ní pravděpodobně nejde o infarkt, ale pouze o bolesti zapříčiněné zablokovanou páteří a psychickým šokem.

Moje žena i já mu věříme.

Jaro je tady

LUDVÍK VACULÍK

Noc na první jarní den prospal jsem v indiánské síti zvané amaka, původem z Nicaraguy. Den nato došlo v sousední Guatemale ke státnímu převratu. Tyto opakované převraty musejí být něco strašného. Ale když se dlouho nechce nic převrátit, je to také hrozné. Nevím, čemu dát přednost. V síti spalo se nečekaně dobře. Když je dlouhá přes šest metrů, dobře napnutá, nemáte ani záda dokulata a ráno vstáváte svěží, jako kdyby vás jenom sundali ze vzduchu, jenž nikde netlačí, nedělá faldy na břichu a nehmoždí klouby. Indiáni v ní spávají nazi, celá rodina, bylo mi řečeno, a neuvěřitelně příjemně se v ní rozmnožují. Musel jsem si ovšem vzpomenout na Grušu, který vždycky v síti «stehim», přičemž Memset ho kárala: «Ty bys jim chtěl zhasnout?» Minila tím diváky venku za okénkem chýše. Ráno se mě hostitel kupodivu ani nezeptal, co se mi zdálo. Mně se napotvoru nezdálo nic, ani čistě soukromě.

Letos v březnu dožila se paní učitelka Svatoňová devadesáti let. Jeli jsme do Brumova trochu to s ní

oslavít. První, nač se mě zeptala, bylo, co teda ty dvě ruské sondy na Venuši našly. Paní učitelka už dost špatně vidí, proto jsem jí tamější krajinu popsal svými slovy: načervenalé kamení a prach, horoko přes čtyři sta stupňů a tlak devadesát atmosfér; z nedýchatelných plynů. Paní učitelka řekla: «Hm, a tož oplátí se to?» – «Určitě», řekl jsem, ale Madla mě ihned opravila: «Kdepak, paní učitelko! To je jenom takové předhánění. Teď Američané dělají zase s tím raketoplánem». Ideovou stránku všech kosmických projektů umí paní učitelka dobře posoudit sama, ale technickou potřebuje si dát vyložit. Vyložil jsem jí návratnost raketoplánu a ona chraplavým hlasem pravila: «Tož to je šikovně. No, snad se lidstvo jednou sjednotí na čemsi rozumném. A co to naše zlato? Tady lidé čekali, že když nám ho Američani vrátí, že se to pravda musí příznivě projevit i v zásobování, ale to je samozřejmě hloupost». – «Paní učitelko! Co si myslíte!» naléhavě zvolala Madla. «Já myslím, že to zlato k nám ani snad nešlo!» – «Šlo», opravil jsem ji, «vezli ho po Příkopech».

Ovšem kdoví, co vezli, myslel jsem si, kráčeje po hřbetě tunelu, kterým právě projel nákladní vlak. Bláto krajiny povrchově rozmrzlo, musel jsem každý krok vyhledávat. V rýhách byl sníh. Rozhlížeje se uviděl jsem, že tam, kde bývala široká spleť kamenitých cest, zbyla jedna, kdežto ostatní jsou rozorány v pole, omžené zelení ozimu. Nad prostorou krákorala zas vrána. Neměl jsem to v úmyslu, ba naopak přímo jsem si zakázal ten banální směr, jenž nemůže už čtenáře zajímat, ale nohy mě tam zas nesly. Sledoval jsem to s výsměchem a umínil si být velmi skeptický. Velmi skepticky jsem proto viděl mohutné strmění stále mocnějších dubů a lip v hrázích i šlavnatý začátek rašení pod nimi, škodolibě odměřil jsem kroky od tabuového stromu k zanesen-

né studánce, kterou, co se mne týče, budu si umět kdykoli odkrýt. Průhledem, v němž mi nebránilo listoví, jsem už zdálky nazřel do jedné čtvercové jámy, a mávnuv ironicky rukou věděl jsem ty konce: jak to všechno přijde k pokácení, nebo ke spadení a zetlení, a namísto toho jak všude vyrůstá nová svěží houština, a na rose jak leží nový pal slunka. Metrčky nových oštepů!

Odpoledne přišel paní učitelku pozdravit Miroslav Zikmund. První, co od něho chtěla vědět, bylo: «A tož který je nejslušnější stát na světě?» Cestovatel se zamyslel a začal vyprávět o Nepálu, jací tam žijí v chudobě ušlechtilí lidé. . . «Jenže ona to paní učitelka», přerušil jsem ho, «myslela politicky. Který stát se nejslušněji chová k svým občanům. A očekávala, že řekneš Anglii». Cestovatel se znovu zamyslel a paní učitelka řekla: «Ani jsem neočekávala Anglii. Snad kdysi dřív, ale teď bych čekala spíš Skandinávii. . .». Cestovatel si povzdechl, že Evropu nezná, protože Evropu si s kolegou pořád nechávali až na pozdější věk, až budou unavenější či línější, a zatím došlo k tomu, že nesmějí nikam. Pocítil jsem nenávisť, a paní učitelka chraplavě zas pravila: «Jakožto zkušený člověk, kus světa jste pravda viděl. Odkud ta zloba a násilí? Je to samo jenom ze sebe nějak, nebo to někdo organizuje, kdo to potřebuje?»

Cestovatelova odpověď, zřejmě dávno předtím promyšlená, je zde withheld čili zadržena. Nejsme ve Skandinávii.

Cestou zpátky do Prahy dovídali jsme se nový sníh na Vysočině. A přímo v Praze pak, že z vazby byli propuštěni Karel Kyncl, Ruml syn, Jiřina Šiklová a Eva Kantůrková. Ale jedna vlaštovka jaro nedělá.

(Březen 1982)

SPRÁVNĚ ZNEUŽÍT

(příspěvek ke studiu dobového blábolu)

Paní K:

...Máme tady ty dva problematické pořady. Rozdám vám texty k prvnímu z nich, ten už je dnes večer. Kdyby měl někdo z vás k textům výhrady, můžeme jej zrušit. I když máme již vstupenky vyprodané. – A nyní bych požádala o slovo soudruha «H».

H:

Nevím, proč musím sedět zrovna tady nad vámi jako ve výkladní skříni. Jako kdybysme nemohli sedět proti sobě dole. Připadám si tu jako slon v porcelánu. No to ale nevádí.

Paní K:

Já se omlouvám. Máme již sedadla dole připra-

vena na večerní program a tak jsem to nechtěla bourat.

H:

To nevádí, teď už k věci: Nechtěl bych, aby si tu někdo myslel, že něco zakážeme jen proto, že se to někomu z nás nelíbí. Vždyť se můžeme zastavit už u samotného pojmu «kultura». Co to slovo znamená? Zlepšovat, vychovávat. I školství je tedy, soudruzi a soudružky, kultura. A je celé kultuře podřízeno. Vychovávat, to znamená, že se má především mladým ukazovat cestu.

Je pravda, řešili jsme tu mnoho sporných pořadů. Kulturou jsou i ty vaše diskotéky, koneckonců. Vyřešili jsme už i ten problém «dyzdžokejů», aby mohly tyto pořady pro mládež pokračovat. To

jsme vám jednou navštívili nějakou takovouhle akci. Nakouřeno tam bylo. Ještě naštěstí alkohol nečepovali. A z těch mikrofonů to vřeštělo a řinčelo. A tak se nám to, soudruzi, moc nezdálo. My anglicky neumíme a tak jsme si ten text nechali přeložit. A ukázalo se, že ta černošská zpěvačka zpívá o rasové diskriminaci v Americe. A tak jsme si řekli. Proč bychom to nenechali řinčet dál. A diskotéky pokračovaly.

Víte, umění je individuální záležitost. Když dám jako příklad malíře. Když se mi jeho obrazy nelíbí, tak je přesto nezakážu. Ostatním se třeba líbí. Když se mně nelíbí, tak jen proto nemůžu přerušit vernisáž. I když bych na to pravomoc měl, soudruzi. To mi věřte. Nemůžeme přeci chtít na malíři, aby maloval jako nějaký malíř z komunálu tak, aby se to líbilo všem.

Víte, ta výchovná stránka umění je důležitá věc. My se zasazujeme o umění, které nám vychovává socialistického člověka. My se staráme o kulturu našeho pracujícího v jeho volném čase. To není tak, jako když kapitalista řekne: «V práci dělej a pak se bav jak chceš, po tom mi nic není». My se staráme i o ten volný čas našeho člověka a snažíme se pro něho zabezpečit kulturu hodnotnou i po ideové stránce. V naší společnosti máme ohled na člověka. Bereme zřetel na jeho životní obtíže. Když u nás přijde člověk do práce pozdě, že mu přijel pozdě autobus, tak se to toleruje. Na západě kapitalista řekne: «Buď se dostanete do práce včas, nebo si hledejte práci jinde». Kapitalistu, soudruzi, nezajímá, že matka nemá kam dát dítě. «Když máte nemocné dítě, tak proč se cpete do práce?»!

Já vím, i v naší společnosti jsou neduhy, které je třeba řešit. A máme na nich vinu všichni. Ale když pak není na trhu cibule nebo mrkev, máme to na talíři my komunisté.

Paní K:

Já bych nerada přerušovala, ale je tu ta otázka těch problematických pořadů.

Člen komise:

Já myslím, že když jsou už jednou ty pořady schváleny agenturami, tak že je můžeme uvést.

H:

Abyste mi dobře rozuměli. Nás nemusej agentury vůbec zajímat. To jsme už museli zakázat pořadů schválených agenturama! Dilia nám dokonce registruje texty, kde jsme museli, soudruzi, škrtnat, škrtnat tesařskou tužkou. Měli jsme tam text tře-

ba, jednalo se o Benátky a psalo se tam jen o Vezuvu a pak tam byla ta věta: «Ve městě je bordel». Děvčata mi prominou ten hrubý výraz. Proč tam nebylo, že v Benátkách je bordel? To jsme měli riskovat bouřlivý potlesk po této větě? A tak jsem vzal tu tesařskou tužku a škrtnul jsem tu nehořádnost.

Ono se řekne agenturami schválených pořad. Podívejte se. Černocho taky udělala televize a dnes po něm z mladejch nikdo ani nevzdechne. A Horníček může bejt stokrát v televizi a může bejt i vtipnej člověk a i kdyby na něj stály zrovna tak dlouhý fronty jako na toho, toho... co napsal to Letiště, před Knihou, tak mi k nám do města nesmí, co budu živ. A Bohdalová jakbysmet. To si radši klidně pozvěte Hrušínskýho. O tom víme, že je nepřitelem režimu od pětáctýřicátýho, ale je to pan herec. Ovšem, kdybyste třeba chtěli pozvat na besedu toho? toho?, co uvádí Křeslo pro hosta... Menšíka. Může bejt stokrát národní umělec, ale chci mít kompletní text předem. Von je to semězdá herec-kapsa.

Agentury, agentury. Páral taky vychází a je čtenej. Ale kdyby bylo po mým, tak by si ani neškrtnul.

Paní K:

Tak co tedy s těmi problematickými pořady?

H:

Podívej se, soudružko. Nemůžeme, jak už jsem řek, všechno hned zatrhnout. Nemůžeme dělat kulturu tak, že si někdo stoupne za katedru a bude do ní bušit a bušit. To by pro mladé nebyla dobrá forma, i když bude po ideové stránce správná. To by nám tam všichni spali. To by byla formálnost.

Ta škodlivá organizace Junák byla taky přece dobrá v tom, že v dětech probudila zájem o nějakou tu činnost. Před Junákem pionýři a hlavně jejich vedoucí vykazovali činnost přednesením básniček na schůzích k MDŽ. A když přišel Junák a kluci přinesli domů sem tam nějakou tu díru v kalhotách a těšili se, že zas budou někdy objevovat v přírodě nějaké to dobrodružství. A v takovéto spontánnosti dnes pokračuje i naše pionýrská a mládežnická organizace. A to i v kultuře. A proto musíme využít a promiňte mi zneužít, správně zneužít i těch problematických pořadů, abychom neztratili zájem mladých lidí o kulturní pořady...

(Přepis magnetofonového záznamu vystoupení kulturního zmocněnce jednoho OV KSČ na poradě jedné kulturní komise a klubové rady jednoho mládežnického klubu na jaře 1981).

LIST (řídí Jiří Pelikán s redakční radou) jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. Přečtete a předejte známým!

V ZAHRANICÍ je roční předplatné

DM 20. - (nedo ekvivalent v jiné valuté) pro Evropu;

DM 25. - pro USA, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);

DM 27. - pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky).

PŘEDPLATNÉ a PRÍSPĚVKY na tiskový fond (nikoli objednávky) posílejte pouze na: **LISTY, PSchA München 112 76-802.**

OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) posílejte pouze na adresu redakce: **LISTY, Vicolo della Guardiola 22, 00186 Roma.**